

Одеський державний університет внутрішніх справ
Міністерство внутрішніх справ України

Одеський державний університет внутрішніх справ
Міністерство внутрішніх справ України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Капуляк Віталій Петрович

УДК 342.95:343.97

ДИСЕРТАЦІЯ
ПРАВОВЕ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАПОБІГАННЮ
ПРАВOPOPУШЕННЯМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ДІТЬМИ

081 «Право»

08 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

В.П. Капуляк

Науковий керівник: **Корнієнко Максим Вікторович**, доктор юридичних наук, професор

Одеса – 2024

АНОТАЦІЯ

Капуляк В.П. Правове та організаційне забезпечення запобіганню правопорушенням, що вчиняються дітьми. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Одеський державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, Одеса, 2024.

Наголошено, що подальший розвиток будь-якого суспільства пов'язаний з турботою про дітей, що обумовлює наявність особливої охорони дитинства та сім'ї. Одним з напрямів такої охорони є запобігання правопорушень серед дітей, що важливо не лише для забезпечення безпеки дітей, але й для створення основи для стабільного та гармонійного розвитку суспільства. Запобігання правопорушенням серед дітей є стратегічно важливою складовою будь-якої системи соціального захисту та розвитку, обумовлюючи потребу ґносеології відповідної діяльності. З'ясовано, що вітчизняним правознавством накопичено значний масив джерел об'єктом висвітлення якого є профілактика правопорушень, які вчиняються дітьми, однак, при цьому відсутні роботи, у яких системно, з урахуванням сучасного стану розвитку суспільства висвітлюються проблеми правового та організаційного забезпечення запобіганню таким правопорушенням.

Запропоновано наукові розробки тематики профілактика правопорушень серед дітей доцільно класифікувати на три групи: 1) предметом дослідження у яких є правопорушення дітей; 2) предметом висвітлення яких є запобігання правопорушенням серед дітей; 3) предметом висвітлення яких є окремі аспекти профілактики правопорушенням серед дітей (зокрема, правові та організаційні).

Доведено, що в основу визначення ґносеологічних засад дослідження профілактики правопорушень серед дітей має бути покладено трьохструктурний підхід до розуміння методології правових явищ та

комплексне застосування тих засобів, що дозволяють отримати наукові знання про предмет пізнання. При цьому така методологія передбачає застосування: методологічних принципів (об'єктивності; повноти і всебічності); логічних методів (аналізу та синтезу, абстрагування та узагальнення); методологічних підходів (історичного, системного, герменевтичного, аксіологічного, порівняльного). Застосований підхід дозволяє інтерпретувати логічні методи як безпосередні засоби пізнання, методологічні принципи – як той елемент методології, що визначає вимоги до дослідження, а методологічні підходи – як той елемент методології, що визначає інтенцію дослідника. Багатоаспектний характер питання запобігання досліджуваного різновиду правопорушень та соціальна природа цього негативного явища є тими факторами, що обумовлюють доцільність визначення можливостей застосування до розв'язання цієї проблематики квалітативного підходу (квалітативного дослідження).

Обґрунтовано авторське визначення поняття запобігання правопорушенням, що вчиняються дітьми, – це цілеспрямована діяльність, що має державно-владний характер, метою якої є забезпечення правопорядку шляхом впливу на фактори ризику правопорушень та яка здійснюється у межах повноважень, що визначені законом. Виходячи з головного завдання сучасної держави – забезпечення прав людини, а також урахуваючи необхідність відповідальності за ефективне виконання завдання профілактики правопорушень, основними суб'єктами запобігання правопорушенням дітей є органи правопорядку та органи й служби (створені державою чи органами місцевого самоврядування) у справах дітей.

З'ясовано, що від суб'єктів запобігання правопорушенням дітей слід відрізнити тих осіб та інституції, що залучаються до виконання окремих завдань профілактики правопорушень (вони не наділені відповідними державно-владними повноваженнями та не мають відповідного ресурсного забезпечення, не можуть нести відповідальність за неефективну профілактичну діяльність). Соціально-профілактичні та окремі ситуативно-

профілактичні заходи можуть (і мають) проводити різноманітні державні та комунальні інституції, об'єднання громадян тощо.

Відзначено, що вітчизняне правознавство оперує поняттями дієздатності та деліктоздатності; при цьому неповнолітні особи визнаються деліктоздатними (і відповідно суб'єктами правопорушень), однак мають неповну дієздатність, оскільки не можуть повною мірою усвідомлювати свої діяння та наслідки цих дій. Профілактична діяльність органів правопорядку та спеціально уповноважених інституцій спрямована переважно на тих дітей, що вчинили правопорушення і має перспективний характер у відношенні переважно саме таких малолітніх та неповнолітніх. Однак, запобігання правопорушень дітей має охоплювати і тих з них, які через вікові чи інші характеристики не можуть бути суб'єктами адміністративних та кримінальних правопорушень.

Науковий аналіз статистичних даних дозволив встановити, що серед кримінальних та адміністративних правопорушень, які найчастіше вчиняються дітьми, переважають порушення проти власності, особи, безпеки руху та громадського порядку. Також високий кількісний показник правопорушень в сфері обігу наркотичних речовин, такі адміністративні порушення, як паління та розпивання алкоголю у заборонених місцях, порушення правил дорожнього руху, а також дрібне хуліганство.

Структурно-функціональна характеристика системи профілактики правопорушень дітей дозволила виокремити такі підсистеми аналізованої системи: нормативна (що становить собою сукупність юридичних норм і принципів, які регулюють відносини щодо виявлення факторів правопорушень та впливу на ці фактори з метою збереження правопорядку), інституційна (що являє собою сукупність органів публічної влади, служб та установ, які є суб'єктами профілактичної діяльності); функціональна (що становить саму діяльність суб'єктів профілактики правопорушень, що вчиняються дітьми). Для нормативної підсистеми властивий трирівневий характер, що передбачає: конституційно-правове регулювання; міжнародне-

правове регулювання; національні закони та підзаконні нормативно-правові акти. Національне законодавство у сфері запобігання правопорушень дітей доцільно типологізувати на три підгрупи, взявши за критерій предмет правового регулювання: 1) у яких формалізовано матеріальні та процесуальні норми, що визначають конкретні склади правопорушень, визначають суб'єктів профілактичного впливу; 2) закони, предметом регулювання яких є ті відносини, в межах яких вирішуються окремі аспекти запобігання правопорушень дітей; 3) у яких формалізовано повноваження інституцій запобігання правопорушень дітей.

Обґрунтовано, що різноманітність інституцій у справах дітей є фактором необхідності визначення органу, на який покладається організаційна функція: організаційне забезпечення діяльності із запобігання правопорушень, які вчиняються дітьми. Додатковими факторами необхідності вирішення означеного завдання виступають іманентний профілактичній діяльності цілеспрямований характер, а також необхідність контролю (нагляду) за такою діяльністю та наявність відповідальності (у тому числі юридичної) за ефективність запобігання правопорушень. Аналіз законодавства в сфері профілактики правопорушень, вивчення повноважень інституцій у справах дітей та ролі підрозділів ювенальної превенції Національної поліції дозволив визначити можливість і необхідність їх виділення як основних суб'єктів організації заходів із запобігання правопорушень дітей. Національна поліція, завдяки ресурсам, авторитету та координаційним можливостям, може стати ключовим учасником у запобіганні правопорушень, вчинених дітьми. Її роль у цьому процесі може істотно підвищити шанси на успішність та ефективність профілактичних заходів серед молоді.

Встановлено, що у контексті воєнного стану діяльність підрозділів ювенальної превенції Національної поліції є критично важливою для забезпечення захисту прав та безпеки дітей. Ці підрозділи відіграють ключову роль у виявленні, захисті та підтримці дітей, що потрапили у

військові конфлікти, забезпечуючи їм необхідну психологічну та правову допомогу. Завдяки комплексним заходам, включаючи евакуацію, психологічну підтримку та співпрацю зі сторонніми гуманітарними організаціями, ці підрозділи сприяють зменшенню негативного впливу воєнного конфлікту на життя та розвиток дітей. Ефективна діяльність ювенальної превенції в умовах воєнного стану потребує постійного вдосконалення. При цьому важливо забезпечити належний рівень підготовки та ресурсів для підрозділів ювенальної превенції з урахуванням специфічних вимог і викликів, що виникають у контексті воєнного стану. Враховуючи складність ситуації, важливо продовжувати дослідження та розвиток стратегій для ефективної реалізації повноважень підрозділів ювенальної превенції в умовах воєнного конфлікту.

Наголошено, що факторами необхідності удосконалення нормативно-правового забезпечення профілактики правопорушень серед дітей є, зокрема, принципи правовладдя та законності. Запропоновано серед напрямів такого удосконалення виокремити: організаційний (спрямований на нормативно-правове регулювання загальних засад профілактичної діяльності, визначення суб'єктного складу та його функцій (завдань) тощо); тактичний (спрямований на нормативно-правове регулювання окремих аспектів профілактичної діяльності, зокрема, проведення окремих профілактичних заходів, процесуальних дій тощо).

Сформульовано низку пропозицій з внесення змін до законів України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», «Про Національну поліцію», Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України. Запропоновано розробити та прийняти Закон «Про захист жертв злочинів».

Ключові слова: адміністративне правопорушення; дитина; загальна і спеціальна превенція; запобігання правопорушенням; Конвенція про права

дитини; кримінальне правопорушення; насилля щодо дитини; органи і служби у справах дітей; права дитини; права людини; право дитини на захист від насилля; правопорушення, що вчиняються дітьми; ювенальна превенція.

SUMMARY

Kapuliak V.P. Legal and Organizational Support for the Prevention of Offenses Committed by Children. – Qualifying scientific paper on the rights of the manuscript.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree, specialty 081 – Law. – Odesa State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Odesa, 2024.

It is emphasized that any society further development is related to the care of children, which determines the presence of special protection of childhood and family. One of such protection directions is the prevention of offenses among children, which is important not only for ensuring the safety of children, but also for creating a basis for stable and harmonious society development. Child delinquency prevention is a strategically important component of any system of social protection and development, determining the necessity for the epistemology of the corresponding activity. It has been found that domestic jurisprudence has accumulated a significant array of sources, the subject of which is the prevention of offenses committed by children, however, at the same time, there are no papers that systematically, taking into account the current state of society development, covering the problems of legal and organizational support for the prevention of such offenses.

It is suggested that scientific developments on the topic of child delinquency prevention should be classified into three groups: 1) the subject of research is child delinquency; 2) the subject of coverage is the child delinquency prevention; 3) the subject of coverage are certain aspects of crime prevention among children (in particular, legal and organizational ones).

It has been proven that the basis of determining the epistemological foundations of the research on the child delinquency prevention should be a three-structure approach to understanding the methodology of legal phenomena and the complex application of those tools that allow obtaining scientific knowledge about the subject of knowledge. Herewith, this methodology involves the application of: methodological principles (of objectivity; completeness and comprehensiveness); logical methods (of analysis and synthesis, abstraction and generalization); methodological approaches (historical, systemic, hermeneutic, axiological, and comparative). The applied approach makes it possible to interpret logical methods as direct means of knowledge, methodological principles as an element of the methodology that determines the requirements for research, and methodological approaches as an element of the methodology that determines the researcher intention. The multifaceted nature of the issue of prevention of the investigated type of offenses and the social nature of this negative phenomenon are the factors that determine the expediency of determining the possibilities of using a qualitative approach (qualitative research) to solve this problem.

The author's definition of the concept of prevention of offenses committed by children is substantiated, it is a purposeful activity of a state and authoritative nature, the purpose of which is to ensure law and order by influencing the risk factors of offenses and which is carried out within the limits of the powers fixed by law. Based on the main task of the modern state, namely ensuring human rights, as well as taking into account the necessity for responsibility for the effective implementation of the crime prevention task, the main subjects of the prevention of children's crimes are law enforcement agencies, institutions and services (created by the state or local self-government) for children.

It is found out that those persons and institutions involved in the implementation of individual tasks of crime prevention should be distinguished from the subjects of child delinquency prevention (they are not endowed with the relevant state and authoritative powers and do not have the appropriate resource provision, they cannot be responsible for ineffective preventive activity). Social

and preventive and individual situational and preventive measures can (and should) be carried out by various state and communal institutions, associations of citizens, etc.

It was noted that domestic jurisprudence operates with the concepts of legal capacity and criminal liability; herewith, minors are recognized as capable of criminal liability (and, accordingly, subjects of offenses), but they have incomplete legal capacity, as they cannot be fully aware of their actions and the consequences of these actions. Law enforcement agencies and specially authorized institutions preventive activity is aimed mainly at those children who have committed offenses and has a promising nature in relation to mainly such minors and those under the age. However, the prevention of children's offenses should include those of them who, due to their age or other characteristics, cannot be subjects of administrative and criminal offenses.

Scientific analysis of statistical data made it possible to establish that among the criminal and administrative offenses most often committed by children, violations against property, person, traffic safety and public order prevail. There is also a high quantitative indicator of offenses in the field of drug trafficking, such administrative violations as smoking and drinking alcohol in prohibited places, violations of traffic rules, as well as petty hooliganism.

The structural and functional characteristics of the child delinquency prevention system made it possible to single out the following subsystems of the analyzed system, namely normative (that is a set of legal norms and principles that regulate relations regarding the identification of factors of delinquency and influence on these factors in order to maintain law and order); institutional (which is a set of public authorities, services and institutions that are subjects of preventive activities); functional (which constitutes the very activity of the subjects of the prevention of offenses committed by children). The regulatory subsystem is characterized by a three-level nature including: constitutional and legal regulation; international legal regulation; and national laws and by-laws. National legislation in the field of child delinquency prevention is expediently typified into three

subgroups, taking the subject of legal regulation as a criterion: 1) which formalize material and procedural norms that determine the specific corpus delicti, determine the subjects of preventive influence; 2) laws, the subject of regulation of which are those relations within which certain aspects of prevention of child delinquency are decided; 3) in which the authority of institutions for the child delinquency prevention is formalized.

It is substantiated that the diversity of institutions in the field of children's affairs is a factor in the urgency to determine the institution that is entrusted with the organizational function: organizational support of activities for the prevention of offenses committed by children. Additional factors of the necessity to solve this task are the goal-directed nature inherent in preventive activities, as well as the indispensability to control (supervise) such activities and the presence of responsibility (including legal responsibility) for the effectiveness of crime prevention. The analysis of legislation in the field of crime prevention, the study of the powers of institutions for children and the role of juvenile prevention units of the National Police made it possible to determine the possibility and necessity of their selection as the main subjects of the organization of measures to prevent child delinquency. The National Police by virtue of resources, authority and coordination capabilities can become a key player in the prevention of offenses committed by children. Its role in this process can significantly increase the chances of success and effectiveness of preventive measures among young people.

It has been established that in the context of martial law, the activities of the juvenile prevention units of the National Police are critically important for the children's rights and safety protection ensuring. These units play a key role in identifying, protecting and supporting children caught up in military conflicts, providing them with the necessary psychological and legal assistance. By virtue of comprehensive measures including evacuation, psychological support and cooperation with external humanitarian organizations, these units contribute to reducing the negative impact of the military conflict on the lives and development of children. Juvenile prevention effective activity in conditions of martial law

requires constant improvement. At the same time, it is important to ensure the appropriate level of training and resources for juvenile prevention units taking into account the specific requirements and challenges arising in the context of martial law. Given the complexity of the situation, it is important to continue research and development of strategies for effective implementation of the juvenile prevention units powers in conditions of military conflict.

It is emphasized that the factors of the urgency to improve the regulatory and legal support for the prevention of offenses among children are, in particular the rule of law and legality principles. Among the areas of such improvement, it is proposed to single out the following: organizational (aimed at normative and legal regulation of the general principles of preventive activities, determining subject composition and its functions (tasks), etc.); tactical (aimed at normative and legal regulation of certain aspects of preventive activities, in particular the implementation of certain preventive measures, procedural actions, etc.).

A number of proposals for amendments to the laws of Ukraine “About Bodies and Services for Children and Special Institutions for Children”, “On the National Police”, the Criminal Code of Ukraine, the Criminal Procedural Code of Ukraine, the Code of Ukraine on Administrative Offenses, Instructions for organizing the work of subdivisions of juvenile prevention of the National Police of Ukraine have been formulated. It is proposed to develop and adopt the Law “On the Protection of Crime Victims”.

Key words: administrative offence; child; general and special prevention; crime prevention; Convention on the Rights of the Child; criminal offense; violence against a child; bodies and services for children; child rights; Human Rights; the child’s right to protection from violence; offenses committed by children; juvenile prevention.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Капуляк В.П. Застосування заходів індивідуальної профілактики суб'єктами ювенальної превенції у роботі з неповнолітніми. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. №3. С. 42-46. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.3.8>
2. Капуляк В.П. Підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України в системі органів публічного адміністрування в умовах воєнного стану. *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 30. С. 86-91 DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.30.10>
3. Капуляк В.П. Заходи з виявлення причин, що сприяли вчиненню правопорушень дітьми. *Вісник ЛННІ ім. Е. О. Дідоренка*. 2023. Вип. 4 (104). С. 152-162. DOI: 10.33766/2786-9156.104.152-162
4. Капуляк В.П. Превентивні поліцейські заходи у системі правових засобів запобігання правопорушенням, що вчиняються дітьми. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №11. С. 354-358. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/86>

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав:

1. Капуляк В.П., Ковальова О.В. Профілактична робота з дітьми, які перебувають на обліку поліції. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2022. № 2 (20). С. 43-49. DOI: 10.15587/2523-4153.2022.256873

Праці апробаційного характеру:

1. Капуляк В.П. Реалізація функцій публічного адміністрування підрозділами ювенальної превенції в умовах військової агресії. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 22 березня 2023 року)*,. Одеса: ОДУВС. С. 300-302.

2. Капуляк В.П. Профілактика правопорушень у дитячому середовищі. *Дотримання прав і свобод людини Національною поліцією України в умовах глобальних викликів сьогодення: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Одеса, 27 жовтня 2023 року). Одеса: ОДУВС. С. 38-40.

ЗМІСТ

ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1. НАУКОЗНАВЧІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО СКОЮЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ	24
1.1. Стан дослідження вітчизняним правознавством профілактики правопорушень, що скоюються неповнолітніми	24
1.2. Методологічні засади гносеології організаційно-правового забезпечення запобігання правопорушенням, що вчиняються дітьми ..	38
Висновки до розділу 1	55
РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА ЗАПОБІГАННЯ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ДІТЬМИ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА	58
2.1. Поняття запобігання правопорушенням, що вчиняються дітьми	58
2.2. Правопорушення, що вчиняються дітьми: загальна характеристика	79
2.3. Нормативна та інституційна підсистеми системи запобігання правопорушенням, що вчиняються дітьми	90
Висновки до розділу 2	123
РОЗДІЛ 3. РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У ЗАПОБІГАННІ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ДІТЕЙ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ	127
3.1. Національна поліція як суб'єкт запобігання правопорушень дітей: організаційний аспект	127
3.2. Діяльність підрозділів ювенальної превенції Національної поліції в умовах воєнного стану	140
3.3. Нормативно-правове забезпечення профілактики правопорушень дітей: шляхи удосконалення	153
Висновки до розділу 3	165

ВИСНОВКИ	171
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	176
ДОДАТКИ	191

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Однією з негативних тенденцій у сучасному суспільстві є збільшення кількісного показника вчинення адміністративних та кримінальних правопорушень дітьми. У 2023 році кількість виявлених осіб (дітей), які вчинили кримінальні правопорушення суттєво зросла у порівнянні з 2022 роком (діти до 14 років: 78 (2022) та 114 (2023); діти 14-15 років: 388 та 540; діти 16-17 років: 903 та 1098 [126]. За даними ЮНІСЕФ більше 80 % малолітніх та неповнолітніх (від 11 до 17 років) зазнали цькування, 24 % дітей були жертвами булінгу [38]; при цьому суб'єктами такого неналежного поводження є діти.

Здобутий дітьми «досвід» протиправної поведінки може бути одним з факторів їх кримінальної поведінки у майбутньому, що спричиняє негативні наслідки для їхнього майбутнього та для суспільства в цілому. Розвиток такого «досвіду» протиправної поведінки в дітей може бути наслідком різних факторів, виявлення та усунення яких є одним з важливих напрямів діяльності органів публічної влади. Відтак, проблематиці профілактики правопорушень серед дітей властивий перманентний характер, що визначає актуальність гносеології різних аспектів запобігання правопорушенням, що вчиняються дітьми.

Окремі аспекти проблематики профілактики правопорушень серед дітей досліджували такі українські вчені як А. Аносова, І. Бандурка, О. Безпалько, А. Берендєєва, Т. Бугаєць, Л. Гачак-Величко, В. Голіна, В. Джужа, А. Дзюба, О. Дручек, Т. Журавель, Ю. Завгородня, А. Закалюк, Ю. Заросинський, Л. Зуб, І. Іщенко, В. Калашнік, О. Ковальова, М. Корнієнко, Я. Костенко, С. Кудінов, Є. Лук'янчиков, К. Мураненко, С. Ніколайчук, Р. Опацький, К. Пісоцька, Ю. Пилипас, Є. Письменський, А. Романова, Д. Савчук, А. Сухарєва, Н. Туз, О. Тьорло, М. Фіалка, В. Шақун, С. Шалгунова, А. Шелехов, М. Шуп'янова, Н. Юзікова та ін.

Однак, виходячи з перманентного характеру цієї проблеми, а також урахуваючи, що відсутні роботи, у яких комплексно, з урахуванням сучасного стану розвитку суспільства висвітлюються проблеми організаційного та правового забезпечення запобіганню таким правопорушенням, окреслена тематика є актуальною та потребує системного дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є висвітлення правового та організаційного забезпечення запобіганню правопорушенням, що вчиняються дітьми та напрацювання пропозицій з удосконалення національного законодавства, що регулює відповідні суспільні відносини.

Для досягнення вказаної мети слід вирішити такі завдання:

- з'ясувати стан дослідження вітчизняним правознавством профілактики правопорушень, що скоюються неповнолітніми;
- розкрити методологічні засади гносеології організаційно-правового забезпечення запобіганню правопорушенням, що вчиняються дітьми;
- визначити поняття запобігання правопорушенням, що вчиняються дітьми;
- надати загальну характеристику правопорушенням, що вчиняються дітьми;
- розкрити зміст нормативної та інституційної підсистеми системи запобігання правопорушенням, що вчиняються дітьми;
- висвітлити організаційний аспект діяльності Національної поліції як суб'єкта запобігання правопорушенням дітей;
- охарактеризувати діяльність підрозділів ювенальної превенції Національної поліції в умовах воєнного стану;
- визначити та охарактеризувати шляхи удосконалення нормативно-правового забезпечення профілактики правопорушень дітей.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері протидії правопорушенням, які вчиняються дітьми.

Предметом дослідження є правове та організаційне забезпечення запобіганню правопорушенням, що вчиняються дітьми.

Методи дослідження. Комплексний характер проблематики профілактики правопорушенням, які вчиняються дітьми, вимагає системного використання гносеологічного інструментарію, відповідно до принципів *об'єктивності, повноти і всебічності.*

Безпосередніми методами пізнання предмету дослідження стали логічні методи *аналізу та синтезу, абстрагування та узагальнення,* які дозволили вирішити означені вище завдання дослідження.

Важливу роль відіграло *квалітативна методологія,* що є основою розуміння суб'єктивних переживань, мотивацій, цінностей та контекстуальних факторів, які важливі для розуміння предмету дослідження (розділи 2 і 3).

Предмет гносеології обумовлює необхідність використання наступних методологічних підходів: *історичний* – дозволив виявити зміни у нормативно-правовому забезпеченні профілактики дитячої правопорушності, визначити шляхи удосконалення діяльності органів правопорядку (підрозділ 2.3, розділ 3); *системний* – став основою комплексного розуміння системи суб'єктів профілактичної діяльності та різних факторів, що сприяють вчиненню правопорушень дітьми (підрозділи 2.1-2.3, 3.1, 3.3); *герменевтичний* – застосовано для аналізу приписів законодавства, що регулює відносини у сфері протидії правопорушенням, які вчиняються дітьми з урахуванням контексту (розділи 2 і 3); *аксіологічний* – має важливе значення при характеристиці діяльності та визначенні шляхів удосконалення роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції відповідно до засадничих соціальних цінностей, у тому числі й прав людини та прав дитини (підрозділи 3.2.-3.3.); *порівняльний* – дозволив виокремити загальні напрями профілактичної діяльності у демократичних державах (що, у свою чергу, стало підґрунтям співставлення стану профілактичної діяльності в Україні) (розділ 2).

Емпіричну основу дослідження складають: статистичні дані щодо адміністративних та кримінальних правопорушень, що вчиняються дітьми; дані щодо насилля відносно дітей, цькування тощо, результати проведеного соціологічного опитування 300 респондентів [Додаток Б]. Окремі емпіричні матеріали отримані в процесі власної діяльності у підрозділах ювенальної превенції.

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що дисертація є однією з перших робіт, у якій системно висвітлено проблематику правового та організаційного аспектів запобігання правопорушенням, що вчиняються дітьми та визначено напрями підвищення ефективності профілактичної діяльності з наданням низки рекомендацій з удосконалення національного законодавства, зокрема:

уперше:

– обґрунтовано розуміння запобігання правопорушенням, що вчиняються дітьми, як цілеспрямованої діяльності, що має державно-владний характер, метою якої є забезпечення правопорядку шляхом впливу на фактори ризику правопорушень та яка здійснюється у межах повноважень, що визначені законом (ця дефініція дозволяє визначити основними суб'єктами запобігання правопорушенням дітей органи правопорядку та органи й служби (створені державою чи органами місцевого самоврядування) у справах дітей, а також розмежувати суб'єктів запобігання правопорушенням дітей від інституцій, що залучаються до виконання окремих завдань профілактики правопорушень);

– обґрунтовано розгляд системи профілактики правопорушень дітей через виокремлення підсистем: нормативної (що являє собою сукупність юридичних норм і принципів, які регулюють суспільні відносини щодо виявлення факторів правопорушень та впливу на ці фактори з метою збереження правопорядку), інституційної (що являє собою сукупність органів публічної влади, служб та установ, які є суб'єктами профілактичної діяльності); функціональної (що становить саму діяльність суб'єктів

профілактики правопорушень, що вчиняються дітьми) з акцентом на трирівневості нормативної підсистеми;

– виокремлено та охарактеризовано організаційний (спрямований на нормативно-правове регулювання загальних засад профілактичної діяльності, визначення суб'єктного складу та його функцій (завдань) тощо) і тактичний (спрямований на нормативно-правове регулювання окремих аспектів профілактичної діяльності, зокрема, проведення окремих профілактичних заходів, процесуальних дій тощо) напрями удосконалення профілактики правопорушень дітей; надано низку пропозицій з удосконалення національного законодавства у сфері запобігання правопорушенням дітей;

удосконалено:

– типологію наукового доробку щодо превентивної діяльності в соціумі за предметом безпосередньої гносеології з виокремленням наукових джерел, предметом дослідження у яких є правопорушення дітей; наукових джерел, предметом висвітлення яких є запобігання правопорушенням серед дітей; наукових джерел, предметом висвітлення яких є окремі аспекти профілактики правопорушень серед дітей (зокрема, правові та організаційні);

– методологію дослідження запобігання правопорушенням дітей з обґрунтуванням доцільності використання методологічного комплексу: принципи (об'єктивності; повноти і всебічності); методи (аналіз та синтез, абстрагування та узагальнення); підходи (історичний, системний, герменевтичний, аксіологічний, порівняльний) та з аргументуванням необхідності застосування до розв'язання проблематики профілактичної діяльності органів публічної влади квалітативного підходу (квалітативного дослідження);

– аргументацію щодо визначення Національної поліції (через іманентний профілактичній діяльності цілеспрямований характер, необхідність контролю (нагляду) за такою діяльністю та наявність відповідальності, ресурси, авторитет та координаційні можливості) як органу, на який покладається організаційна функція: організаційне

забезпечення діяльності із запобігання правопорушень, які вчиняються дітьми;

дістали подальшого розвитку:

- положення щодо аналізу кримінальних та адміністративних правопорушень, які найчастіше вчиняються дітьми, з визначенням таких, що вчиняються найчастіше (у кількісному вимірі): порушення проти власності, особи, безпеки руху та громадського порядку, в сфері обігу наркотичних речовин (кримінальні правопорушення) та паління і розпивання алкоголю у заборонених місцях, порушення правил дорожнього руху, дрібне хуліганство (адміністративні правопорушення);

– обґрунтування особливостей діяльності підрозділів ювенальної превенції в умовах правового режиму воєнного стану.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення й висновки дисертації апробовано на наступних наукових заходах: XV Міжнародній науково-практичній конференції «Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави» (м. Одеса, 22 березня 2023 року), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Дотримання прав і свобод людини Національною поліцією України в умовах глобальних викликів сьогодення» (м. Одеса, 27 жовтня 2023 року).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертація виконана в межах Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019 (у межах цілі «сприяння побудові миролюбного і відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях»), теми наукових досліджень Одеського державного університету внутрішніх справ «Пріоритетні напрямки розвитку реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (реєстраційний номер 0123U103538), теми науково-дослідної роботи факультету підготовки

фахівців для органів досудового розслідування Одеського державного університету внутрішніх справ «Забезпечення прав і свобод особи в умовах транзитивного суспільства: сучасний вимір» (реєстраційний номер 0123U103760) та теми інституту права та безпеки Одеського державного університету внутрішніх справ «Державно-правові засади формування безпекового середовища в Україні» (реєстраційний номер 0123U103716).

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення, висновки та обґрунтовані пропозиції можуть бути використані у наступних сферах:

– *науково-дослідній* – для подальшого вивчення окремих аспектів запобігання правопорушенням, що вчиняються дітьми (акт впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ);

– *освітній* – в освітньому процесі при підготовці курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання (акт впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ);

– *правозастосування* – для удосконалення діяльності підрозділів ювенальної превенції щодо запобігання правопорушенням, які вчиняються дітьми;

– *правотворчість* – для удосконалення національного законодавства в сфері організаційно-правових аспектів профілактики правопорушень, що вчиняються дітьми.

Публікації. Основні положення, висновки, пропозиції, які висвітлені у дисертаційному дослідженні, опубліковано у 7 наукових працях, з яких 4 – статті у фахових виданнях з права, 1 – наукова стаття у періодичному виданні іноземної держави, 2 – тези доповідей.

Особистий внесок. Результати дисертації, які виносяться на захист, отримані автором особисто. Розв'язання завдань дисертаційного дослідження здійснено самостійно.

У статті, що опублікована у співавторстві, особистий внесок полягає в аналізі типології профілактичних втручань Всесвітньої організації охорони

здоров'я (первинного, вторинного та третинного рівнів), узагальненні наукового доробку зарубіжних авторів щодо профілактики правопорушень, проведенні загальної характеристики порядку ведення профілактичного обліку підрозділами ювенальної превенції, які функціонують в межах Національної поліції, виокремленні правових та організаційних напрямів удосконалення превентивної діяльності з дітьми, що перебувають на профілактичному обліку Національної поліції.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, що включають вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (142 найменування на 15 сторінках), 4 додатків на 13 сторінках. Повний обсяг дисертації – 203 сторінки, з них основний текст – 160 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

НАУКОЗНАВЧІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО СКОЮЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ

1.1. Стан дослідження вітчизняним правознавством профілактики правопорушень, що скоюються неповнолітніми

Для будь-якого суспільства очевидним є те, що діти – це майбутнє соціуму. Так, згадаємо, що відповідно до ч. 3 ст. 51 Конституції України «Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою» [69]. Проте, і в сучасному світі, на жаль, деякі з них стають суб'єктами правопорушень. Проблема правопорушень, вчинених дітьми, вимагає негайного вирішення і комплексного підходу. Забезпечення правової безпеки та захисту прав дітей є актуальною проблемою сучасності, оскільки це стосується не лише окремих осіб, а й цілого суспільства. Нерідко правопорушення дітьми викликають серйозні наслідки для їхнього фізичного та психічного здоров'я, а також можуть мати далекосяжні наслідки для майбутнього. «Сучасна державна політика, особливо у соціальній сфері, повинна бути зосереджена на створенні гідних умов життя та високого рівня добробуту не лише нинішнього, а й прийдешніх поколінь» [70, с. 6] – зазначає М. Корнієнко.

Наукова значимість дослідження проблеми обумовлюється тим, що воно сприяє розумінню умов і причин, які сприяють вчиненню правопорушень дітьми, а також ефективним стратегіям їх запобігання та протидії. Вивчення організаційно-правового забезпечення цієї сфери дозволяє розробляти та впроваджувати необхідні нормативно-правові акти, програми та заходи, спрямовані на підвищення рівня правової культури серед дітей, їхню соціалізацію та відповідальність за власні дії.

У практичному плані дослідження дозволять органам виконавчої влади, органам правопорядку, освітнім установам та громадським організаціям ефективно координувати свою діяльність у сфері запобігання правопорушень, що вчиняються дітьми, виявляти та усувати системні проблеми, а також вдосконалювати законодавство та практику його застосування.

Вивчення організаційно-правового забезпечення запобігання правопорушенням дітьми включає аналіз існуючих нормативно-правових актів, ідентифікацію прогалин у законодавстві, а також розробку та впровадження нових стратегій та програм. Такий підхід сприяє покращенню роботи органів соціального захисту, установ освіти та медичних установ у виявленні та реагуванні на випадки правопорушень серед дітей.

Однак, важливою складовою пізнання означеної проблематики є вивчення наукових джерел, у яких висвітлюються питання запобігання правопорушенням дітей, що і визначає потребу у розв'язанні відповідного завдання нашого дослідження. Додамо, що у таких роботах серед іншого вказується і на недоліки застосування національного законодавства та обґрунтовуються напрацювання щодо удосконалення як такого законодавства, так і практики його застосування [71].

Дослідження проблеми організаційно-правового забезпечення запобігання правопорушенням, що вчиняються дітьми, має важливе значення як для практики, так і для науки, оскільки воно сприяє створенню ефективних механізмів захисту прав та інтересів дітей, забезпеченню їхньої безпеки та благополуччя, а також формуванню відповідальної громадянської позиції. Саме тому у вітчизняному правознавстві є низка робіт, у яких висвітлюється проблематика правопорушень дітей.

Так, у цьому аспекті варто згадати прізвища таких вітчизняних науковців як: А. Аносова, І. Бандурка, О. Безпалько, А. Берендєєва, Т. Бугаєць, Л. Гачак-Величко, А. Дзюба, О. Дручек, Т. Журавель, Ю. Завгородня, Ю. Заросинський, Л. Зуб, І. Іщенко, В. Калашнік,

О. Ковальова, М. Корнієнко, Я. Костенко, К. Мураненко, С. Ніколайчук, Р. Опацький, К. Пісоцька, Ю. Пилипас, А. Романова, Д. Савчук, А. Сухарева, Н. Туз, О. Тьорло, М. Фіалка та ін.

На нашу думку, всю сукупність джерел, у яких розглядаються окремі аспекти означеної нами тематики, доцільно класифікувати на декілька груп залежно від предмету гносеології.

Так, до першої групи наукових джерел слід віднести ті з них, предметом дослідження у яких є правопорушення дітей.

Цю групу складають наукові дослідження таких вітчизняних науковців як: В. Голіна, В. Джужа, Ю. Завгородня, А. Закалюк, О. Ковальова, М. Корнієнко, С. Кудінов, Є. Лук'янчиков, Р. Опацький, Є. Письменський, О. Плужнік, В. Шакур, С. Шалгунова, А. Шелехов, М. Шуп'янова, Н. Юзікова та ін.

Дослідження в цій сфері охоплюють різноманітні теми, такі як причини та фактори ризику дитячої злочинності, ефективність програм запобігання, аналіз тенденцій злочинності серед дітей, роль сім'ї та соціального середовища в формуванні поведінки дітей, і багато інших. Аналіз таких джерел дозволяє виявити ключові тенденції та висновки, які можуть бути використані у методологічному аспекті як практиками, так і дослідниками, які працюють у галузі дитячої правопорушності.

Окремо вкажемо на те, що ці роботи дозволяють сформулювати загальне уявлення про сукупність тих правопорушень, що вчиняються дітьми. Джерела цієї групи надають можливість систематизувати і класифікувати різноманітні види дитячої правопорушності, включаючи адміністративні та кримінальні правопорушення. Аналіз цих робіт дозволяє виявити тенденції та особливості, які є характерними для певних груп дітей або певних соціальних середовищ. Крім того, дослідження у цій галузі дозволяють розуміти фактори, які спонукають дітей до вчинення правопорушень, що важливо для розробки ефективних стратегій запобігання цим правопорушенням.

Наголосимо також на тому, що системне бачення системи тих правопорушень, що вчиняються дітьми, на нашу думку, дозволяють краще пізнати природу цих правопорушень та сформулювати їх криміналістичну характеристику. Дослідження правопорушень у контексті системи дозволяє зрозуміти їхні зв'язки з соціальними, економічними та психологічними факторами, які можуть бути їхніми причинами або умовами. Це допомагає ідентифікувати основні тенденції дитячої правопорушності та виявити девіантні типи поведінки, що є характерними для різних груп дітей чи певних соціокультурних середовищ.

Крім того, системний підхід дозволяє врахувати взаємозв'язки між різними видами правопорушень серед дітей та їх вплив на дітей, що має бути враховано при розробці комплексних стратегій протидії цьому негативному явищу. Таке системне розуміння допомагає органам правопорядку та іншим інституціям у створенні ефективних методів аналізу та розслідування таких правопорушень, а також у визначенні найбільш оптимальних способів запобігання їх виникненню.

Так, у цьому контексті згадаємо висновок М. Шуп'яної про те, що підліткова злочинність повинна бути розглянута як складна саморегулююча система, що включає взаємопов'язані елементи, є динамічною відкритою структурою, яка активно обмінюється ресурсами із навколишнім середовищем (людськими, майновими, фінансовими тощо), енергією (установками, мотивацією тощо), інформацією, і швидко реагує на зміни в оточенні [138, с. 149].

Як правильно вказують інші науковці, Притягнення до відповідальності неповнолітніх характеризується специфічними особливостями, обумовленими їх віком, незрілою психікою, особистісними якостями, а також типом конкретного адміністративного правопорушення [30, с. 54].

Варто наголосити на тому, що у межах цієї групи доцільно виокремити підгрупу наукових джерел, присвячених проблематиці криміналістичної

характеристики неповнолітніх осіб, які вчиняють злочини. Так, у цьому контексті відзначимо дослідження вітчизняних вчених, таких як А. Бабенко, В. Батиргарєєва, В. Воднік, В. Голіна, В. Головкін, Г. Дідківська, В. Джужа, В. Ємельянов, Ю. Завгородня, О. Заєць, А. Закалюк, С. Кудінов, Є. Лук'янчиков, В. Петрюк, О. Подільчак, Н. Скриннікова, О. Старко, О. Цільмак, М. Шуп'яна, С. Якімова, О. Янковий та ін.

Серед основних положень та висновків, що відображені у цих наукових розробках, варто згадати, що до специфічних рис кримінологічної характеристики злочинності неповнолітніх відносяться підвищена латентність, значна частка злочинів, скоєних групою осіб або в стані сп'яніння, залежність рівня злочинності від сезонних змін, типовість та спрощеність структури цього виду злочинності та інше [141, с. 298].

Положення про особливості кримінологічної характеристики злочинності неповнолітніх застосовуються і до адміністративних правопорушень, вчинених дітьми. Серед таких особливостей слід враховувати підвищену латентність адміністративних правопорушень серед дітей, оскільки не всі вони фіксуються органами правопорядку чи іншими відповідними установами.

Окрім цього важливо враховувати, що деякі адміністративні правопорушення, які вчиняються дітьми, можуть мати більшу питому вагу через їх вплив на громадський порядок та безпеку, ніж аналогічні порушення, вчинені дорослими. Наприклад, акти вуличного хуліганства або порушення правил дорожнього руху, вчинені дітьми, можуть мати серйозні наслідки для громадського порядку та безпеки.

Також варто звернути увагу на те, що деякі адміністративні правопорушення, скоєні дітьми, можуть вчинятися у стані сп'яніння, особливо в сфері порушень алкогольного законодавства або правил громадського порядку.

Крім того, адміністративна злочинність дітей може піддаватися впливу сезонних коливань, таких як збільшення кількості правопорушень у

відпустковий період або під час святкових заходів. Загалом, адміністративна правопорушність дітей може мати схожі особливості з кримінальною злочинністю у термінах типовості та структурної характеристики, а отже, вивчення цих особливостей має важливе значення для розуміння та протидії цьому явищу.

Відзначимо, що вітчизняні науковці досліджували і проблематику особливостей протиправної поведінки неповнолітніх жінок. Під час проведення профілактичних заходів впливу на середовище неповнолітніх дівчат важливо враховувати тісний та гнучкий зв'язок між злочинністю і молодіжною модою. Визначивши фактори впливу моди, які проявляються у стилі життя, можна точніше й цілеспрямовано розробляти заходи для запобігання протиправній поведінці неповнолітніх осіб жіночої статі [125, с. 260].

Це положення також може стосуватися адміністративних правопорушень, що вчиняються дітьми. Вплив моди на поведінку неповнолітніх дівчат може виявлятися не лише в кримінальних діях, але й у порушеннях адміністративного законодавства. Наприклад, неправомірне використання графіті, порушення правил дорожнього руху або некоректне поведіння у громадських місцях може бути пов'язане з модою та впливом групової динаміки серед дітей.

Розуміння впливу молодіжної моди на адміністративні правопорушення неповнолітніх дівчат може бути корисним для розробки ефективних заходів запобігання такій протиправній поведінці. Аналізуючи фактори, які визначають модні тенденції та їх вплив на стиль життя, можна розробляти специфічні заходи, спрямовані на запобігання адміністративних правопорушень серед цієї категорії дітей.

Методологічне значення мають роботи цієї підгрупи у контексті виокремлення критеріїв класифікації тих злочинів, що вчиняються неповнолітніми. Так, як вказують науковці, криміналістична типологія злочинів, які можуть посягати на різні об'єкти, однак мають спільну загальну

ознаку – вчиняються фізичною особою, що не є повнолітньою, може бути розроблена на підставі наступних критеріїв:

- за мотивом і метою (такі злочини, що скоєні з корисливих, хуліганських, або самостверджувальних мотивів, мотивів помсти та ін.;

- за учасниками злочину (включаючи вчинення злочину одним неповнолітнім, групою неповнолітніх, комбінацією неповнолітніх і малолітніх, а також групою неповнолітніх і дорослих, які вплинули на неповнолітніх, а також злочини, вчинені неповнолітніми та повнолітніми членами однієї сім'ї;

- за місцем вчинення злочину (такі як злочини, вчинені неповнолітніми в їхньому місці проживання, навчання, роботи або відпочинку та ін.) [102].

Серед джерел цієї підгрупи варто виокремити і ті роботи, у яких висвітлюються характеристики правопорушень, що вчиняються неповнолітніми у межах окремих адміністративно-територіальних одиниць, що дозволяє сформулювати уявлення про локальні особливості відповідної злочинності. Так, у цьому аспекті виокремимо дослідження Б. Головкина та В. Батиргарєєвої щодо криміналістичної характеристики злочинності неповнолітніх у м. Харкові [31, с. 105-130], у якому автори сформулювали сім обґрунтованих висновків за відповідною тематикою.

До другої групи наукових робіт слід віднести ті, предметом висвітлення яких є запобігання правопорушенням серед дітей. Наголосимо, що йдеться і про адміністративні правопорушення, і про кримінальні правопорушення й, відповідно, запобігання злочинності серед дітей. До того ж, значна частина робіт цієї тематики має кримінологічне спрямування.

Серед науковців, чії наукові розробки відносяться до цієї групи, згадаємо наступних: Ю. Завгородня, М. Корнієнко, С. Кудінов, Л. Левицька, О. Максименко, К. Назаренко, Р. Опацький, Ю. Орлов, Н. Ортинська, Д. Паляничко, О. Плужнік, В. Туляков, С. Шалгунова, В. Шепітько, Н. Юзікова та ін.

У роботах цієї групи викладено ті положення, які покладені в основу пізнання нашого дослідження. Ці роботи, зважаючи на ширший за обсягом предмет гносеології у порівнянні з обраним нами предметом, носять саме пропедевтичний характер, визначаючи загальні положення та висновки, які є свого роду межами та підґрунтям інших наукових розробок (у порівнянні з цим дослідженням їх предмет можна розглядати як об'єкт гносеології).

Дослідження в сфері запобігання правопорушенням серед дітей включають широкий спектр наукових робіт, які спрямовані на розуміння та ефективно вирішення відповідної проблематики. Відзначимо декілька напрямків наукових досліджень, які можна віднести до аналізованої групи та які розкриваються у роботах зазначених авторів:

1. Аналіз факторів ризику та захисних факторів, які впливають на виникнення (збільшення показників) правопорушень серед дітей. У роботах цієї підгрупи науковці розглядають психологічні, соціальні, економічні та інші чинників, які сприяють вчиненню або запобігають поширенню злочинності серед дітей.

Очевидно, що є певні відмінності між причинами і умовами злочинності та причинами і умовами вчинення правопорушень, однак, важко заперечити і наявність між ними спільних факторів. Наприклад, вкажемо на соціальні фактори (бідність, соціальна відчуженість та низький освітній рівень тощо можуть бути спільними факторами, які сприяють як злочинності, так і правопорушенням серед дітей); «сімейні» фактори (наси́льство в сім'ї, розлучення батьків, відсутність батьківського контролю та підтримки, можуть сприяти як злочинності, так і вчиненню правопорушень дітьми); психологічні фактори (психологічні проблеми, такі як агресивність, низька самооцінка, непослух та недостатність соціальних навичок, можуть бути спільними факторами, які сприяють як злочинності, так і вчиненню правопорушень серед дітей); вікові фактори (підлітковий «бунт» (adolescent rebellion), відчуття неповноцінності та потреба відчуття приналежності, можуть бути спільними між злочинністю та правопорушеннями); економічні

фактори (економічні умови, такі як доступ до легальних джерел доходу та можливостей для застосування власних навичок, можуть впливати як на злочинність, так і на вчинення правопорушень) [72; 76; 77].

Ці спільні фактори показують, що проблеми злочинності та правопорушень серед дітей часто є складними та взаємопов'язаними, і вирішення цих проблем вимагає комплексного підходу, який враховує всі аспекти їхнього виникнення.

2. Розвиток та ефективність програм запобігання правопорушенням серед дітей. Дослідження цієї підгрупи включають оцінку різноманітних заходів, таких як програми соціально-психологічної підтримки, освітні та тренінгові програми, спрямовані на ризиковану молодь, тощо.

Основні положення цих робіт є важливою складовою доробку із запобігання правопорушенням дітей. Дослідження у цій сфері зазвичай фокусуються на розробці та оцінці різноманітних заходів, спрямованих на зменшення ризику правопорушень серед дітей та підтримку їхнього позитивного розвитку. Програми соціально-психологічної підтримки можуть включати індивідуальні консультації з психологами чи соціальними працівниками, групові сесії для вивчення навичок соціальної адаптації та міжособистісних відносин. Освітні та тренінгові програми можуть надавати дітям та підліткам інформацію та навички щодо прийняття рішень, розвитку конфліктних вмінь, вирішення проблем та важливості правової відповідальності. Крім того, програми можуть включати ініціативи спільної роботи з батьками та сім'ями для підтримки позитивного розвитку дітей та збільшення родинної підтримки.

Співпраця між школою та сім'єю є ключовим фактором у запобіганні девіантної поведінки особистості, що включає всебічне і систематичне вивчення сім'ї, особливостей та умов сімейного виховання учня, корекцію виховання дитини, корекцію внутрішньосімейних стосунків і профілактику сімейних конфліктів [129, с. 226].

3. Дослідження впливу сімейного середовища та виховання на ризик правопорушень дітей. Ця підгрупа робіт акцентується на аналізі ролі батьківства, сімейних конфліктів, вихованні та стосунків у сім'ї в контексті формування поведінки дитини.

Дослідження впливу сімейного середовища та виховання на ризик правопорушень дітей є ключовим аспектом в розумінні причин дитячої злочинності та правопорушень серед дітей загалом. Сімейне середовище може мати значний вплив на формування цінностей, норм поведінки та соціальних вмінь у дітей. «Розуміння сім'ї як соціально-педагогічного явища створює умови для поглиблення зв'язків з нею і можливості щодо компенсації недоліків виховання, підвищення педагогічної культури батьків, захисту дитини від несприятливого впливу неблагополучної сім'ї» [130, с. 37].

Так, у роботах цієї підгрупи простежується висновок про те, що відносини між батьками та дітьми, рівень спілкування та підтримки у сім'ї, а також стиль виховання батьків можуть впливати на ризик правопорушень серед дітей. Наприклад, діти, які зростають у сім'ях зі складними сімейними відносинами або з низьким рівнем батьківської підтримки, можуть мати підвищений ризик втрати контролю над власною поведінкою та участі у правопорушеннях. Крім того, стиль виховання, який базується на демократичних принципах та підтримці, може сприяти розвитку позитивних соціальних навичок та стриманості у дітей, тоді як авторитарний стиль виховання може викликати опір та негативні наслідки, такі як агресивна поведінка чи відчуття відчуженості.

Розуміння цих механізмів може сприяти розробці програм інтервенцій, спрямованих на підтримку сімейного благополуччя та позитивних виховних практик, які сприяють здоровому розвитку та запобіганню правопорушень серед дітей.

5. Висвітлення практик управління та співпраці між різними інституціями, такими як органи правопорядку, освітні установи, соціальні

служби та громадські організації, з метою впровадження комплексних програм запобігання правопорушень серед дітей.

Відповідно такі роботи можуть допомогти розробити ефективні стратегії та інтервенції для запобігання правопорушенням серед дітей та підтримки їхнього здорового розвитку та поведінки.

Водночас, окремо відзначимо низку робіт, що мали важливе значення для формулювання гіпотези нашого дослідження.

О. Британська дійшла висновку про те, що запобігання злочинності являє собою багаторівневу соціально-профілактичну діяльність, спрямовану на усунення та перешкоджання дії детермінантів (негативних явищ) або недопущення вчинення правопорушень на різних стадіях злочинних проявів, що ведуть до виникнення певного виду злочинності задля її остаточного подолання. [26, с. 294].

Наведена авторська дефініція є доволі чіткою та урахує основні ознаки відповідного поняття, хоча, слід вказати на недоцільність використання терміну «попередження злочинності», виходячи з того, що він не відповідає суті досліджуваного явища та вказує на необхідність уточнення низки аспектів: попередити про щось та попередити когось; а в контексті профілактики слід використовувати саме термін запобігання.

Не можна оминати увагою висновок Л. Дундича за результатами вивчення проблеми злочинності серед дітей. Підсумовуючи, зазначимо, що наявність відповідної політичної волі є надзвичайно важливим заходом запобігання злочинності серед неповнолітніх. Саме політична воля обумовлює зміст і ефективність двох інших основних факторів запобігання злочинності – належної законодавчої бази та діяльності правоохоронних і інших органів відносно її застосування [40, с. 99].

Відзначимо, що на перший погляд наведене твердження є доволі дискусійним та таким, що не відповідає дійсності. Однак, яскравим прикладом, що підтверджує його є ситуація з ратифікацією Стамбульської конвенції [65], коли саме зважаючи на відсутність політичної волі (через

прагнення «сподобатись» виборцям та отримати підтримку на наступних виборах, під впливом Всеукраїнської ради церков та релігійних організацій [54, с. 136] тривалий час положення цієї Конвенції не могли бути імplementовані у національне право, не зважаючи на те, що приписи цього міжнародного договору мають важливе значення для удосконалення протидії насильству у сім'ї, у тому числі й щодо дітей. «Україна була однією із держав-авторок Конвенції і однією з перших підписала її, однак більше 10 років не могла ратифікувати, лише 20 червня 2022 року нарешті це було зроблено і з 01 листопада 2022 року вона вступила в законну дію» [33, с. 55] – слушно вказує Ю. Градиська.

Ратифікація Стамбульської Конвенції Україною сприятиме створенню інтегрованого підходу до ліквідації домашнього насильства і насильства щодо жінок на державному рівні. Цей крок є важливим у контексті імplementації європейських цінностей і на шляху до членства в ЄС. [123, с. 807].

До третьої групи наукових джерел доцільно віднести ті роботи, предметом висвітлення яких є окремі аспекти профілактики правопорушенням серед дітей (зокрема, правові та організаційні). У порівнянні з попередніми групами ця є менш чисельною, одним з факторів чого є вузький (у порівнянні з іншими) предмет дослідження. Доречно вказати, що наведене виступає і додатковим аргументом на користь актуальності обраної тематики.

Серед вчених, чії наукові роботи складають аналізовану групу, згадаємо наступних: А. Бабенко, В. Воднік, В. Голіна, В. Джужа, Ю. Завгородня, О. Ковальова, Є. Лук'янчиков, В. Петрюк, М. Корнієнко, Р. Опацький, О. Цільмак, В. Шакун, С.Шалгунова, В. Шепітько, М. Шуп'яна, Н. Юзікова та ін.

Згадаємо висновок Д. Нелюбіної про те, що реалізація програм профілактики правопорушень серед неповнолітніх в Україні має такі особливості: несистематичність (вони проводяться за запитом навчальних

закладів, а не за планом соціальної служби), фрагментарність охоплення дітей (критеріями відбору учасників часто є рішення адміністрації навчального закладу або особисті зв'язки організаторів), зосередженість на дітях з девіантною поведінкою [95, с. 13].

І хоча процитований висновок зроблено за результатами дослідження 2006 року, однак, він не втрачає актуальності і нині. При цьому значна частина суспільства пов'язує відповідні завдання щодо профілактики правопорушень дітей саме з освітніми закладами, нівелюючи роль самих батьків, сім'ї, а також соціальних служб у цій діяльності (а відповідно і наявність комплексних державних програм з профілактики правопорушень серед дітей). Істотну роль у формуванні правових та моральних цінностей у дітей відіграють саме батьки, сім'я і їх внесок не можна знехтувати. Тому оптимальним підходом є комплексна система профілактичних заходів, яка б враховувала роль всіх важливих суб'єктів, що впливають на формування поведінки дітей і молоді.

Так, у цьому контексті не можна не згадати і тезу К. Мураненко про те, що за статистичними даними Генеральної прокуратури України за 2018 рік неповнолітніми було вчинено 3980 правопорушень. Ця сумна статистика вказує на недоліки системи профілактики правопорушень серед неповнолітніх і відсутність системності у її роботі. Крім того, усі зміни, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, вказують на необхідність оновлення підходів до превентивної діяльності. [94, с. 81]. Наведені слова підтверджують відсутність комплексних підходів до вирішення проблеми профілактики правопорушень серед дітей і тривалий час уникання державою вжиття відповідних заходів з розв'язання досліджуваної проблематики.

Окремо також вкажемо на згадку К. Мураненко підходу до розгляду профілактики правопорушень серед дітей як трирівневої системи:

- первинна профілактика, яка в основному ґрунтується на системі освіти, є важливим елементом формування цінностей серед молоді та

виявляється у педагогічній практиці, тренінгах, гуртках, інформаційних кампаніях і тому подібному. Основні завдання цього рівня включають в себе формування цінностей, навчання орієнтації на цінності, розвиток правової свідомості серед молоді та сприяння позитивній взаємодії між дітьми;

- вторинна профілактика включає в себе застосування заходів запобігання відносно тих дітей, що вчинили адміністративні правопорушення. Суб'єктами цієї діяльності розглядаються: ювенальна поліція, дільничні інспектори, а також шкільні психологи та соціальні педагоги, які виконують різноманітні функції, включаючи психологічну підтримку, виховну роботу та консультування для дітей, батьків та вчителів;

- третинна профілактика спрямована на реабілітацію та ресоціалізацію неповнолітніх, які вчинили кримінальні діяння [94, с. 82].

Окрім цього, відзначимо також важливість дотримання приписів чинного законодавства при здійсненні діяльності із запобігання правопорушенням серед дітей. Дотримання правових норм і принципів у цій сфері є ключовим аспектом ефективної профілактики. Законодавство визначає межі та правові механізми, які стосуються діяльності у сфері запобігання правопорушенням дітей, забезпечуючи права та інтереси самих дітей, їх батьків, а також інших зацікавлених сторін.

Дотримання законодавства забезпечує не лише законність та легітимність проведених заходів, але й захищає від можливих порушень прав та свобод дітей. Відтак, наголосимо, що всі заходи повинні бути проведені відповідно до принципів правової держави, з урахуванням інтересів та потреб кожної дитини.

Правильне застосування законодавства в процесі запобігання правопорушенням серед дітей забезпечує не лише ефективність профілактичних заходів, але й довіру суспільства до діяльності у цій сфері. Такий підхід сприяє побудові довгострокових та стабільних механізмів протидії дитячій злочинності та сприяє створенню безпечного середовища для розвитку кожної дитини.

Саме тому вивчення правових засад профілактики правопорушень серед дітей є важливим завданням вітчизняного правознавства, сприяючи удосконаленню законодавства, що регулює суспільні відносини у відповідній сфері діяльності.

Водночас, не можемо не вказати на фактичну відсутність наукових розробок, у яких комплексно, з урахуванням сучасного стану розвитку суспільства висвітлюються проблеми правового та організаційного забезпечення запобіганню правопорушенням, що вчиняються дітьми. Науковці переважно зосереджують свою увагу на одному з вказаних аспектів.

Таким чином, наведене дозволяє відзначити недостатнє вивчення вітчизняною правничою наукою питання правового та організаційного забезпечення запобіганню правопорушенням серед дітей, хоча в межах правознавства й існує низка наукових розробок окремих аспектів піднятої проблематики, положення та висновки яких виступають підґрунтям цього дослідження.

1.2. Методологічні засади гносеології організаційно-правового забезпечення запобіганню правопорушенням, що вчиняються дітьми

Дослідження методології організаційно-правового забезпечення запобіганню правопорушенням, що вчиняються дітьми, є надзвичайно важливим чинником отримання науково обґрунтованих знань про відповідний предмет пізнання. Зростаюча кількість випадків правопорушень серед дітей вимагає комплексного підходу та ефективних стратегій запобіганню цьому негативному соціальному явищу.

Завдяки правильно визначеним методологічним засадам уможливорюється ефективний (з погляду практичної складової) аналіз існуючого законодавства та практики його застосування, організаційних

механізмів відповідної діяльності. Завдяки цьому вчені-правознавці можуть виявити прогалини у національному законодавстві та вади у правозастосовній практиці, що дозволяє розробити ефективне та законодавство, яке реалізується належним чином в діяльності органів публічної влади.

Наголосимо, що важливою складовою методології є аналіз соціально-економічних та культурних чинників, що впливають на ризики правопорушень серед дітей. Розуміння цих чинників дозволяє розробляти більш ефективні стратегії соціального захисту та превентивних заходів.

Методологічний інструментарій має урахувати також необхідність вивченні ролі освітніх та виховних установ у запобіганні правопорушень серед дітей. Адекватна освіта та підтримка важлива для формування у дітей моральних цінностей та поведінки, які запобігають вчиненню правопорушень.

Окремим аспектом, що має бути урахований при визначенні методології дослідження, має бути усвідомлення того, що важливе місце у методологічному пізнанні відводиться вивченню практичного досвіду різних країн у цій сфері. Порівняльний аналіз дозволяє визначити найефективніші підходи та стратегії, які можна адаптувати та впровадити в сучасних умовах.

Крім того, методологія включає в себе вивчення ролі громадських організацій та активної громадськості у запобіганні правопорушень серед дітей. Громадська участь може бути ключовим фактором у формуванні громадянської свідомості та впливу на формування політики держави у сфері захисту прав дітей.

Окрім того, відзначимо, що методологія також має враховувати важливість міждисциплінарного підходу у вивченні проблеми. Вона включає в себе елементи правової, соціальної, психологічної та медичної науки, що дозволяє отримати комплексне розуміння проблеми та розробляти більш ефективні стратегії її вирішення.

Відтак, визначення методології організаційно-правового забезпечення запобігання правопорушень, що вчиняються дітьми, має важливе значення для отримання системних знань про досліджуваний предмет, які, у свою чергу, дозволяють розробляти та впроваджувати ефективні стратегії та програми, спрямовані на забезпечення безпеки та захисту прав дітей, а також формування здорового та відповідального підліткового середовища.

Додамо, що методологія забезпечує достовірність отриманих знань про предмет пізнання [90-91]. Вона базується на даних, аналізі статистики та доказовій інформації, що дозволяє отримати об'єктивну картину проблеми. Відповідно важливою складовою методології є використання емпіричних досліджень та вивчення практичного досвіду. Проведення анкетування дозволяє зібрати первинні дані та підтвердити або спростувати гіпотези, що виникають під час дослідження.

Застосування наукових методів дослідження, таких як аналіз, синтез, порівняння, дозволяє всебічно проаналізувати інформацію та зробити обґрунтовані висновки. Крім того, використання різноманітних наукових підходів, таких як квалітативне дослідження, дозволяє отримати глибше розуміння проблеми з різних точок зору.

Наголосимо, що проблематика запобігання правопорушенням, які вчиняються дітьми, є доволі складною та багатоаспектною, що обумовлює використання саме квалітативного дослідження.

«Якісне (або квалітативне від лат. *qualitas* – якість) дослідження – це тип наукового дослідження, який включає в себе велику кількість різних методологічних підходів і спрямоване на те, щоб зрозуміти та описати соціальну реальність як окремо взятого індивіда, так і групи загалом» [137, с. 162] – слушно вказують вітчизняні науковці.

На сьогодні саме квалітативна методологія є підґрунтям досліджень в сфері медицини, коли виникає необхідність вивчення складних проблем. Квалітативне дослідження – це методологічний підхід у наукових дослідженнях, який спрямований на збір, аналіз та інтерпретацію нечислових

даних. У цьому типі досліджень використовуються якісні методи збору інформації, такі як спостереження, інтерв'ю, фокус-групи, аналіз текстів тощо. Головною метою квалітативного дослідження є розуміння складних явищ, процесів, уявлень та взаємодій, зазвичай у контексті соціальних наук, психології, антропології та інших гуманітарних дисциплін. Квалітативні дослідження сприяють глибшому розумінню суб'єктивних переживань, мотивацій, цінностей та контекстуальних факторів, що важливі для розуміння явища.

Використання квалітативного дослідження в контексті проблеми профілактики правопорушень, що вчиняються дітьми, має бути ефективним. Цей підхід дозволяє глибше розуміти соціальні та психологічні аспекти, що лежать в основі вчинення правопорушень дітьми. Шляхом аналізу інтерв'ю з дітьми, їхніми батьками, вчителями та іншими учасниками соціальної взаємодії можна виявити фактори, які сприяють або стримують вчинення правопорушень. Крім того, квалітативні дослідження можуть допомогти визначити ефективні стратегії та програми профілактики, які враховують конкретні потреби та контекст неповнолітніх. Вони дозволяють зосередитися на важливих аспектах, таких як формування соціальних навичок, розвиток емоційного інтелекту та підтримка позитивних соціальних зв'язків. Такий підхід сприяє розробці більш комплексних та ефективних програм з профілактики правопорушень серед дітей.

На потенційні можливості використання квалітативного дослідження для пізнання правових явищ вказує і тісний зв'язок правових явищ з психікою. У цьому контексті не можна не згадати психологічну школу права. Вітчизняний правник А. Кучук цілком правильно відзначає, що засновник психологічної школи права вважає, що право є психічним фактором суспільного життя і діє через психіку. Його імплементація полягає, по-перше, у збудженні чи пригніченні мотивів до певної поведінки – активної чи пасивної (мотиваційна чи імпульсивна дія права), по-друге, у зміцненні і розвитку окремих рис і схильностей людського характеру, в послабленні і

викоріненні інших. Загалом, це стосується виховання народної психіки відповідно до характеру і змісту чинних правових норм (педагогічна дія права). [85, с. 168].

У цілому важко заперечити значимість таких правових явищ як правова культура, правосвідомість. А щодо правопорушення, то психіка відіграє одну з центральних ролей, оскільки має зв'язок з двома елементами складу правопорушення – суб'єктом та суб'єктивною стороною. Психологічний стан та характеристики особистості суб'єкта можуть впливати на його рішення та діяння щодо порушення закону. Додамо, що відсутність емпатії, контролю над імпульсами або збільшена агресивність можуть сприяти вчиненню правопорушень. Також психічний стан може впливати на сприйняття вини, включаючи моральність, відчуття відповідальності та свідомість наслідків вчинених дій. Розуміння психологічних механізмів, що стоять за правопорушеннями, може сприяти розробці більш ефективних програм і стратегій профілактики, спрямованих на покращення ментального здоров'я та психологічного благополуччя молоді.

Однак, відзначимо, що зважаючи на предмет нашого дослідження, квалітативне дослідження не може бути проведене повною мірою (скоріше, це дослідження може бути складовою квалітативного аналізу) для вирішення поставлених нами завдань.

Хоча наголосимо, саме ураховуючи методіку квалітативного дослідження, нами обрано до застосування методологічні підходи, що дозволяють урахувати психологічні аспекти досліджуваної проблематики, а також було визначено доцільність проведення соціологічного опитування як батьків дітей, психологів, що працюють (чи можуть працювати з такими дітьми), працівників ювенальної поліції. При цьому слід вказати на те, що до результатів соціологічного опитування (і відповідно до вибору респондентів) не включено відповіді самих дітей, хоча узагальнені результати відповідних бесід з дітьми, що вчиняли правопорушення були взяті до уваги. Обумовлено це тим, що при бесідах з неповнолітніми не використовувались конкретні

анкети і зміст самої бесіди визначався особливостями як самої дитини, так і ситуації у якій проводилась бесіда.

Одним з важливих методологічних засад дослідження запобігання правопорушенням, що складають предмет нашого пізнання, є урахування того, що суб'єктом таких правопорушень є діти. Це окрема фундаментальна тематика, яка має стати предметом наступних комплексних досліджень проблематики профілактики дитячої правопорушності. Однак, у межах нашої роботи варто вказати наступне.

Дитиною, за національним законодавством [124] та міжнародним правом [66] визнається особа, яка не досягла повноліття. Зазвичай правовий статус дитини передбачає відсутність у останньої повної дієздатності. При цьому одним з основних критеріїв дієздатності визначається віковий. Дитина, залежно від віку, має часткову або неповну дієздатність. Вона не має можливості самостійно укладати значну кількість правочинів або вчиняти інші юридично значущі дії.

Віковий критерій визначає ступінь дієздатності дитини. Зазвичай законодавство встановлює певний віковий поріг, коли дитина набуває певних прав та обов'язків, пов'язаних з її дієздатністю. Наприклад, у багатьох країнах зазначений віковий поріг для набуття повної дієздатності є 18 років.

Досягнувши певного віку, дитина може отримати неповну дієздатність, що дозволяє їй вчиняти деякі дії самостійно, наприклад, укладати деякі договори та відповідно самостійно виконувати певні обов'язки. Водночас, суб'єктом правопорушення неповнолітня особа може бути зазвичай з 16-річного віку, а у окремих випадках (тяжкі та особливо тяжкі злочини) – з 14 років. Деліктоздатність дитини настає раніше за дієздатність.

Певною мірою це правильно. Деліктоздатність визначає здатність особи розуміти наслідки своїх дій і нести за них відповідальність (зазвичай про деліктоздатність ведуть мову саме у контексті адміністративної та кримінальної відповідальності). Дієздатність, з іншого боку, передбачає здатність особи укладати правочини (наприклад, укладати договори тощо) та

нести відповідальність за ці дії у цивільному праві. Цивільна відповідальність, відтак, повною мірою настає саме з досягненням повноліття. У тому сенсі, що неповна дієздатність й існує для того, щоб запобігти можливості притягнення до цивільної відповідальності тих осіб, що не можуть повною мірою усвідомлювати можливі наслідки своїх дій. «Цивільною дієздатністю фізичної особи є її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання» [132] – відзначається у ч. 1 ст. 30 Цивільного кодексу України.

Зазвичай, повна дієздатність настає пізніше за деліктоздатність. Деліктоздатність може виникнути, коли дитина має розуміння наслідків своїх дій, що може відбутися на ранньому етапі розвитку. Дієздатність, яка включає в себе більш широкий спектр правових дій, таких як укладання договорів, може настати тільки у визначений законом вік, який може бути значно пізнішим. Тому в загальному випадку, деліктоздатність дитини може наступити раніше за її дієздатність. Однак, на нашу думку, це питання потребує окремого більш детального вивчення; воно і на сьогодні залишається дискусійним, особливо у контексті порівняльно-правових досліджень. У різних державах, різних культурах його вирішують по-різному. Маємо на увазі, зокрема, від юридичної відповідальності.

У цьому контексті варто погодитись з тезою В. Костюк про те, що нині у теорії права відсутнє єдине розуміння сутності деліктоздатності. Деякі вчені стверджують, що вона є складовою частиною дієздатності і, отже, не визначають її як окреме правове явище, тоді як інші розглядають деліктоздатність як самостійний елемент правосуб'єктності [79, с. 69].

Відзначимо, що висвітлений аспект розуміння дитини як суб'єкта правопорушення, додатково аргументує можливість застосування квалітативного дослідження або окремих його елементів, що і було зроблено нами у цьому дослідженні.

Вкажемо також на інші методологічні засоби, що були використані нами для пізнання організаційно-правового забезпечення профілактики правопорушень серед дітей. Так, у першу чергу вкажемо на ті наукові принципи, що є обов'язковими для характеристики знання саме як наукового.

Принцип об'єктивності. Принцип об'єктивності пізнання є важливою складовою наукового дослідження організаційно-правового забезпечення профілактики правопорушень, що вчиняються дітьми. Для дослідника цей принцип означає відмову від різних стереотипів, упереджень та особистих припущень при вивченні об'єкта дослідження. Водночас, варто також згадати слова М. Вебера про те, що «безумовно, це не означає, що оцінні судження взагалі не можуть мати місця в науковій дискусії, оскільки врешті-решт вони ґрунтуються на певних ідеалах і тому є «суб'єктивними» за своїм походженням» [27], однак, особисті вподобання чи світоглядні установки дослідника не повинні впливати на результати пізнання. Згадаємо також у цьому аспекті тезу вітчизняного дослідника про те, що «водночас невід'ємною рисою науки як найбільш строгої форми пізнання є постійна методологічна рефлексія» [135, с. 33].

Вказаний принцип вимагає об'єктивного підходу до збору та інтерпретації даних, враховуючи як позитивні, так і негативні аспекти ситуації. Для забезпечення об'єктивності, дослідник повинен застосовувати різні методи та джерела збору інформації та уникати однобокого підходу до аналізу даних.

Дослідник також повинен враховувати різноманітні точки зору різних зацікавлених сторін, таких як діти, батьки, вчителі, органи правопорядку та інші учасники. Об'єктивність пізнання також передбачає відкритість до нових даних та готовність переглянути власні припущення у світлі нової інформації. Загалом, принцип об'єктивності є основою для отримання достовірних та обґрунтованих результатів дослідження.

Доречно вказати, що принцип об'єктивності обумовив при проведенні нами соціологічного опитування обрати не тільки працівників органів

правопорядку, що постійно працюють з дітьми, які вчиняють правопорушення, але і батьків таких дітей, а також психологів [Додаток Б].

Принцип повноти і всебічності. У контексті предмету дослідження цей принцип вимагає від дослідника широкого охоплення всіх аспектів проблеми. Дослідник повинен звертати увагу на різноманітні фактори, що впливають на вчинення правопорушень дітьми, такі як сімейне середовище, освіта, соціальні та економічні умови. Важливо досліджувати як причини, так і наслідки правопорушень, а також ефективність існуючих стратегій та програм профілактики.

Принцип повноти вимагає усебічного аналізу інформації з різних джерел та перегляду різних точок зору. Він «передбачає дослідження різних аспектів державно-правових явищ, їх взаємозв'язків і взаємодії як між собою, так і з іншими, близькими до них соціальними явищами» [127, с. 21]. Дослідник повинен враховувати різноманітність сприйняття зацікавлених сторін, включаючи дітей, батьків, педагогів, соціальних працівників та інші особи. Принцип повноти та усебічності пізнання сприяє створенню глибшого розуміння проблеми та розробці більш ефективних стратегій профілактики правопорушень серед дітей. У цьому контексті цей принцип є доволі тісно пов'язаним з принципом об'єктивності.

Наведене вище дозволяє зробити висновок про те, що принципи наукового пізнання є системою тих вимог, що дозволяють отримати повну та об'єктивну інформацію про предмет гносеології, уможливити вплив на отримані результати суб'єктивних уподобань дослідника.

На окрему увагу при описі методології дослідженні заслуговує згадка про безпосередньо методи, що є основним засобом пізнавальної діяльності та які забезпечують отримання інформації про досліджувані правові процеси та явища.

Важливу роль у нашому дослідженні відіграють такі протилежні *логічні методи як аналіз та синтез*. Аналіз дозволяє розкрити складові частини системи організаційно-правового забезпечення профілактики

правопорушень, що вчиняються дітьми, визначити їхні характеристики, взаємозв'язки та вплив на загальну систему. Синтез, у свою чергу, дозволяє об'єднати ці складові частини в цілісну картину, зрозуміти їх взаємодію та визначити оптимальні шляхи розв'язання проблеми.

Обидва методи спільно доповнюють один одного, створюючи комплексний підхід до досліджуваної проблеми. Аналіз дозволяє розкрити причини та особливості феномену, тоді як синтез визначає загальні тенденції та рекомендації для подальших дій. Застосування обох методів допомагає отримати більш повне та об'єктивне розуміння проблеми організаційно-правового забезпечення профілактики правопорушень, вчинених дітьми, та розробити ефективні стратегії її подолання.

Згадаємо тезу вітчизняних вчених про те, що синтез та аналіз структурно-генетичного типу дозволяють глибше зрозуміти сутність об'єкта. Вони ґрунтуються на припущеннях про причинно-наслідкові зв'язки та вимагають ідентифікації ключових елементів або складових, які є основними та центральними для цього явища. Вказані елементи можуть розглядатися як «ядро» або «клітинки», які мають ключовий вплив по відношенню до всіх інших аспектів об'єкта. [32, с. 25]. І хоча ми не виокремлюємо такий різновид аналізу та синтезу як структурно-генетичний, наведені положення у цілому відповідають тим завданням, що вдається вирішити за допомогою означених логічних операцій.

Не менш важливе значення мають логічні методи *абстрагування та узагальнення* [83, с. 87]. Абстрагування дозволяє виділити ключові аспекти та ідеї, відокремлюючи їх від деталей та надлишкової інформації. Цей метод допомагає зосередитися на суттєвих аспектах проблеми, роблячи її більш зрозумілою та доступною для аналізу. Узагальнення, з іншого боку, дозволяє зведення отриманих даних та висновків до загальних принципів та закономірностей. Це дозволяє формулювати загальні правила та рекомендації, які можуть бути застосовані в різних контекстах.

Обидва ці методи доповнюють аналіз та синтез, розширюючи можливості дослідження та роблячи його більш комплексним та об'єктивним.

Серед елементів методології сучасного правознавства значну роль відіграють методологічні підходи, які визначають інтенцію дослідника, сприяючи отриманню інформації про окремий аспект пізнаваного предмету.

Методологічні підходи в сучасному правознавстві є важливими елементами, що допомагають дослідникам у розумінні та аналізі різних аспектів правової дійсності. Методологічні підходи у сучасному правознавстві є важливими інструментами, що сприяють розумінню та аналізу різних аспектів правової дійсності, визначають напрямки дослідження та допомагають у формулюванні нових підходів до розв'язання правових проблем.

Методологічні підходи у дослідженні правових явищ становлять фундаментальну основу для розуміння та аналізу складних аспектів правознавства. Вони визначають ті методологічні засоби, за допомогою яких дослідники аналізують та інтерпретують правові феномени.

Підходи не лише допомагають у розкритті сутності правових норм та процесів, але й сприяють у формулюванні нових теорій та розробці стратегій для вирішення правових проблем. Вони надають можливість систематизувати знання, розкриваючи внутрішні зв'язки та взаємодії між різними правовими явищами. Підходи дозволяють розглядати правове явище як складну систему, враховуючи не лише юридичні, але й соціальні, економічні та політичні аспекти. Вони роблять можливим аналіз правової дійсності в контексті її взаємодії з суспільством та динамікою його розвитку.

Один із методологічних підходів – *історичний*. Він передбачає аналіз правових явищ через призму їхнього історичного розвитку та еволюції. Цей підхід дозволяє розуміти, які фактори та події вплинули на формування конкретної правової норми або інституту, а також розглядати їхню актуальність у сучасному контексті.

Історичний підхід допомагає виявити закономірності та тенденції розвитку правових явищ, визначаючи чинники впливу та зміни правового явища з плином часу. Аналіз історичного контексту дозволяє також розкрити культурні та соціальні фактори, що впливають на становлення та трансформацію правового явища в різний історичний період. Дослідження історичного розвитку правового явища дає можливість зрозуміти динаміку змін у правовій сфері та їх вплив на сучасну правову реальність.

Використання цього підходу в контексті предмету пізнання дозволило виявити зміни у нормативно-правовому забезпеченні профілактики дитячої правопорушності та, відповідно, визначити напрями подальшого удосконалення відповідної діяльності органів правопорядку.

Ще одним методологічним підходом, що використовується вченими-правниками, є *системний підхід*. Він базується на уявленні про правову систему як взаємопов'язану структуру, елементи якої взаємодіють між собою та об'єктивують відповідне правове явище у суспільстві. Цей підхід допомагає розкрити логічні зв'язки між різними елементами правової системи та їх вплив на правові відносини.

Системний підхід у методології правознавства визначається як аналіз правових явищ і процесів з урахуванням їх взаємозв'язків та взаємодій у межах правової системи. Цей підхід розглядає правову систему як цілісну структуру, що складається з різноманітних елементів (норм, інститутів, процедур тощо), які взаємодіють між собою та визначають її функціонування [86, с. 34].

Системний підхід у методології правознавства враховує важливість розуміння не лише окремих правових явищ, але й їхнього місця та ролі в контексті всієї правової системи. Він дозволяє розкрити внутрішні зв'язки між різними правовими явищами, а також виявити можливі наслідки змін у одній частині правової системи для інших її складових.

Цей підхід також підкреслює важливість розуміння контексту і середовища, в якому функціонує правове явище. Врахування соціальних,

економічних, політичних та культурних чинників допомагає краще зрозуміти вплив зовнішніх факторів на функціонування та розвиток як окремого правового явища, так і правової системи загалом.

Системний підхід у методології сучасного правознавства сприяє комплексному аналізу та розумінню правових явищ, а також формулюванню ефективних стратегій для вирішення правових проблем у межах цілісної правової системи.

Причини та умови, які виступають чинниками правопорушень, що вчиняються дітьми, мають комплексний, різноплановий характер, що можуть бути повно і усебічно вивчені саме за допомогою системного підходу.

За допомогою системного підходу можна розв'язати наступні завдання для дослідження правових засад запобігання правопорушенням, вчиненим дітьми:

1. Вивчення механізмів взаємодії правових, соціальних та економічних чинників. Системний підхід дозволяє аналізувати, які конкретні фактори впливають на вчинення правопорушень серед дітей та як ці фактори взаємодіють між собою.

2. Оцінка ефективності заходів запобігання. Шляхом використання системного підходу можна проаналізувати різні програми та ініціативи щодо запобігання правопорушенням серед дітей та визначити їхню ефективність у різних соціальних та культурних контекстах.

3. Розробка інтегрованих стратегій. Системний підхід дозволяє розглядати проблему правопорушень серед дітей у контексті всієї системи соціального захисту, освіти, охорони здоров'я тощо. Це дозволяє розробляти інтегровані стратегії, які охоплюють різні аспекти життя дитини та спрямовані на запобігання правопорушенням.

4. Аналіз структурних та організаційних аспектів. Системний підхід дозволяє досліджувати структуру та організацію системи запобігання таким правопорушенням, включаючи розподіл відповідальності між різними інституціями та органами, механізми координації та співпраці між ними.

5. Виявлення прогалин та проблемних аспектів. Шляхом аналізу системи запобігання таким правопорушенням за допомогою системного підходу можна виявити прогалини в законодавстві, недоліки в роботі органів правопорядку та соціальних служб, а також інші проблемні аспекти, які потребують уваги та вдосконалення.

Відтак, системний підхід дозволяє глибше зрозуміти та ефективніше вирішити проблему правопорушень серед дітей, шляхом аналізу всіх взаємозв'язків та аспектів цієї проблеми.

Також важливим методологічним підходом є *герменевтичний*. Герменевтичний підхід у контексті вивчення правових явищ базується на розумінні права як суспільного явища, що залежить від інтерпретації та розуміння норм, принципів та інститутів. Цей підхід виходить з припущення, що право не є чітко визначеним набором правил, але відкрите для тлумачення та розуміння.

Головною ідеєю герменевтичного підходу є те, що правові норми та нормативно-правові акти мають бути розглянуті в контексті їхнього культурного, історичного та соціального контексту. Для розуміння значення правових текстів важливо враховувати контекст їхнього створення, історію їхнього застосування, а також культурні та соціальні цінності суспільства (у цьому аспекті вкажемо на зв'язок герменевтичного та аксіологічного підходів; останній буде охарактеризовано нижче).

Герменевтичний підхід до дослідження правових явищ наголошує на ролі тлумачення в процесі розуміння правової дійсності. Він підкреслює необхідність врахування різноманітних точок зору, поглядів та переконань при аналізі правових питань.

Основні принципи герменевтики, такі як цикл інтерпретації (розуміння, тлумачення, аплікація та оцінка) та акцент на діалозу між інтерпретаторами, можуть бути застосовані для розуміння та аналізу правових текстів, рішень судів, законів та інших правових документів.

Відтак, герменевтичний підхід дозволяє поглиблено вивчати правові явища, враховуючи їхній контекст та значення для суспільства, та надає можливість розкрити різноманітні аспекти права, що важливі для його розуміння та застосування.

За допомогою цього підходу можна розв'язати наступні завдання для дослідження правових засад запобігання правопорушенням, вчиненим дітьми.

1. Тлумачення правових норм. Герменевтичний підхід дозволяє глибше розуміти зміст та призначення правових норм, що стосуються дітей, через аналіз їхнього тексту та контексту їхнього застосування.

2. Розкриття історичного та культурного контексту. Застосування герменевтичного підходу дозволяє врахувати історичні та культурні аспекти, що впливають на формування правових засад щодо захисту дітей та запобігання правопорушенням, що вчиняються дітьми.

3. Аналіз інтерпретацій правових текстів. Герменевтичний підхід дозволяє досліджувати різні інтерпретації правових текстів та рішень судів щодо правопорушень дітей, розкриваючи різні точки зору та підходи до цих питань.

4. Оцінка ефективності правових заходів. За допомогою герменевтичного підходу можна оцінити ефективність правових заходів та програм, спрямованих на запобігання правопорушенням серед дітей, через аналіз їхнього впливу на реальну практику та соціальне середовище.

5. Розробка нових інтерпретацій та підходів. Герменевтичний підхід уможливорює розвиток нових інтерпретацій та підходів до захисту прав дітей та запобігання правопорушенням, сприяючи пошуку нових шляхів тлумачення правових норм у відповідності до потреб сучасного суспільства.

Отже, герменевтичний підхід може бути використаний для глибшого розуміння та аналізу правових засад, що стосуються дітей, та сприяти розробці ефективних стратегій та заходів для запобігання правопорушенням цієї частини населення.

Як ми відзначили, важливого значення для пізнання правових явищ набув і *аксіологічний підхід*. Слід погодитись з А. Кучуком відносно того, що відмова від догматизму у вивченні правових явищ та розгляд права як соціокультурного феномену підкреслює потребу у використанні аксіологічного підходу у взаємодії з принципом правового поліцентризму. Застосування цього підходу набуває особливої ваги під час проведення порівняльних досліджень права [84, с. 119].

За допомогою аксіологічного підходу для дослідження правових засад запобігання правопорушенням, що вчиняються дітьми, можна розв'язати наступні завдання. Аксіологічний підхід дозволяє ідентифікувати основні цінності, які повинні бути в центрі уваги при удосконаленні та застосуванні законодавства та державних програм щодо запобігання правопорушенням серед дітей. При цьому слід вказати на те, що і сам аналіз правових норм має урахувувати аксіологічну складову. Шляхом використання аксіологічного підходу можна дослідити, наскільки законодавство та політики, спрямовані на запобігання правопорушенням серед дітей відображають основні цінності та ідеали суспільства щодо захисту прав та добробуту дітей. Аксіологічний підхід дозволяє оцінити ефективність програм та заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням дітей через призму досягнення цілей, що відповідають основним цінностям.

За допомогою аксіологічного підходу можна виявити конфлікт цінностей. Маємо на увазі ситуації, коли різні цінності суспільства конфліктують між собою у контексті захисту прав дітей, що може вплинути на ефективність правових заходів з протидії правопорушності серед дітей.

Загалом аксіологічний підхід дозволяє глибше розуміти, оцінювати та розвивати заходи та програми щодо запобігання правопорушенням дітей на основі фундаментальних цінностей суспільства та цінностей, що вбудовані в правову систему.

У сучасних дослідженнях правових явищ значна роль відводиться *порівняльному підходу*. Особливої ваги цей методологічний інструмент

набуває в умовах транзитивного періоду розвитку соціуму та обрання як вектору подальшого розвитку інтеграції до західної правової культури. Так, протягом останніх десяти років значна кількість нормативно-правових актів зазнала суттєвих змін саме у контексті гармонізації національного законодавства до *acquis communautaire*.

За допомогою цього підходу є можливим аналіз правових норм (не лише приписів законодавства, але і інших форм проявів норм права), що стосуються захисту прав дітей та запобігання правопорушенням у різних державах або регіонах, дозволяє виявити схожість та відмінності у підходах та стратегіях.

Порівняльний аналіз правового явища у різних державах чи системах права дозволяє оцінити ефективність заходів запобігання правопорушенням серед дітей та виявити кращі практики, які можна використати для поліпшення власної системи. Окрім цього, цей підхід уможливорює врахування культурних та соціальних особливостей кожної країни, що впливають на визначення та реалізацію стратегій запобігання правопорушенням серед дітей.

Важко також заперечити той факт, що порівняльний підхід сприяє розумінню та зближенню різних правових систем у сфері захисту прав дітей, що може сприяти розвитку міжнародного співробітництва та обміну кращими практиками.

Таким чином, порівняльний підхід дозволяє системно порівнювати та аналізувати правові явища у різних соціальних об'єднаннях з метою виявлення найкращих практик та стратегій запобігання правопорушенням дітьми.

Хоча, слід вказати, що використання цього підходу мало певною мірою обмежений характер, зважаючи на визначений предмет пізнання, що не передбачає як обов'язкового завдання компаративного дослідження.

Отже, усі означені підходи та методи дозволяють побудувати об'єктивну та достовірну картину проблеми організаційно-правового

забезпечення запобігання правопорушень, що вчиняються дітьми. Вони забезпечують не лише надійність отриманих знань, а й їхню реалістичність та практичну цінність для подальшого використання у розробці та впровадженні ефективних стратегій та програм протидії цьому явищу.

Висновки до розділу 1.

1. Запобігання правопорушенням серед дітей є важливим завданням діяльності держави та передбачає вжиття широкого спектру заходів, які спрямовані на зміцнення сімейного оточення, розвиток педагогічних практик, психологічну підтримку та соціальну адаптацію. Важливо підтримувати та розвивати програми та ініціативи, спрямовані на запобігання ризиків виникнення правопорушень серед дітей та надання їм необхідної підтримки та допомоги. Разом із тим, враховуючи різноманіття сучасних викликів, постійне вдосконалення підходів та програм є ключовим для ефективного запобігання правопорушень серед дітей і підтримки їхнього здорового розвитку.

Зважаючи на означене цілком логічним є висновок про перманентність проблематики профілактики правопорушень серед дітей, що визначає актуальність обраного предмету пізнання.

Існуючий на сьогодні масив наукової правничої літератури у сфері гносеології правопорушень, які вчиняються дітьми, з науковою метою доцільно класифікувати на низку груп, при цьому предмет пізнання має виступати як критерій класифікації.

Першу групу таких наукових джерел складають ті роботи вітчизняних науковців, у яких розкривається проблематика правопорушення дітей. Вивчення джерел цієї групи дозволяє сформулювати уявлення про ті протиправні діяння, які найбільш часто скоюються неповнолітніми та відповідно можуть бути об'єктом профілактичної діяльності різноманітних

інституцій та виступаючи об'єктом аналізу через призму визначення причин та умов, що сприяють вчиненню таких правопорушень.

Другу групу таких наукових джерел складають ті роботи вітчизняних науковців, у яких розкривається проблематика запобігання правопорушенням серед дітей. Вивчення джерел цієї групи дозволяє сформулювати уявлення про зміст та сутність профілактичної діяльності правопорушень неповнолітніх, а також систему тих суб'єктів та інституцій, що сприяють усуненню причин та умов скоєння таких соціально шкідливих діянь. Відповідно комплексний аналіз цих робіт дозволяє з'ясувати недоліки нинішнього стану профілактичної діяльності та визначити перспективи її удосконалення, у тому числі в аспекті функціонування окремих спеціально уповноважених державою інституцій та організацій громадянського суспільства.

Третю групу цих наукових джерел складають ті роботи вітчизняних науковців, у яких розкривається проблематика окремих аспектів профілактики правопорушень серед дітей (зокрема, правових та організаційних). Вивчення джерел цієї групи дозволяє сформулювати уявлення про вивчені та малодосліджені аспекти обраного нами предмету гносеології, що і визначає спрямування нашого дослідження.

2. Одним з факторів забезпечення достовірності отриманих знань про предмет гносеології є система методологічних принципів, методів та підходів, що комплексно застосовуються дослідником.

Зважаючи на багатоаспектний характер проблематики протидії правопорушенням серед дітей, її соціальну природу, важливим гносеологічним інструментом її розв'язання має стати квалітативного дослідження. На сьогодні використання цього методологічного засобу для пізнання правових явищ є доволі обмеженим (він застосовується переважно у сфері медичних досліджень для з'ясування складних проблем). Квалітативні дослідження: розкривають глибинні аспекти суб'єктивного досвіду, мотивації, цінностей та контекстуальних факторів, що впливають на розуміння явища; дозволяють дослідити суб'єктивну точку зору та глибинні

переживання людей, що неможливо зробити за допомогою кількісних методів. Окремі елементи квалітативного дослідження використано для вивчення профілактики правопорушень серед неповнолітніх.

Визначення методології дозволяє визначити як подальший напрям наукових досліджень – співвідношення деліктоздатності та дієздатності в умовах сучасного суспільства.

Різноплановий характер проблематики профілактики досліджуваної категорії правопорушень визначає доцільність використання соціологічних досліджень, зокрема, соціологічного опитування, результати якого дозволяють виявити соціальні та психологічні аспекти, що лежать в основі вчинення правопорушень дітьми.

Вивчення означеного предмету пізнання передбачає комплексне застосування такого методологічного інструментарію:

- принципи (об'єктивності; повноти і всебічності);
- методи (аналіз та синтез, абстрагування та узагальнення);
- підходи (історичний, системний, герменевтичний, аксіологічний, порівняльний).

При цьому методи виступають безпосереднім засобом пізнання, принципи – визначають вимоги до дослідження, а підходи – являють собою той елемент методології, що визначає інтенцію дослідника.

РОЗДІЛ 2.

СИСТЕМА ЗАПОБІГАННЯ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ДІТЬМИ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

2.1. Поняття запобігання правопорушенням, що вчиняються дітьми.

Для визначення окремих аспектів – організаційних та правових – запобігання певним видам правопорушень, необхідно з'ясувати низку питань, що мають методологічне значення. У контексті предмету нашого дослідження такими питаннями є чітке розуміння відповідної діяльності – запобігання правопорушенням, а також розуміння змісту тих правопорушень, що вчиняються дітьми.

Так, відповідь на перше питання – що являє собою запобігання правопорушенням – дозволяє зрозуміти, аспекти чого слід висвітлювати, на що саме слід звернути увагу; відповідь на питання сприйняття змісту правопорушень, що вчиняються дітьми, дає можливість зрозуміти спрямованість організаційних та правових аспектів профілактичної діяльності, чому саме слід запобігти, які суспільно шкідливі діяння є об'єктом профілактичного впливу.

Відтак, перейдемо до розгляду першого питання та з'ясуємо, що ж слід зрозуміти під профілактикою. І у цьому аспекті згадаємо слова німецького вченого про те, що запобігання, як правило, відноситься до дій, спрямованих на запобігання небезпеці. Якщо під запобіганням правопорушень розуміють заходи щодо профілактики вчинення правопорушень, то діапазон відповідних заходів може бути доволі широким. Перше питання, яке необхідно поставити, полягає в тому, яким правопорушенням слід запобігати і як, у разі необхідності, це запобігання правопорушень можна виміряти. Залежно від того, чи використовуєте ви (zareєстроване поліцією) «світле поле» чи «темне поле» як орієнтир, це має різні наслідки для підходу та оцінки заходів із запобігання правопорушень [1, с. 294].

Слід також погодитись із тезою про доцільність з'ясування відповіді на питання про те, є запобігання злочинності орієнтованим на правопорушення чи на правопорушника. Наприклад, чи включає запобігання правопорушенням державні програми щодо допомоги окремим наркозалежним, які призводять до зменшення правопорушень, які скоюються такими особами? Чи є програми поліції спрямовані на неповнолітніх правопорушників, профілактичними? [9].

Як відзначає вітчизняний дослідник, відповідаючи на питання про вплив запобігання адміністративних правопорушень позитивно вплинути на стан захисту і реалізації прав і основоположних свобод людини, профілактику зазвичай інтерпретують як механізм державного примусу та метод державного управління, що є основою реалізації та задоволення потреб та інтересів суспільства [17, с. 232].

Загалом з наведеним положенням можна погодитись, зважаючи на наступне. У цій тезі вказується на *державно-владний характер профілактичної діяльності* (метод державного примусу та механізм державного примусу). Відповідно, йдеться не про фізичних осіб та юридичних осіб приватного права, а саме про різні державні інституції та їх повноваження запобігати негативним соціальним явищам.

Наголосимо, що цей підхід безпосередньо впливає з конституційного положення, відображеного у ст. 3 Основного закону України, про відповідальність держави перед людиною та про завдання держави забезпечувати людські права. Для виконання цього завдання держава покладає на себе низку негативних та позитивних зобов'язань, у тому числі й створення та ефективне функціонування органів правопорядку, проведення ними (спільно з іншими інституціями) заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням.

Відтак, профілактика правопорушень є однією з головних функцій держави, оскільки вона спрямована на збереження порядку і безпеки в суспільстві. Державні органи відіграють ключову роль у цьому процесі,

розробляючи та впроваджуючи стратегії і програми запобігання правопорушенням. Вони мають забезпечувати доступ до правосуддя, здійснювати контроль за дотриманням законів і надавати підтримку громадянам у вирішенні конфліктних ситуацій. Крім того, органи держави здійснюють превентивні заходи, спрямовані на запобігання виникнення правопорушень шляхом просвіти, соціальної реабілітації та інших програм. Вони також забезпечують моніторинг ситуації з правопорушеннями і реагують на потенційні загрози для громадської безпеки. Органи держави наділені владою та забезпечені відповідними ресурсами для вжиття необхідних заходів з профілактики правопорушень і забезпечення законності в суспільстві. В цілому, профілактика правопорушень є невід'ємною частиною функціонування держави і вимагає системного підходу та співпраці всіх зацікавлених сторін.

Таким чином, профілактика правопорушень – це невід'ємний елемент забезпечення безпеки та правопорядку в суспільстві, а також важливий напрямок діяльності органів державної влади. Їх зобов'язання у цій сфері ґрунтується на Конституції України та інших законах, які визначають основні принципи та завдання запобігання правопорушенням. При цьому слід зважати на те, що профілактика правопорушень – це не лише завдання органів правопорядку. Успішність його вирішення залежить від співпраці з іншими органами влади, громадськими організаціями, а також від активної участі громадян.

Доречно наголосити, що у 2009 році була здійснена спроба у правничому середовищі ініціювати прийняття нормативно-правового акту, який би регулював суспільні відносини щодо запобігання правопорушенням. Так, на сайті судової гілки влади викладено проект Закону «Про профілактику правопорушень» [47].

Не можемо погодитись з запропонованим авторами цього проекту підходом щодо суб'єктів профілактичної діяльності. Так, відповідно до ст. 4 означеного законопроекту, до суб'єктів профілактичної діяльності віднесено:

1. Органи публічної влади (чомусь автори законопроекту виокремлюють прокуратуру, не відносячи її до органів державної влади; з чим не можна погодитись).

2. Громадські організації (при цьому автори виокремлюють також такий атавізм радянського суспільства як «громадські формування з охорони громадського порядку»; ми розглядаємо це як атавізм через те, що у демократичному суспільстві кожен з суб'єктів має виконувати свої функції – забезпечення правопорядку покладається на органи правопорядку, які отримують для виконання цієї функції відповідне фінансування та грошове забезпечення і яка (функція) здійснюється відповідно на професійній основі; а «примусово добровільні» народні дружини – це покладання на громадян обов'язків, які мали бути виконані іншим суб'єктом, що отримує бюджетне фінансування).

Важко заперечити значимість діяльності громадських організацій з профілактики правопорушень, особливо у контексті запобігання незаконних обмежень прав і свобод людини зі сторони органів правопорядку; саме організації громадян як елементи громадянського суспільства є одним з важливих чинників запобігання правопорушень органів публічної влади. У цьому аспекті згадаємо значимість діяльності Громадської ради доброчесності, завдяки якій значна кількість недоброчесних (за даними цієї Ради) суддів не змогли потрапити на посаду. Відповідно, унеможливлено прийняття завідомо неправосудних рішень.

Додамо, за даними звіту Громадської ради доброчесності першого досвіду участі громадськості в доборі і оцінюванні суддів 2016-2018 років, на основі виявлених цією організацією даних Національним антикорупційним бюро України було відкрито кримінальні провадження про незаконне збагачення судді Верховного Суду Ольги Ступак (а прокуратурою – щодо фальсифікації документів для приватизації службового житла) та судді Вищого адміністративного суду Олександра Голяшкіна. 8 недоброчесних кандидатів зняли свої кандидатури з конкурсу до Верховного Суду [34, с. 10].

3. Засоби масової інформації. Звісно, що засоби масової інформації, як і об'єднання громадян, відіграють важливу роль у забезпеченні правопорядку, зокрема, через декілька механізмів: інформування та проосвіта громадськості, у тому числі й щодо поширення інформації, наприклад, про людей, які порушують закон, та про наслідки їхніх дій (що може допомогти іншим людям уникнути схожих помилок, а також стимулювати відповідальну поведінку); створення громадського тиску (інформація про правопорушення, яка поширюється через ЗМІ, може створювати громадський тиск на органи правопорядку та правозахисні установи для реагування на злочини та забезпечення справедливості); запобігання злочинності (інформаційні кампанії через засоби масової інформації можуть нагадувати громадянам про правила безпеки та профілактичні заходи, спрямовані на запобігання різним видам злочинності, таким як насильство, крадіжки, шахрайство тощо); розвиток правової свідомості (інформаційні матеріали можуть сприяти формуванню у громадян свідомого ставлення до закону та правопорядку, що в свою чергу сприяє підтримці законодавства та збільшенню довіри до органів правопорядку).

Хоча не слід забувати й про журналістські розслідування, що відіграють важливу роль у боротьбі з правопорушеннями у системі органів правопорядку (їх бездіяльністю і сприянню неправомірній діяльності, корупційним проявам тощо). «Темою журналістського розслідування є факти, які намагаються приховати від громадськості і які свідчать про порушення її прав» [134].

Подібну тезу висловлює і В. Галудзіна-Горобець: «Очевидно, що для деяких кіл, пов'язаних із великою політикою, бізнесом, владою, вторгнення журналістів у ці, здебільшого напівзакриті від широкої громадськості сфери, завжди було небажаним» [29, с.137-138].

4. «Релігійні установи та організації, підприємства, установи та організації незалежно від форм власності, які беруть участь у профілактиці правопорушень» [47].

Щодо незгоди з таким підходом авторів законопроекту, вкажемо наступне. Вище ми вказали, що і громадські об'єднання, і засоби масової інформації виконують важливу роль у протидії злочинності зокрема і правопорушенням, загалом, переважно впливаючи на органи правопорядку, спричиняючи виконання останніми своїх повноважень. Так, за результатами соціологічного опитування українців, саме засоби масової інформації розглядаються українцями як найефективніший спосіб захисту прав людини в Україні. Таку відповідь дали 27,8 % опитаних респондентів (29,5 % тих, хто стикався з порушенням їх прав; 33,4 % респондентів, що захищали свої права; 29,9 % від тих респондентів, що успішно захищали свої права). Так, для порівняння, звернення до суду як ефективний засіб захисту прав людей відзначило лише 16,2 % (15,4%, 16,8 %, 19,1 %) відповідно [140, с. 94].

Важко заперечити те, що вказані дані результатів опитування є доволі негативними для позитивної характеристики органів правопорядку. Цілком слушно з цього приводу О. Павліченко (Харківська правозахисна група) вказав, що ця ілюстративна статистика відповідає основній проблемі, відображеній у Національній стратегії з прав людини - неефективному функціонуванню судової системи, що призводить до недостатнього захисту прав. Відсутність ефективних механізмів відшкодування порушених прав, особливо в судах, спонукає до використання альтернативних шляхів захисту (звернення до ЗМІ, використання непрямих каналів через родичів, знайомих, хабарі та інше). [140, с. 95].

Однак, засоби масової інформації, а також громадські об'єднання, як і релігійні організації чи інші організації не доцільно розглядати як суб'єктів профілактики правопорушень. Інституції, що визначаються як суб'єкти відповідної діяльності, наділяються відповідними повноваженнями і несуть відповідальність за виконання цих повноважень. Доречно вказати, що правильність такого висновку розуміли і автори аналізованого законопроекту, оскільки у ч. 2 ст. 4 проекту міститься наступне положення:

«Керівники суб'єктів профілактики правопорушень несуть відповідальність за організацію профілактичної роботи в межах своїх повноважень» [47].

Прийняття такого Закону у такій редакції призвело б до додаткового впливу органів правопорядку на всі без винятку підприємства, установи, організації, оскільки спричинило б необхідність останніх мати хоча б якісь формальні документи на підтвердження виконання профілактичної діяльності: плани, звіти та ін. А, наприклад, прокуратура перевіряла б наявність такої документації тощо. Доречно вказати, що у преамбулі аналізованого законопроекту вказувався такий суб'єкт як громадяни, що взагалі важко аналізувати в контексті відповідності вимогам права.

Відповідно як суб'єктів запобігання правопорушень слід розглядати суто відповідні органи публічної влади. При цьому основне місце серед них (саме у контексті профілактики правопорушень) мають посідати органи правопорядку, на які й покладається завдання протидії правопорушенням. Звідси очевидним є і висновок про те, що саме на органи правопорядку має бути покладено зобов'язання щодо запобігання правопорушенням. Логічно підсумувати, що і відповідальність за невиконання чи неналежне виконання завдання з профілактики правопорушень має бути покладена саме на органи правопорядку.

Суб'єкт відповідної діяльності – це не просто особа, що має щось реалізувати у певній соціальній сфері, а та на яку покладається відповідальність за ефективне здійснення відповідної діяльності. Звідси цілком очевидною є відповідь на питання чи можна об'єднання громадян чи засоби масової інформації чи будь-які установи, підприємства чи організації розглядати як суб'єктів профілактики правопорушень. Хоча ці суб'єкти можуть відігравати певну роль (інколи доволі значну) у профілактиці правопорушень, це не є їх основною функцією. Вони створюються для виконання інших завдань. А функціями профілактики правопорушень наділяються органи правопорядку, які несуть відповідальність за збереження громадського порядку та запобігання правопорушенням.

Профілактика правопорушень потребує спеціалізованого підходу, який можуть забезпечити тільки органи правопорядку. Вони мають необхідні законодавчі повноваження та ресурси для виявлення, запобігання та припинення правопорушень. Зокрема, вони вповноважені проводити розслідування, затримувати підозрюваних, вживати примусові заходи та призначати покарання відповідно до закону.

Саме держава має відповідати за збереження правопорядку та захист своїх громадян. Саме через це вона вкладає значні ресурси у розвиток та підтримку органів правопорядку як основних суб'єктів профілактики правопорушень. Це підкреслює важливість та відповідальність цих органів у забезпеченні правопорядку та безпеки суспільства.

Отже, хоча об'єднання громадян, засоби масової інформації та різноманітні установи та організації можуть виконувати певну роль у профілактиці правопорушень, основними суб'єктами в цій сфері залишаються органи правопорядку, які несуть відповідальність за стан цієї діяльності.

З цієї ж причини до суб'єктів профілактичної діяльності слід віднести органи та служби (створені державою чи органами місцевого самоврядування) у справах дітей. Відповідно й освітні заклади, не зважаючи на наявність у них виховних функцій, кінцевим результатом чого має бути правомірна поведінка, однак, запобігання правопорушенням не є основною функцією цих закладів.

Необхідно суб'єктів профілактичної діяльності (як і будь-якої іншої) відрізнити від тих осіб, інституцій, що залучаються до виконання окремих завдань запобігання правопорушенням, проведення окремих (нехай і систематично) заходів тощо. Так, наприклад, окремий науковець може досліджувати тему запобігання правопорушенням та сформулювати на цій основі низку пропозицій змін національного законодавства, однак, це не означає, що цей науковець є суб'єктом профілактики правопорушень.

Наступна важлива характеристика діяльності з профілактики правопорушень – це спрямованість (мета) такої діяльності. Цілком слушно М. Шевяков відзначає, що найчастіше поняття «профілактика» пов'язують з такою соціальною сферою як медицина; при цьому зазвичай розглядаючи мету профілактики у спрямуванні заходів, які запобігають виникненню та поширенню захворювань, сприяють охороні здоров'я населення. При цьому ці заходи поділяються на етапи, кожен з яких має свою мету та особливості. Так, наприклад, «первинна профілактика» використовується для виявлення загроз і факторів ризику для здоров'я здорової людини, а «вторинна профілактика» вже спрямована на запобігання ускладнень і загострень наявних у людини захворювань [17, с. 232].

Значною мірою вказане відноситься і до сфери профілактики правопорушень. Метою останньої є забезпечення правопорядку через запобігання вчиненню правопорушень (у означеному аспекті згадаємо слова Ю. Подолян про те, що Запобігання правопорушенням у галузі оподаткування та зборів є критично важливим аспектом для забезпечення ефективної фіскальної системи й підтримки стабільного економічного розвитку [105, с. 269]). Однак, на відміну від збудників хвороб, правопорушення є результатом суто діяльності людини. У випадку ж зі здоров'ям особи, можуть бути випадки, коли він людини майже нічого не залежить, наприклад, у випадку генетичних захворювань. Хоча наведене не заперечує мету профілактики.

«Профілактика правопорушень виступає самостійним засобом охорони правопорядку» [24, с. 88] – вказує О. Бахур. При цьому у контексті досліджуваної зазначеним автором сфери, дослідник резюмує, що на підставі аналізу відповідних наукових підходів, профілактика порушень у сфері інтелектуальної власності визначається як реалізація державою комплексу заходів – економічних, політичних, ідеологічних, виховних, правових та інших – спрямованих на виявлення та усунення причин порушень прав

інтелектуальної власності, а також ідентифікацію осіб, схильних до таких порушень. [24, с. 88].

Як бачимо, О. Бахур хоча прямо і не вказує на мету профілактики (не використовує у дефініції слова «здійснення заходів з метою...»), але аналіз наведеного визначення дозволяє зробити висновок про те, що такою метою є «виявлення та усунення причин порушень» [24, с. 88] у досліджуваній автором сфері суспільних відносин. Очевидно, що йдеться про недопущення вчинення правопорушень, що цілком узгоджується з наведеною нами вище метою.

Відповідно до бачення авторів зазначеного вище законопроекту про профілактику правопорушень під профілактика правопорушень визначається наступним чином: обов'язкова діяльність державних органів, місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій усіх форм власності, включаючи громадські організації, полягає в розкритті та ліквідації факторів, що сприяють правопорушенням, а також виявленні осіб, схильних до порушень, і застосуванні заходів для їх усунення. [47].

Аналіз запропонованої дефініції вказує на подібність підходу до визначенні мети профілактичної діяльності, хоча, слід вказати на виокремлення ще однієї складової мети – «виявлення осіб, схильних до вчинення правопорушень, та застосування заходів до їх виправлення» [47]. На нашу думку, наведене положення не можна вважати метою профілактичної діяльності у межах демократичного суспільства, оскільки такий підхід вказує на необхідність активної діяльності органів публічної влади з перевірки кожного громадянина на факт можливого вчинення ним (нею) правопорушення, відповідно можна вести мову про принцип презумпції недобропорядності громадян.

Розглядаючи виявлення осіб, схильних до вчинення правопорушень, та застосування заходів до їх виправлення, потрібно врахувати, що такий підхід суперечить принципам демократії та прав людини. Він може призвести до порушення особистої свободи та приватності громадян, а також створити

передумови для систематичної дискримінації та переслідування невинних осіб.

Демократичне суспільство має базуватися на принципі презумпції добропорядності громадян. Такий підхід гарантує захист прав і свобод громадян від неправомірного переслідування та дозволяє зберегти рівновагу між захистом суспільства від злочинності та захистом прав і свобод особи. Тому важливо розвивати профілактичні стратегії, які базуються на освіті, соціальній підтримці та розвитку суспільства, замість фокусу на масовій перевірці і переслідуванні окремих осіб.

Не можна не згадати у цьому аспекті доволі правильний підхід вітчизняного вченого А. Кучука щодо виокремлення такого принципу діяльності органів правопорядку (хоча правник і використовував термін «правоохоронні органи») як принцип добропорядності громадян. Цей принцип не тільки не обмежується принципом презумпції невинуватості, але й є більш обширним у змісті, ніж другий. Принцип, про який йдеться, є менш дослідженим, на відміну від презумпції невинуватості [88, с. 95].

На думку вказаного правника (з якою ми цілком погоджуємось), представники органів правопорядку не повинні сприймати осіб як потенційних правопорушників. Кожна людина має бути сприйнята як вільна та законослухняна учасниця суспільних відносин, член громадянського суспільства, що діє на втілення законодавчих норм та принципів, реалізацію справедливості. Діяльність органів правопорядку буде ефективною лише за умови активної підтримки та співпраці з громадянами. Процес залучення громадськості до участі у розв'язанні важливих суспільних справ передбачає взаємодію з добросовісними партнерами та забезпечення стабільних відносин [88, с. 96]. Погодимось також з тим, що діяльність держави має зважати на права дитини [41-43].

У межах цієї ознаки доцільно також розглянути проблематику об'єктів профілактичного впливу. Виходячи з мети профілактичної діяльності вкажемо, що об'єктом профілактики правопорушень є самі можливі

правопорушення або ситуації, які можуть призвести до порушень вимог юридичних норм. Це включає в себе широкий спектр можливих дій або умов, що можуть порушити закон або завдати шкоди іншим людям або суспільству в цілому. Об'єктом профілактики можуть бути такі категорії правопорушень, як злочини, кримінальні проступки, адміністративні правопорушення, порушення прав людини, насильство та інші.

Профілактика правопорушень полягає в запобіганні цим подіям або умовам і обставинам, що можуть призвести до них, шляхом впливу на причини, виявлення та усунення ризикових факторів, підвищення обізнаності та освіти громадськості, розвитку правової культури та інших заходів.

Однак, слід зважати на те, що правопорушення – це свідомий акт діяльності особи (так, обов'язковим елементом суб'єктивної сторони правопорушення є вина), а відтак, такі заходи спрямовані у першу чергу на особу, точніше на створення умов, за яких поведінка особи буде правомірною, а не протиправною. Важливо враховувати цей аспект при розробці та реалізації заходів профілактики правопорушень. Такі заходи мають на меті не лише унеможливити соціально шкідливу поведінку, а й створювати умови, за яких особа виявлятиме бажання та здатність діяти відповідно до закону. Хоча, знову таки слід зважати на принцип добропорядності громадян.

Зважаючи на вказане, на нашу думку, доцільно виокремити такі профілактичні заходи.

- соціально-профілактичні дії (соціальна профілактика): спрямовані на усунення загальних причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень. Це може включати покращення соціально-економічних умов життя, доступність освіти та медичної допомоги, роботу з молоддю та сім'ями, які опинились у складних життєвих обставинах. Саме в межах цього різновиду профілактичних заходів особлива роль належить різним інституціям, у тому числі органам публічної влади, що не є суб'єктами профілактики правопорушень. Так, відповідно до положення п. 3 ст. 116 Конституції

України до повноважень Кабінету Міністрів України віднесено наступне завдання: «розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України» [69]. Однак, у цьому випадку доцільно розглядати найвищий орган у системі органів виконавчої влади як суб'єкта забезпечення прав і свобод людини, а не як суб'єкта профілактичної діяльності;

- спеціально-профілактичні заходи (спеціальна профілактика): яка стосується запобігання правопорушенням з боку конкретних осіб, схильних до їх вчинення. Це може включати індивідуальну профілактичну роботу, наприклад, контроль за особами, які достроково звільнилися з місць позбавлення волі, а також інші заходи, передбачені законом або «ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень та проведення із ними заходів індивідуальної профілактики» [51]. Ці заходи переважно здійснюються через повноваження органів правопорядку та інших спеціально уповноважених органів;

- ситуативно-профілактичні заходи (ситуативна профілактика): спрямовані на зниження можливості вчинення правопорушень шляхом впливу на середовище. Це може включати покращення вуличного освітлення, встановлення камер відеоспостереження, охорону об'єктів, а також інші заходи, які роблять вчинення правопорушення більш ризикованим. Ці заходи можуть здійснюються як органами правопорядку та іншими спеціально уповноваженими інституціями, так і громадськими об'єднаннями, різними підприємствами, установами і організаціями, а також органами публічної влади.

Зазвичай у кримінології акцентується увага на кримінальній природі осіб, які порушують закон, розглядаючи їх як мету профілактики злочинності. На відміну від цього, ситуативне запобігання злочинності – це процес, що складається з декількох етапів, спрямований на виявлення де, коли та як відбуваються правопорушення. Подібно до епідеміології, ситуативне запобігання злочинності спрямоване на зміну середовища, що

стимулює злочинну поведінку, з метою зробити його менш «привабливим» для правопорушень. Основуючись на аналізі розповсюдження конкретної проблеми злочинності, підхід ситуативного запобігання злочинності визначає фактори ризику, розробляє та реалізує відповідні заходи та оцінює їх ефективність. Таким чином, індивідуальна «схильність» правопорушників, так само як і індивідуальні прогнози, стають менш акцентованими, принаймні як засіб профілактики [16].

Ситуативна профілактика спрямована на зменшення можливостей для вчинення конкретних категорій правопорушень шляхом збільшення пов'язаних ризиків і труднощів, а також зменшення перспектив вигоди. Вона складається з трьох основних складових: теоретичної бази, стандартної методології розв'язання конкретних проблем злочинності та набору методів зменшення можливостей. Теоретична база ґрунтується на різноманітних теоріях «можливостей», включаючи рутинну діяльність та концепції раціонального вибору. Стандартна методологія є варіацією парадигми дослідження дії, в рамках якої дослідники взаємодіють з практиками, аналізуючи та виявляючи проблему, розробляючи та тестуючи можливі рішення, а також оцінюючи та поширюючи результати. Методи зменшення можливостей варіюються від простих заходів до більш складних технік відволікання правопорушників і зменшення спонукань [5].

Як зазначає зарубіжний правник, незважаючи на те, що правопорушення серед молоді, особливо у легких формах, поширені та мають тимчасовий характер, їхня шкідливість часто відчутна й не може бути прийнятою. Саме тому розроблено різні стратегії для запобігання правопорушенням серед молоді та мінімізації злочинності. Діапазон заходів профілактики, спрямованих на молодих людей як потенційних правопорушників, різноманітний і важко контрольований. В рамках ситуативної профілактики здійснюються спроби обмежити можливості для правопорушників, що характерні для молоді, наприклад, захист об'єктів, які часто стають об'єктом крадіжок, вандалізму або пошкоджень (підвищення

безпеки об'єктів). Це також охоплює заходи з підвищення ймовірності виявлення правопорушень, наприклад, встановлення систем відеоспостереження в громадських місцях [1, с. 299-300].

Наголосимо також, що розуміння мети профілактики правопорушень дозволяє також дати відповідь на питання, яке періодично піднімається у вітчизняній правничій літературі щодо співвідношення низки понять, серед яких є і профілактика. Так, у цьому аспекті згадаємо наукове дослідження В. Шендрик та І. Крепаков щодо з'ясування співвідношення таких понять як «припинення», «профілактика», «попередження» і «запобігання злочинів» [136, с. 1129-1139].

Водночас, відзначимо, що припинення як явище може існувати лише у випадку наявності того процесу, який має бути зупинений, а тому цілком очевидним є те, що профілактика передує припиненню; припинення існує тоді, коли профілактика не була ефективною. Навіть у випадку вжиття заходів профілактики у відношенні до особи, яка вчинила правопорушення та соціально шкідлива поведінка якої була припинена, то йдеться саме про недопущення нових правопорушень (відтак, і за таких обставин профілактика передує припиненню).

Щодо терміну попередження, то як ми вказували, його не можна використовувати до словесного позначення явища, що відображає діяльність з недопущення правопорушень; у цьому контексті цей термін є русизмом (калькою з російської). Хоча відповідно слово і є в українській мові, але воно має зовсім інше значення. Наприклад, Особа може попередити органи правопорядку про свій намір вчинити правопорушення.

Відносно терміну профілактика, то ми його використовуємо як тотожне за змістом запобігання правопорушенням. Хоча, у цілому теза про те, що профілактику можна розглядати як поняття, що є ширшим за обсягом поняття, оскільки охоплює широкий спектр заходів та стратегій, спрямованих на запобігання виникненню соціально шкідливих діянь. У контексті правничої діяльності, профілактика може включати в себе

різноманітні програми, політики та заходи, спрямовані на зменшення правопорушень, в тому числі через підвищення обізнаності, освіти, розвиток соціальної підтримки тощо. А запобігання є більш конкретним підходом, який акцентується на конкретних заходах або стратегіях, спрямованих на уникнення виникнення конкретних негативних наслідків або подій. У сфері протидії правопорушенням, запобігання може включати в себе такі дії, як патрулювання поліції, встановлення систем безпеки, розробку профілів ризику тощо.

Хоча, також слід наголосити, що не зважаючи на те, що ми певною мірою ототожнюємо ці явища (значною мірою для уникнення повторення використання одного і того ж слова у межах декількох речень), однак, акцент робимо саме на діяльності органів правопорядку та інших спеціально уповноважених суб'єктів з недопущення вчинення правопорушень.

Додамо, що у правознавстві використовується також і термін «превенція», який нами також інтерпретується як однаковий за змістом з поняттям профілактика. Тому важко погодитись з висновками Ю. Батан відносно того, що автором «доведено, що попередження не слід вважати синонімом превенції (запобігання), яка складається з профілактики та припинення» [23, с. 11], через відсутність наведених чітких критеріїв відмежування профілактики та превенції, а також зв'язку припинення правопорушень та превенції.

Наступною ознакою, яку доцільно виокремити як характеристику профілактичної діяльності, є здійснення цієї діяльності в межах тих повноважень, що встановлені законом. Зазвичай у науковій та навчальній юридичній літературі цій ознаці не приділяється належної уваги. Що, на нашу думку, обумовлюється широким колом суб'єктів, які вказуються як такі, що здійснюють профілактику правопорушень. Саме тому вище нами було доволі детально висвітлено питання суб'єктів запобігання правопорушенням та вказано на необхідність розрізняти суб'єктів профілактичної діяльності від осіб та інституцій, які залучаються до

виконання окремих завдань у сфері запобігання правопорушенням. Ця відмінність визначається не лише функціональними обов'язками, а й рівнем відповідальності, можливостями та спеціалізацією.

Суб'єкти профілактичної діяльності є відповідальними за розробку та впровадження стратегій, програм та заходів щодо запобігання правопорушенням. На цих суб'єктів покладається обов'язок вжиття заходів з розробки відповідних профілактичних активностей, координації діяльності різних структур та організацій у цій сфері та моніторинг її результатів. Саме тому для цих суб'єктів важливо діяти суто в межах тих повноважень, що чітко визначені у законах. При цьому не слід забувати про конституційні вимоги, закріплені у ст. 19 Основного закону України [69].

Особи та інституції, що залучаються до окремих завдань можуть виконувати конкретні функції або заходи у рамках загальної стратегії профілактики. Це можуть бути освітні установи, медичні заклади, громадські організації тощо. Вони залучаються до виконання конкретних завдань, які можуть бути частиною більш широких програм чи стратегій профілактики.

Розрізняючи ці дві категорії, можна покращити ефективність профілактичної діяльності. Суб'єкти профілактичної діяльності повинні мати відповідні ресурси, фахівців та повноваження для розробки та впровадження комплексних стратегій та програм. Особи та інституції, що залучаються до окремих завдань, повинні мати достатні навички та ресурси для ефективного виконання конкретних завдань, які вони були покликані виконати.

Це розмежування також сприяє більшій прозорості та відповідальності. Суб'єкти профілактичної діяльності несуть відповідальність перед суспільством за результати своєї роботи, в той час як особи та інституції, що залучаються до окремих завдань, несуть відповідальність за якісне виконання своїх конкретних обов'язків у межах своїх повноважень. Такий підхід сприяє більш ефективній та системній роботі у сфері профілактики правопорушень.

Отже, законність є ключовою ознакою профілактики правопорушень, яка визначається дотриманням законодавства та встановлених норм і правил.

Суть цієї ознаки полягає у тому, що суб'єкти профілактики (наприклад, органи правопорядку, установи соціального захисту тощо) повинні діяти в межах повноважень, що чітко визначені законом.

Ця ознака передбачає, що будь-які заходи, які вживаються для запобігання правопорушень, повинні бути здійснені згідно з приписами національного законодавства. Наприклад, органи правопорядку мають діяти в межах закону, не порушаючи прав людини та засадничих свобод, забезпечуючи справедливість та реалізуючи вимоги принципу верховенства права в своїй діяльності.

Діяти в межах повноважень, визначених законом, означає, що:

- суб'єкти профілактики можуть використовувати лише ті методи та засоби, які прямо передбачені законодавством. Не допускається застосування незаконних методів, таких як залякування, приниження честі та гідності особи, жорстоке поводження тощо;

- суб'єкти профілактики не мають права втручатися в особисте життя громадян, обмежувати їх права та свободи, окрім випадків, передбачених законом;

- суб'єкти профілактики зобов'язані діяти в межах своєї компетенції. Не можна перекладати повноваження з одного суб'єкта на інший.

Законність – це одна з ключових ознак профілактики правопорушень, яка ґрунтується на неухильному дотриманні норм чинного законодавства всіма суб'єктами, що здійснюють цю діяльність. Це принцип, що визначає межі профілактичної роботи, гарантуючи права та свободи громадян. Законність профілактики правопорушень забезпечує не лише ефективність заходів, але й легітимність в очах суспільства, що є важливим чинником підтримки правопорядку і дотримання закону.

Наголосимо, що законність не обмежується суто дотриманням формальних приписів законодавства, а передбачає, як ми вказали вище, необхідність зважати на права і свободи людини. Права людини служать критерієм для визначення змісту конкретного правового стандарту. Якщо

такий стандарт призводить до порушення прав людини, то він вже не може вважатися правом [89, с. 117].

Доречно буде вказати також те, що означений нами підхід до сприйняття законності відображено у практиці Європейського суду з прав людини. Так, ця судова інституція Ради Європи неодноразово наголошувала, що термін «відповідно до закону» не просто вимагає звернутись до відповідного нормативно-правового акту, але й передбачає відповідність такого акту принципу верховенства права, вимагає «якості закону».

Перш за все, суд зазначає, що закон, на який посилається держава, повинен мати ясність, доступність та передбачуваність. Це означає, що людина повинна мати можливість передбачити наслідки своїх дій відповідно до чітко сформульованих законів. Недостатня ясність або доступність норми права порушує принцип законності, оскільки вона унеможлиблює особі відповідно орієнтуватися в правовому середовищі.

Друге, що підкреслюється судом, це консистентність та стабільність законодавства. Закон повинен залишатися стабільним та не піддаватися частим змінам, які можуть викликати плутанину та невизначеність у сфері права.

Ці характеристики є критичними для забезпечення правової визначеності та довіри до системи правосуддя. Часті зміни в законодавстві можуть призвести до непорозумінь та неоднозначності в інтерпретації правових норм. Це може порушити принцип законності та принцип верховенства права, оскільки громадяни не можуть передбачити наслідки своїх дій, якщо правила соціальної поведінки постійно змінюються. Більше того, нестабільність законодавства може підірвати довіру до правової системи та породити відчуття нестійкості та дискримінації. Тому суд визнає необхідність пильного контролю за процесом прийняття нових законів та змін до існуючих з метою забезпечення стабільності та неперервності правової системи.

Крім того, важливим аспектом є відповідність закону міжнародним стандартам прав людини. Суд звертає увагу на те, чи враховує законодавство вимоги та принципи, закріплені у міжнародних договорах та конвенціях про права людини, зокрема в Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Відтак, практика Європейського суду з прав людини демонструє, що поняття «відповідно до закону» вимагає більш глибокого розуміння, ніж просто посилання на текст закону. Воно включає в себе не лише звернення до відповідного нормативно-правового акту, але й оцінку відповідності цього акту принципам верховенства права та забезпечення якості закону відповідно до міжнародних стандартів прав людини.

Для прикладу згадаємо рішення Європейського суду з прав людини у справах *Volokhy v. Ukraine* (заява № 23543/02) [4], *Shchokin v. Ukraine* (заяви № 23759/03 та 37943/06) [3], *Ovcharenko and Kolos v. Ukraine* (заяви № 27276/15 та 33692/15) [2] та ін.

Важливо розуміти, що законність є запорукою:

- ефективності профілактики правопорушень: дотримання закону дає можливість запобігти правопорушенням, не порушуючи права та свободи громадян;

- довіри до суб'єктів профілактики з боку населення: громадяни повинні бути впевнені, що їхні права не будуть порушені під час профілактичної роботи;

- недопущення зловживань з боку суб'єктів профілактики: законність дає можливість притягнути до відповідальності тих, хто використовує свої повноваження в незаконних цілях.

Відтак, можна стверджувати, що законність є невід'ємною ознакою профілактики правопорушень, яка гарантує справедливість профілактичних заходів.

У межах аналізованої ознаки профілактичної діяльності доречно також вказати, що складовою принципу верховенства права є недопустимість

свавілля органів публічної влади. Недопущення свавілля є важливою складовою принципу верховенства права, який передбачає, що ніхто, навіть органи влади, не можуть діяти поза межами закону або використовувати свої повноваження для власних цілей або незаконного обмеження прав та свобод громадян. Це означає, що правила та процедури, за якими діють органи влади, мають бути законними, прозорими та передбачуваними.

Недопущення свавілля включає в себе обмеження повноважень органів влади за межами закону, уникнення будь-яких форм тиску чи знуцання над громадянами, а також запобігання будь-якій формі корупції або впливу на прийняття рішень відповідно до власних інтересів. Це забезпечує захист прав і свобод громадян, підтримує довіру до системи правосуддя та владних структур, і підтримує принцип верховенства права. Відступи від цього принципу можуть призвести до порушень прав людини, недовіри до владних структур та загрози правовому порядку.

Відтак, будь-які заходи, які призначені для запобігання правопорушенням, повинні бути здійснені в межах закону та з повагою до прав та свобод громадян. Використання силових методів або обмежень, які перевищують необхідний рівень, суперечить принципу верховенства права і може призвести до порушення прав людини та порушення законності. Тому в контексті профілактичних заходів необхідно враховувати не лише їхню ефективність у запобіганні злочинності, але й їхню відповідність принципам правової держави та забезпечення законності.

Таким чином, з'ясувавши характеристики профілактичної діяльності, доцільно перейти до висвітлення іншого пропедевтичного питання – це зміст поняття правопорушень, що вчиняються дітьми. Оскільки ключовою ознакою, що характеризує аналізовані правопорушення, є суб'єкт вчинення, яким виступає дитина, то виникає необхідність у висвітленні змісту цієї категорії.

2.2. Правопорушення, що вчиняються дітьми: загальна характеристика

Відзначимо, що розуміння мотивів та факторів, що спонукають дітей вчиняти правопорушення, може сприяти розробці більш ефективних програм та стратегій запобігання. Крім того, аналіз типів та характеристик правопорушень серед дітей може допомогти виявити основні тенденції та проблемні аспекти, які потребують уваги з боку суспільства та органів публічної влади. Крім того, правопорушення, що вчиняються дітьми можуть мати серйозні наслідки для їхнього майбутнього розвитку та соціальної адаптації. Таким чином, вивчення загальної характеристики правопорушень дітьми стає важливим етапом у розумінні та вирішенні цієї проблеми в суспільстві.

Правопорушення, що вчиняються дітьми – це не лише статистична дані, а й серйозна проблема, яка потребує комплексного вивчення та вирішення. Її актуальність зумовлюється наступними факторами:

- відносно високі рівні правопорушень, що вчиняються малолітніми та неповнолітніми;
- зміна характеру правопорушень дітей (правопорушення дітей стають більш жорстокими, організованими та груповими);
- вплив на особистість дитини (скоєння правопорушення, як ми вже відзначили, може мати негативні наслідки для подальшого життя дитини, її психологічного стану та соціалізації);
- вплив на суспільство.

Вивчення загальної характеристики правопорушень, що вчиняються дітьми, дозволяє визначити причини та умови*, що сприяють скоєнню злочинів неповнолітніми, розробити відповідні заходи профілактики правопорушень дітей, удосконалити систему ювенальної юстиції (до цього питання ми звернемось нижче), а також надати допомогу дітям, які вчинили правопорушення, у їх ресоціалізації та поверненні до нормального життя.

У правовому контексті термін «дитина» зазвичай використовується для визначення особи, яка не досягла повноліття за законом. Однак конкретний вік, що визначає дитинство, може відрізнятися в залежності від законодавства кожної країни. У більшості юрисдикцій особи до 18 років вважаються дітьми. Однак деякі системи права можуть встановлювати інші межі віку. Поняття «дитина» в правовому вимірі також може включати поняття «неповнолітній», охоплюючи осіб до певного віку, коли вони набувають повну правоосуб'єктність (зокрема, дієздатність).

Важливо враховувати, що права та захист дітей здебільшого є предметом спеціальної уваги та захисту в рамках міжнародного права та національного законодавства. Держави зазвичай приймають різні нормативні акти, спрямовані на захист прав та інтересів дітей, включаючи закони про опіку та піклування, освіту, працю, та захист від насильства та експлуатації. Для забезпечення повноцінного розвитку та захисту дітей, існують також міжнародні конвенції, такі як Конвенція про права дитини, яка визначає основні права дітей та зобов'язання держав щодо їхнього забезпечення та захисту. Відповідно до припису цієї Конвенції, закріпленого у ст. 1 «дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше» [66].

Відповідно до положень, відображених у ст. 6 Сімейного кодексу України дитиною визначається особа, що не досягла повноліття (ч. 1), при цьому та дитина, що не досягла 14-річного віку є малолітньою (ч. 2), а дитина віком від 14 років до 18-ти років є неповнолітньою (ч. 3) [124].

Водночас, слід також згадати, що у межах вітчизняного правознавства виокремлюється таке поняття як деліктоздатність. Правнича наука визначає деліктоздатність як здатність фізичної особи бути відповідальною за свої дії, які можуть завдати шкоди іншим особам чи їхнім майновим інтересам. Це поняття важливе, оскільки встановлює обов'язок особи відшкодувати завдану шкоду та нести відповідальність за свої дії перед законом. «Деліктоздатність – це закріплена в праві можливість особи бути притягнутою до

адміністративної відповідальності за вчинене правопорушення, тож вона, як правило, притаманна дієздатному суб'єкту» [133, с. 57] – вказує вітчизняний науковець А. Чуб.

Здебільшого деліктоздатність починається з досягненням повноліття, однак законодавство може передбачати винятки для неповнолітніх. Наявність деліктоздатності має значення як у цивільному, так і адміністративному та у кримінальному праві, оскільки воно визначає, чи може особа бути притягнута до відповідальності за свої діяння, включаючи укладення договорів, вчинення протиправних дій, а також відшкодування завданої шкоди.

В Україні наявність деліктоздатності зазвичай пов'язується з досягненням 16-річного віку (принаймні в межах предмету нашого дослідження). Хоча в окремих випадках, передбачених нормами кримінального права, вік кримінальної відповідальності знижено до 14-ти років.

Відтак, деліктоздатність залежить від двох основних факторів: віку та осудності. Деліктоздатність є важливим елементом правосуб'єктності особи, що дозволяє їй нести відповідальність за свої протиправні дії. Деліктоздатність - це можливість особи нести юридичну відповідальність за шкоду, заподіяну своїми незаконними діями. Вона проявляється усвідомленням суб'єктом своїх вчинків та їх наслідків, а також в готовності відповідати за них перед законом.

Саме тому можна зробити висновок про те, що не всі діти можуть бути суб'єктами правопорушень, а лише ті, що досягли віку юридичної відповідальності, є деліктоздатними. Тому йдеться про неповнолітніх осіб, малолітні діти не є суб'єктом ні адміністративного, ні кримінального правопорушень.

Водночас, не можна не вказати на те, що відповідно до ч. 2 ст. 97 Кримінального кодексу України суд може застосовувати примусові заходи виховного характеру і до особи, яка, незважаючи на те, що нею ще не

досягнуто віку, коли настає кримінальна відповідальність, скоїла дію, що становить суспільну небезпеку за визначенням, наведеним у відповідній частині цього Кодексу [81]. Додамо, що детально процес розгляду відповідного питання – про застосування до малолітньої дитини (з 11 років і до досягнення віку кримінальної відповідальності) чи неповнолітньої (з 14 років і до досягнення віку кримінальної відповідальності) заходів виховного характеру у зв'язку з вчиненням такою дитиною діяння, що має ознаки кримінального правопорушення – закріплено у нормах § 2 Глави 38 Кримінального процесуального кодексу України [82].

Аналізуючи вказані норми, слід вказати наступне. Дитина, яка вчиняє діяння, що за об'єктивними ознаками схоже на кримінальне правопорушення, не є суб'єктом такого правопорушення та не може повною мірою усвідомити суспільно небезпечний характер скоєного (саме тому вона і не має повної дієздатності та, що найбільш важливо, деліктоздатності), а відтак, вона не може бути суб'єктом кримінально-правових відносин. Тож виникає питання про правомірність покладання на таких дітей обов'язків зазнати примусового виховного впливу засобами кримінального права.

Політично розглядаючи, молодь, що порушує закон, опиняється в складному положенні, де складно узгодити підходи до їх виховання, покарання, реабілітації та застосування суворих заходів [13] – наголошують зарубіжні фахівці.

Хоча політика та практика системи правосуддя не можуть і не повинні бути продиктовані виключно дослідженнями розвитку підлітків, шляхи, якими ми реагуємо на правопорушення серед неповнолітніх, повинні ґрунтуватися на положеннях науки про розвиток. Взяті разом, положення науки про розвиток є потужною підтримкою для підтримки окремої системи ювенальної юстиції, в якій підлітків судять і карають відповідно до розвитку [18, с. 459].

Очевидно, що такі виховні заходи є вкрай важливими і доцільними та, на нашу думку, здійснюються у першу чергу саме з профілактичною метою.

Тож, вважаємо, що описана проблематика має бути предметом, наприклад, нормативно-правового акту, що регулює відносини із запобігання правопорушенням. Або того законодавчого акту, що визначав би відносини у сфері ювенальної юстиції.

Згадаємо, що ще у 2011 році указом Президента України було схвалено Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, відповідно до положень якої, метою цього документу була «побудова в Україні повноцінної системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх, спроможної забезпечити законність, обґрунтованість та ефективність кожного рішення щодо дитини, яка потрапила у конфлікт із законом, пов'язаного з її перевихованням та дальшою соціальною підтримкою» [112]. Не заперечуючи значний прогрес у досягненні цієї мети, наголосимо, що і на сьогодні процитоване положення є актуальним та потребує відповідної реалізації.

Так, цілком можна погодитись з тезою про те, що у чинному законодавстві України бракує системних норм, що регулювали б роботу з дітьми, які порушують закон, заснованих на принципах відновного правосуддя. Такі норми мають сприяти швидкій реінтеграції неповнолітньої особи в суспільство та ефективній діяльності всіх суб'єктів юстиції у превенції дитячої кримінальності та виправленні правопорушень у дитячому середовищі [100].

Загалом, ювенальну юстицію можна розглядати як галузь права, яка спеціалізується на вирішенні питань, пов'язаних із дітьми, які вчинили правопорушення або опинилися у складних життєвих ситуаціях. Головна мета ювенальної юстиції – це забезпечення захисту прав та інтересів малолітніх та неповнолітніх осіб, а також їх реабілітація та реінтеграція в суспільство.

Ювенальна юстиція зазвичай охоплює такі аспекти:

1. Процедури кримінального переслідування. Вона встановлює спеціальні правила та процедури щодо кримінальних справ, в яких

обвинувачується неповнолітня особа. Ці процедури часто відрізняються від тих, які застосовуються в кримінальних справах щодо повнолітніх, оскільки вони спрямовані більш на реабілітацію та розвиток молодого людини.

2. Альтернативні форми покарання. Замість ізоляції, ювенальна юстиція може застосовувати альтернативні форми покарання, такі як виховний нагляд, соціальні програми, виправні заходи тощо, спрямовані на виправлення поведінки та соціальну адаптацію дитини.

3. Система підтримки та реабілітації. Ювенальна юстиція включає в себе систему підтримки та реабілітації, яка надає допомогу дітям у подоланні проблем, що спричинили їх правопорушення або проблеми з поведінкою. Це може включати психологічну підтримку, освітні та професійні програми, медичну допомогу, сімейну та соціальну реінтеграцію та інше.

Отже, ювенальна юстиція спрямована на забезпечення не тільки відповідальності, але й розвитку, виправленню та соціальній реінтеграції дітей, які вчинили правопорушення. Однак, наголосимо на тому, що це питання – ювенальної юстиції – потребує окремого системного, комплексного дослідження.

Щодо характеристики правопорушень, що вчиняються дітьми, то слід вказати наступне. Правопорушення, які вчиняються дітьми, можуть мати характерні особливості.

1. Щодо *виду правопорушень*, то діти можуть вчиняти як адміністративні, так і кримінальні правопорушення. Адміністративні правопорушення частіше мають місце в шкільному середовищі або в місцевих громадах і можуть включати порушення громадського порядку, участь у шкільних конфліктах, порушення правил дорожнього руху та ін. Кримінальні правопорушення можуть включати в себе крадіжки, розбої, грабежі, злочини, пов'язані з порушенням правил обігу наркотичних засобів, а також інші правопорушення.

2. Мотиви. Правопорушення, що вчиняються дітьми, можуть бути зумовлені різними факторами, такими як вплив навколишніх, проблеми в

сім'ї, навчальні труднощі, вплив однолітків, емоційні або психологічні проблеми тощо. У цьому аспекті особливої уваги потребує питання залучення дітей у злочинну діяльність, яке буде розглянуто в наступному розділі роботи.

3. Реакція соціуму та системи ювенальної юстиції. До правопорушень, вчинених дітьми, зазвичай ставляться з більшим розумінням та терпінням, оскільки враховується особливий статус дітей в суспільстві. Велика увага приділяється не лише покаранню, але й реабілітації та розвитку дітей, які вчинили правопорушення.

Відзначимо, за даними Офісу Генерального прокурора протягом 2022-2023 років показники вчинення кримінальних правопорушень збільшились, у тому числі й щодо кількості тих кримінальних правопорушень, що вчинені дітьми. Ці дані чітко видно на наступній діаграмі:

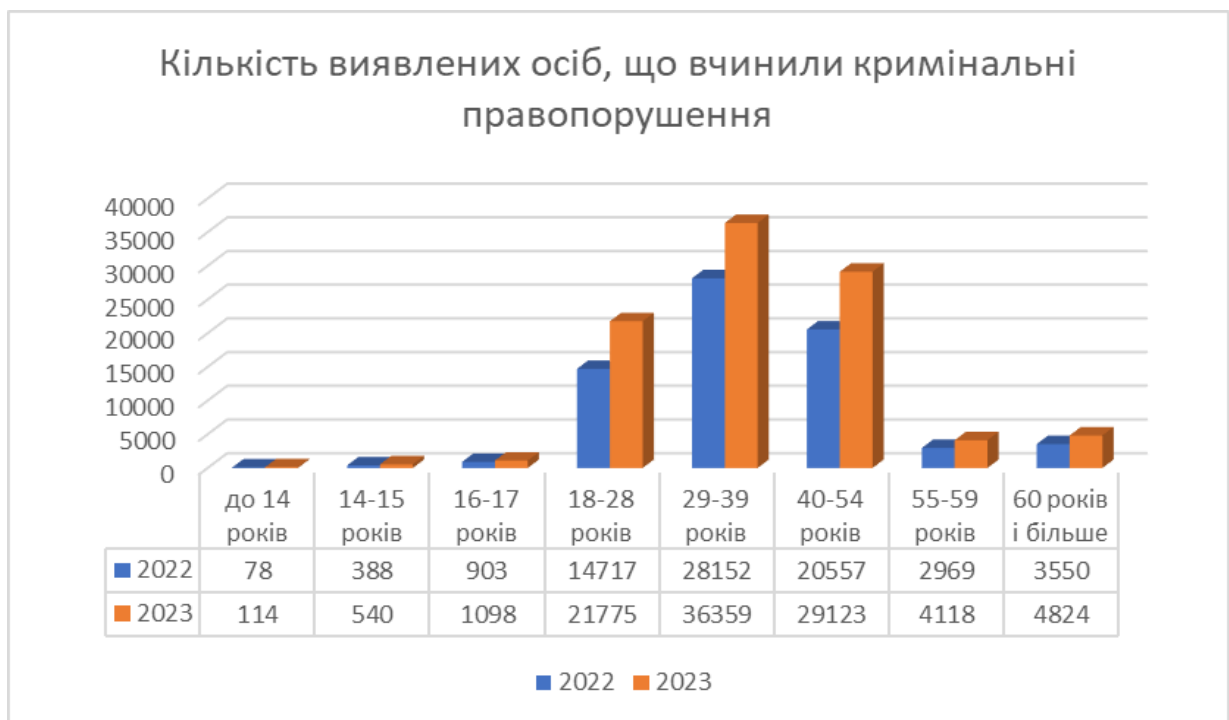

Рис. 2.1. Кількість виявлених осіб, що вчинили кримінальні правопорушення за даними 2022-2023 років [126].

Більш наочно наведемо дані, що стосуються виявлених протягом вказаного періоду дітей, що вчинили правопорушення:

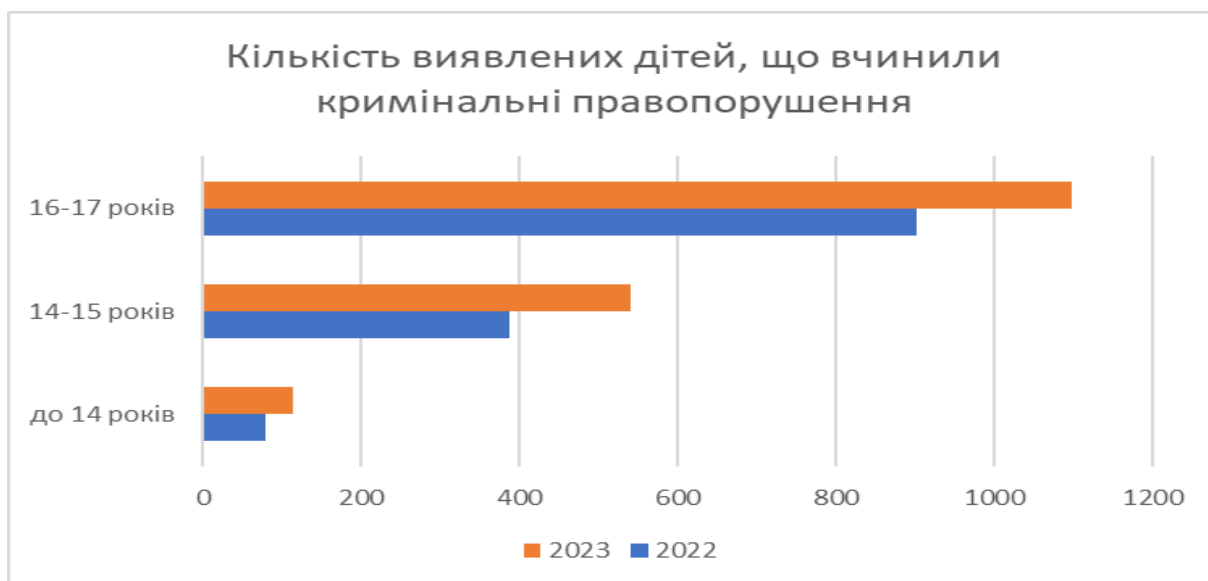

Рис. 2.2. Кількість виявлених дітей, що вчинили кримінальні правопорушення за даними 2022-2023 років [126].

Якщо класифікувати ці кримінальні правопорушення за видами правопорушень (об'єктом посягання), то це переважно за даними 2023 року такі правопорушення:

- проти власності;
- проти особи (життя та здоров'я);
- проти безпеки руху;
- проти громадського порядку;
- у сфері обігу наркотичних речовин (детально ця інформація відображена у додатку [Додаток В]).

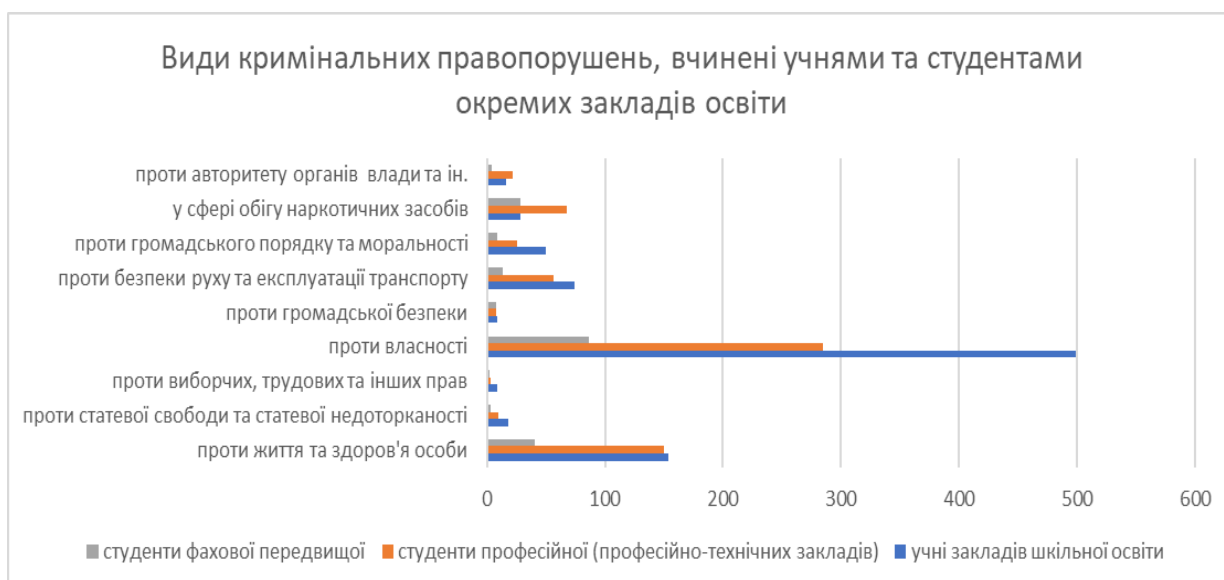

Рис. 2.3. Види кримінальних правопорушень, вчинених учнями та студентами окремих закладів освіти у 2023 році

Наведені статистичні дані вказують на значну кількість вчинюваних правопорушень учнями закладів загальної освіти, що є тривожним показником та вказує на той напрям профілактичної діяльності, якому має приділятися значна увага.

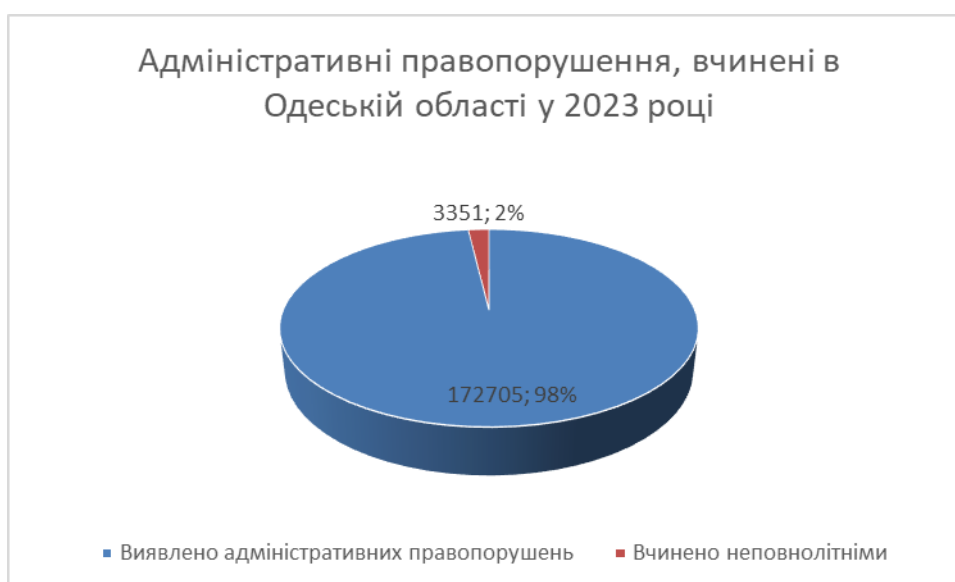

Рис. 2.4. Кількість адміністративних правопорушень, вчинених у 2023 році на території Одеської області

Вивчення статистичних даних щодо різновидів адміністративних правопорушень, що вчиняються дітьми, то в межах Одеської області у 2023 році, показує, що серед найбільш типових порушень є такі:

- паління у заборонених місцях – 1457;
- розпивання алкогольних напоїв у заборонених місцях – 947;
- порушення правил дорожнього руху – 578;
- дрібне хуліганство – 191;
- керування транспортним засобом у стані сп'яніння – 45;
- вчинення домашнього насильства – 45;
- порушення обігу наркотичних засобів – 14.

Рис. 2.5. Адміністративні правопорушення, що найбільш часто вчиняються неповнолітніми (за даними 2023 року, Одеська область).

Вкажемо на те, що наведені статистичні дані не ураховують такого адміністративного правопорушення як булінг, особливо, якщо вести мову про замовчування таких соціально негативних діянь, зокрема, адміністрацією освітніх закладів. І до того ж, дії, які за об'єктивною стороною властиві булінгу, доволі часто вчиняються малолітніми дітьми, що не досягли віку, з якого настає адміністративна відповідальність.

Згідно з результатами аналізу, проведеного ЮНІСЕФ, більше ніж вісімдесят відсотків дітей віком від 11 до 17 років зазнали образ і цькування у

шкільному середовищі. Двадцять чотири відсотки молоді стали жертвами булінгу, при цьому близько половини з них (48%) не поділилася своїм досвідом з іншими особами. За даними дослідження, батьки звертаються до органів правопорядку лише у випадках, коли дитині завдали тяжких чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень [38, с. 2].

У цьому ж контексті варто згадати і аналіз О. Падучак першого досвіду притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності за цькування. Авторка відзначає, що судами було розглянуто трохи більше 300 справ щодо булінгу, однак, протягом аналізованого часу працівники психологічної служби прийняли 86 548 запитів від учасників освітнього процесу щодо питання протидії булінгу. Зокрема, з боку батьків надійшло 27 772 звернень, з боку педагогічних працівників — 23 108, з боку дітей – 30 178, з боку інших зацікавлених осіб – 5 490 звернень [103].

Слід погодитись з А. Ведерніковою відносно латентного характеру булінгу та з тим, що булінг у закладах освіти має криміногенний характер, тому заходи щодо його запобігання не лише сприятимуть покращенню навчального середовища, а й зменшенню кількості насильницьких злочинів. Таким чином, вивчення булінгу з кримінологічної перспективи стає надзвичайно важливим [28, с. 78].

Таким чином, правопорушення, що вчиняються дітьми, включають як кримінально-карані, так і адміністративно-карані діяння. При цьому більша увага приділяється саме кримінальним правопорушенням, що обумовлено більшою суспільною шкодою цих діянь (їх суспільною небезпечністю) і важливістю профілактики такої поведінки зі сторони дітей (або уже і повнолітніх осіб) у майбутньому.

Запобігання правопорушенням, що вчиняються дітьми, доцільно розглядати як окремий напрям діяльності спеціально уповноважених державою інституцій, спрямовану на зменшення кількісного показника правопорушень через виявлення та усунення факторів (причин та умов), що сприяють правопорушності.

2.3. Нормативна та інституційна підсистеми системи запобігання правопорушенням, що вчиняються дітьми

Як ми з'ясували, для профілактики правопорушень дітей важливою є діяльність органів правопорядку та інших уповноважених інституцій у межах тих повноважень, що визначені законом. Це дозволить не порушувати права і засадничі свободи людини, у тому числі права дітей.

Законність є однією з ключових ознак ефективної профілактики правопорушень серед дітей. Діяльність органів правопорядку та інших уповноважених інституцій у межах законних повноважень відіграє важливу роль у цьому процесі [98, с. 4].

По-перше, дотримання законності забезпечує відповідність заходів, які вживаються для профілактики, визначеним правовим межах. Це означає, що будь-які заходи, спрямовані на запобігання правопорушенням серед дітей, повинні ґрунтуватися на законі та реалізовуватися відповідно до норм права. Це забезпечує захист прав та свобод дітей, запобігає зловживання владою та дискримінації.

По-друге, законність є важливою складовою встановлення легітимності та авторитету у молодшому поколінні. Якщо заходи профілактики правопорушень виконуються в межах закону, це сприяє формуванню у дітей усвідомлення важливості правопорядку та дотримання правових норм. Вони бачать, що права та свободи можуть бути захищені, але це повинно відбуватися в межах закону.

Крім того, дотримання законності сприяє підвищенню довіри громадськості до діяльності органів правопорядку та інших інституцій. Якщо дії цих органів є законними, це зміцнює їхній авторитетність та довіру, що в свою чергу сприяє більш успішній реалізації профілактичних заходів.

Отже, законність в діяльності органів правопорядку та інших уповноважених інституцій є важливою передумовою ефективної

профілактики правопорушень серед дітей. Вона забезпечує не лише захист прав та свобод молоді, а й сприяє формуванню у них усвідомлення важливості дотримання закону та правової культури.

У цьому контексті не можемо не згадати систему соціального кредиту, що уже тривалий час функціонує в Китаї. В Китаї впроваджується декілька комерційних і локальних урядових систем соціального кредитування (SCSs) для контролю поведінки громадян, підприємств, громадських організацій та державних установ. Попередні дослідження свідчать, що ці SCSs застосовуються державою як «інфраструктура спостереження», а також для соціального управління [11].

Китайська влада вживає рішучих заходів для встановлення повного контролю над населенням. Мета керівництва — створити до 2020 року «систему соціального кредитного рейтингу», що дозволить відстежувати та оцінювати поведінку кожного громадянина відповідно до встановлених норм. Чи допоможе ця система владі контролювати 1,4 млрд людей? [15].

Доволі чітко на мету системи соціального кредитування аналізують зарубіжні дослідники: «Метою системи соціального кредитування є, відповідно до схваленої програми, «створення механізмів для стимулювання збереження довіри та покарання за порушення довіри». Інакше кажучи, ідеальне соціальне кредитне середовище «заохочуватиме людей бути щирими, зберігати довіру, підтримувати моральність і ввічливість». Таким чином, відповідно до попередніх спроб виховати моральних і «цивілізованих» громадян для нації, соціальний кредит має на меті сприяти громадянській чесноті та патріотизму з метою сприяння «гармонійному суспільству» (*hexie shehui*), що було державним гаслом для останнє десятиліття» [19].

Додамо також вказівку зарубіжних дослідників на те, що бажання створити загальну інформаційну систему, яка б накопичувала дані та базувалася на них, не є новою. Наприклад, у 1965 році група соціологів і статистиків у Сполучених Штатах Америки висунула ідею створення

національного центру даних для полегшення зберігання, обміну та обробки великих обсягів даних урядом для проведення досліджень, розробки соціальних програм і формулювання політики. Проте ця ідея зазнала критики зі сторони громадськості та Конгресу Сполучених Штатах Америки через побоювання щодо порушення приватності та створення «орвелівського» суспільства, у якому б були загрози виникнення системи контролю. Також у середині 1950-х років деякі антропологи та психологи пропонували ідею «бази даних снів», у якій би можна було б зберігати сни, життєві історії та думки для подальшого аналізу. Загалом, ці ідеї про ідеальний контроль над інформацією більше нагадують фантазії, а не практичні проекти [19].

Однак, як бачимо, влада Китаю змогла реалізувати ідею про такі проекти створення «ідеального» суспільства через контроль за громадянами. У цьому випадку, як і у досліджуваній нами ситуації виникає питання про співвідношення засобів досягнення правопорядку та правами і основоположними свободами людини. Так, система соціального кредиту в Китаї викликає серйозні застереження щодо порушення прав людини. Перш за все, ця система спричиняє порушення приватності та веде до потенційної масової системи контролю за громадянами. Додатково, відсутність прозорості та нормативного регулювання може призвести до прояву дискримінації та нерівності при формуванні рейтингу. Крім того, існує ризик використання цієї системи для політичного придушення опозиції та обмеження свободи висловлювання. В кінцевому підсумку, система соціального кредиту може підірвати довіру до органів публічної влади та підірвати основи демократії та прав людини. Компартія Китаю здійснює контроль над Інтернет-контентом, обмежуючи, видаляючи або забороняючи інформацію, що не відповідає національним інтересам [53, с. 13].

Відтак, питання нормативної підсистеми системи запобігання правопорушенням відіграє важливу роль у легітимації профілактичних заходів та відповідності останніх вимогам принципу верховенства права.

Відзначимо, що виходячи з принципу правовладдя та такої його складової як законність, означені нами у назві цього підрозділу підсистеми і розглядаються у межах одного структурного елементу дослідження. Вони є тісно між собою пов'язаними. Суб'єкти профілактичної діяльності мають діяти відповідно до тих положень, що визначаються законодавством; зміни у функціонуванні суб'єктів профілактики з неминучістю мають спричинити зміни національного законодавства.

Зв'язок між нормативною основою та інституційною підсистемою в профілактичній діяльності є ключовим для забезпечення ефективного функціонування системи захисту прав та інтересів громадян. Нормативна основа визначає правила, норми та процедури, за якими мають діяти суб'єкти профілактичної діяльності. Ці норми можуть бути визначені законодавством (у вузькому значенні слова), підзаконними актами або міжнародними договорами.

Інституційна система, у свою чергу, охоплює сукупність суб'єктів, які здійснюють профілактичну діяльність. Це можуть бути органи правопорядку, органи і установи у справах дітей тощо. Інституційна підсистема виконує нормативні вимоги, встановлені законодавством, і забезпечує їхнє втілення на практиці.

Зміни в функціонуванні суб'єктів профілактичної діяльності можуть вимагати змін у національному законодавстві. Наприклад, введення нових методів профілактики або виявлення нових загроз може вимагати внесення змін у відповідні законодавчі акти, щоб забезпечити адаптацію системи до нових умов. Так, показовим у цьому контексті є зміна національного законодавства через збройну агресію Росії та подальше повномасштабне вторгнення та необхідність удосконалення протидії колабораціонізму (у тому числі запобігання цьому кримінальному правопорушенню. Згадаємо підготовку проекту Закону «Про захист української державності від проявів колабораціонізму», який, як передбачається, визначає правові та організаційні основи перевірок, а також заходи щодо громадян України, які

підтримували або підтримують ворога в агресивних діях чи розгортанні збройного конфлікту проти України [121]).

Взаємозв'язок між нормативною підсистемою та інституційною підсистемою полягає у тому, що нормативні вимоги визначають межі та принципи діяльності суб'єктів профілактичної системи, а інституційна підсистема забезпечує виконання цих вимог на практиці через свою діяльність.

Додамо також, що межі профілактичної діяльності визначаються саме нормативною підсистемою. Відтак, і функціональна підсистема (її зміст) залежить від змісту нормативної підсистеми.

Відтак, перейдемо до розгляду нормативної підсистеми, яку, на нашу думку, доцільно розглядати через призму наступних складових.

По-перше, вкажемо на конституційно-правове регулювання. Як відомо, Конституція України має найвищу юридичну силу по відношенню до всіх нормативно-правових актів. При цьому Основний закон Української держави визначає основи державного ладу, визначає межі діяльності органів публічної влади, гарантує права та свободи громадян, забезпечує принципи правової держави та правопорядку. Саме у цьому контексті й слід розглядати Конституцію України та регулювання її нормами діяльності із запобігання правопорушень дітей.

Розглядаючи регулювання нормами Конституції України сфери запобігання правопорушень дітей, слід зазначити, що таке регулювання відображає глибокі соціальні зобов'язання перед майбутніми поколіннями та засвідчує важливість забезпечення їхнього благополуччя та розвитку. Конституція у цьому відношенні встановлює фундаментальні принципи, які визначають правову базу для створення ефективної системи захисту прав дітей.

Норми Конституції України, які стосуються дітей, надають їм особливий статус та захищають їх від будь-якої форми насильства, експлуатації та дискримінації. Вони визначають права дітей на освіту,

медичну допомогу, соціальний захист, а також гарантують їх право на участь у прийнятті рішень, що стосуються їхнього майбутнього.

Оскільки держава має обов'язок забезпечити захист прав дітей, регулювання нормами Конституції України є невід'ємною складовою системи запобігання правопорушень у цій сфері. Це включає в себе не лише прийняття відповідних законодавчих актів, але й забезпечення їхньої ефективної реалізації та контролю за їх дотриманням органами влади і суспільством в цілому.

Водночас, слід вказати, що норми Конституції України не можуть детально регламентувати всі сфери діяльності в суспільстві, у тому числі й діяльність з профілактики правопорушень дітей. Так, відзначимо, що текст Основного закону термін «профілактика» вживається лише один раз у нормі, що закріплена у ст. 49, яка передбачає забезпечення державного фінансування оздоровчо-профілактичних програм [69].

Натомість, термін «запобігання» використано у тексті Конституції України три рази – двічі у ст. 34 та один раз у ст. 39. Цей термін використано при визначенні легітимної мети як підстави обмеження прав людини: «запобігання заворушенням чи злочинам» (ст. 34 та ст. 39), «запобігання розголошенню інформації» (ст. 34) [69]. Доречно вказати, що таке використання терміну «запобігання» у конституційно-правових нормах узгоджується зі зробленими нами висновками про співвідношення понять «запобігання», «попередження» та ін.

Відтак, конституційних норм, які б безпосередньо вказували на завдання, функції чи повноваження тих інституцій, що здійснюють профілактичну діяльність, текст Основного закону не містить. Додамо також, що ці норми не вказують і на конкретні повноваження органів правопорядку (більш того, сам термін «органи правопорядку» використовується лише один раз). Однак, вказане не виключає того, що конституційно-правові норми регулюють діяльність із запобігання правопорушенням. Так, як ми вище вказали, Конституція України визначає засади діяльності органів публічної

влади, гарантії прав і свобод людини, а також загальні положення щодо прав дітей тощо.

Окрім цього, варто також зважати на те, що органи правопорядку зобов'язані діяти суто у межах правового поля. Навіть у випадку, коли є обґрунтовані підозри, що особа (у тому числі й неповнолітня) вчинила кримінальне правопорушення, це не виключає обов'язку слідувати закону, застосовувати тільки законні засоби для доведення вини особи. Більш того, юридичний процес існує для того, щоб запобігти перетворенню органів правопорядку на правопорушників. Цілком слушно Р. Огірко та М. Рішко вказують, що юридичний принцип покарання, що означає відплату за зло рівною мірою, тобто карою, яка відповідає проступку та завданій шкоді. У давніх суспільствах таліон уособлював вищу, майже священну справедливість [99, с. 133]. Однак, такий підхід застосовувався на перших етапах розвитку суспільства.

«Принцип Таліону є ефективним засобом тоталітарного контролю за дотриманням встановлених норм і запобігання порушенням. Малоімовірно, що особа, яка усвідомлює, що за вбивство її буде страчено, вчинить такий злочин. Однак для потерпілого принцип Таліону не забезпечує такого ж ефекту [92, с. 106] – вказує Н. Ладанівська.

Юридичний процес існує для забезпечення справедливості та правопорядку у суспільстві. Одним із його важливих завдань є запобігання будь-яким формам зловживань та правопорушень з боку органів правопорядку. Це важливо для збереження довіри громадян до влади, забезпечення їхніх прав та свобод, а також для зміцнення демократичних інститутів.

У здійсненні своїх функцій органи правопорядку мають дотримуватися закону та відповідати високим стандартам професійної поведінки. Однак іноді відбуваються ситуації, коли правопорушення здійснюються саме з боку тих, хто має захищати закон і порядок. Це може бути спричинено корупцією, зловживанням владою або порушенням прав людини. У таких випадках

юридичний процес виступає як механізм контролю за діяльністю органів правопорядку. Він забезпечує можливість розслідування та встановлення обставин подій, надає право громадянам на захист їхніх прав та інтересів у випадку їх порушення. Крім того, юридичний процес передбачає існування незалежних судів, які мають вирішувати спори та конфлікти відповідно до закону і незалежно від будь-яких зовнішніх впливів.

Відтак, юридичний процес важливий не лише для врегулювання спорів та конфліктів у суспільстві, але і для забезпечення правопорядку та запобігання зловживанням владою. Він допомагає зберегти довіру громадян до органів правопорядку та зміцнює демократичні цінності в суспільстві.

Додамо також, що у Конституції України закріплено припис про визнання принципу правовладдя та дію цього принципу в межах нашої держави (ст. 8 Основного закону). Серед іншого цей принцип також передбачає забезпечення прав і засадничих свобод, а також забороняє свавілля органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Таким чином, Конституція України визначає основи державного ладу та встановлює принципи захисту прав і інтересів дітей, що є важливою передумовою для створення справедливого та гуманного суспільства. Її норми щодо дітей повинні бути реалізовані на практиці через відповідні законодавчі та адміністративні заходи з метою забезпечення повноцінного розвитку дітей та захисту їхніх прав.

По-друге, вкажемо на міжнародне-правове регулювання. Вкажемо на те, що відповідно до приписів Конституції України належним чином ратифіковані норми міжнародного права є складовою національного законодавства.

Розглядаючи цю складову нормативної підсистеми, не можна не згадати положень Закону України «Про правотворчу діяльність». Так, ст. 9 цього Закону, що має назву «Законодавство України», у ч. 1 закріплює дефініцію однойменного терміну та визначає принципи в значення юридичної сили актів законодавства, ч. 2 безпосередньо передбачає ієрархію

різних видів нормативно-правових актів (при цьому ця частина не містить вказівки на міжнародно-правові норми); ч. 3 відтворює припис Конституції України про міжнародні договори, хоча при цьому значно розширює зміст законодавства: «Частиною національного законодавства України є також інші чинні міжнародні договори України» [116]. І хоча логіка цього припису певною мірою є зрозумілою, оскільки відповідно до ст. 12 Закону України «Про міжнародні договори України»: підлягають затвердженню міжнародні договори України, що не потребують ратифікації, якщо передбачають вимогу затвердження або встановлюють інші правила, ніж ті, що містяться в актах Президента чи Кабінету Міністрів України. [113]. При цьому суб'єктами такого затвердження є Президент України або Кабінет Міністрів України.

Однак, наведена редакція припису Закону «Про правотворчу діяльність» мала б уточнювати, що йдеться саме про ті міжнародні договори, що були укладені Україною («Згода України на обов'язковість для неї міжнародного договору може надаватися шляхом підписання, ратифікації, затвердження, прийняття договору, приєднання до договору» [116]), без такої вказівки буквальний спосіб юридичного тлумачення дозволяє зробити висновок про те, що будь-який міжнародний договір є частиною національного законодавства.

Додамо, що наведений припис Закону «Про правотворчу діяльність» суперечить іншому припису цього ж Закону, маємо на увазі ст. 19, у ч. 2 якої знову згадується лише про ті договори, згода на обов'язковість яких надана органом законодавчої влади. І при цьому такі договори вказані у тій статті, що стосується нормативно-правових актів (стаття має назву «Юридична сила та ієрархія нормативно-правових актів» [116]. При тому, що цей же Закон визначає нормативно-правовий акт як «офіційний документ, прийнятий (виданий) суб'єктом правотворчої діяльності в установленому Конституцією України та (або) законом порядку у письмовій формі (крім випадків, визначених частиною другою статті 47 цього Закону), який містить норму (норми) права і розрахований на неодноразову реалізацію» [116]. Очевидно,

що міжнародні договори не приймаються в порядку, установленому Конституцією України, оскільки для суб'єктів міжнародного права (крім України) Конституція України не є джерелом права.

Можливо, суб'єкти законотворчої діяльності мали на увазі, що міжнародний договір «стає» національним законом, через ратифікаційний закон, складовою частиною якого він є. Однак, навряд чи це відповідає вимогам юридичної техніки (як і здоровому глузду).

Зважаючи на все зазначене вище, цілком можна погодитись зі словами С. Карвацькою відносно того, що Вивчення в міжнародно-правовій доктрині питання про місце чинних міжнародних договорів в ієрархії нормативних актів України актуалізується тим, що серед юристів досі не існує єдиної думки щодо цього питання, через що воно набуло неоднозначності та невизначеності, ставши одним з найскладніших для розуміння об'єктів. [64, с. 155]. І хоча ця теза була висловлена до прийняття означеного закону про правотворчу діяльність, як бачимо, вказаний нормативно-правовий акт не розв'язав цієї проблеми.

Водночас, слід погодитись з тим, що цілком правильно міжнародні договори у ієрархії вказані після Конституції України та перед законами України. Саме такий підхід обрали і ми, аналізуючи нормативну підсистему.

Серед міжнародних договорів, які регулюють окремі аспекти профілактики правопорушень дітей, наступні відіграють важливу роль у встановленні стандартів та норм для захисту прав та інтересів дітей, забезпечуючи, відповідно, законність дій органів правопорядку та інших інституцій із запобігання правопорушенням дітей.

1. Конвенція про права дитини. Прийнята в 1989 році, ця Конвенція визначає основні права дітей та встановлює стандарти, яких мають дотримуватися держави-учасниці. Вона визначає права на життя, розвиток, на збереження індивідуальності, охорону від насильства та експлуатації та ін. Конвенція також містить положення про заходи профілактики

правопорушень, зокрема стосовно освіти, сімейного середовища та правового захисту.

Положення ст. 19 Конвенції про права дитини має велике значення для захисту дітей від усіх форм насильства, зловживання та експлуатації. Ця стаття закликає держави-учасниці приймати всі необхідні заходи для забезпечення безпеки та захисту дітей від фізичного та психологічного насильства, образи, зловживань, неналежного поведіння та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, незалежно від того, чи ці дії здійснюються батьками, законними опікунами чи будь-якою іншою особою, яка турбується про дитину [66].

Це положення наголошує на важливості створення правового, соціального та культурного середовища, яке буде сприяти запобіганню та припиненню будь-якої форми насильства чи зловживання відносно дітей. Воно підкреслює обов'язок держав вживати всіх можливих заходів, включаючи законодавчі, адміністративні, соціальні та освітні, для забезпечення безпеки та захисту дітей від насильства та зловживання.

Ця стаття ставить на перший план принцип невід'ємності та недоторканності прав дитини на захист від усіх форм насильства та експлуатації. Його виконання є критичним для створення середовища, в якому діти можуть розвиватися та реалізовувати свій потенціал у безпеці та захищеності.

2. Декларація Організації Об'єднаних Націй основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою. Цей міжнародний документ визначає основні принципи, які повинні бути враховані при захисті прав індивідуальних жертв злочинів та насильства [8]. Ці принципи можуть бути використані для розробки ефективних стратегій профілактики правопорушень серед дітей, забезпечуючи їхню безпеку та підтримку.

3. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Цей міжнародний документ є одним з ключовим міжнародних договорів, спрямованих на

профілактику та боротьбу з насильством, зокрема в сімейному середовищі. Вона визначає насильство стосовно жінок та домашнє насильство як серйозні порушення прав людини та встановлює міжнародні стандарти для їхнього запобігання та припинення [67].

Конвенція надає важливий фреймворк для розробки імплементації політик та програм з профілактики насильства в сім'ях, що є важливим аспектом захисту дітей від насильства в їхньому оточенні. Вона встановлює обов'язок держав-учасниць вживати всіх можливих заходів для забезпечення захисту жінок та дітей від будь-яких форм насильства, у тому числі шляхом розробки програм соціальної підтримки та правового захисту. Конвенція покликана сприяти створенню безпечного та здорового середовища для дітей, де вони можуть розвиватися без страху та насильства.

Важливо враховувати, що насильство в родині може серйозно впливати на фізичне та психологічне здоров'я дітей, тому ефективна реалізація положень цієї Конвенції є критично важливою для їхнього захисту та благополуччя.

4. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. На відміну від попереднього міжнародного договору, цей безпосередньо стосується дітей. «Запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і боротьба із цими явищами» є однією з цілей вказаного міжнародного договору. Наголосимо, що глава II вказаної Конвенції має назву «Запобіжні заходи» [68].

І хоча у цьому міжнародному акті йдеться не тільки про неповнолітніх осіб, що вчинили відповідні правопорушення (і, навіть, більшою мірою про повнолітніх правопорушників), однак, загальні заходи запобігання сексуальному насильству позитивно впливають на розвиток дітей, виступаючи одним з факторів профілактики правопорушень у тому числі й дітьми.

Конвенція встановлює обов'язок держав-учасниць розробляти та реалізовувати ефективні політики та програми профілактики сексуальної

експлуатації та насильства, зокрема шляхом освітніх заходів та підвищення правової свідомості (водночас, важливими є і засоби кримінально-правової протидії). Вона наголошує на важливості співпраці між різними інституціями для ефективного запобігання та реагування на випадки сексуального насильства та експлуатації дітей. Конвенція також ставить у центр уваги захист прав жертв сексуальної експлуатації та насильства, забезпечуючи їм доступ до підтримки, правової допомоги та реабілітації. Важливо враховувати, що діти, які стали жертвами сексуальної експлуатації та насильства, потребують особливої уваги та захисту, а виконання положень цієї Конвенції є важливим кроком у забезпеченні їхнього благополуччя та безпеки.

5. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй щодо здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила) від 29 листопада 1985 року. Пекінські правила містить ряд положень, які стосуються профілактики правопорушень серед дітей та молоді. Узагальнимо ці положення до наступних:

- профілактика соціальної дезадаптації: документ закликає до вжиття заходів, спрямованих на запобігання соціальної дезадаптації дітей; ці заходи включають освітні програми, психосоціальну підтримку, розвиток навичок соціальної адаптації та інші форми підтримки; держави-члени мають докладати зусиль задля створення умов, що забезпечать неповнолітнім осмислене життя у соціумі, сприяючи особистому розвитку та навчанню, особливо у період, коли вони є найбільш сприйнятливими до девіантної поведінки, та забезпечити середовище, вільне від злочинності і правопорушень [21];

- розвиток альтернативних заходів: документ рекомендує сприяти розвитку та впровадженню альтернативних заходів до ув'язнення для дітей та молоді, зокрема альтернативних програм та служб у сфері реабілітації та ресоціалізації: Необхідно зосередити увагу на позитивних заходах, що передбачають повну мобілізацію всіх можливих ресурсів, включаючи сім'ї,

волонтерів, інші громадські групи, а також школи та інші громадські установи, з метою сприяння благополуччю неповнолітніх і зменшення необхідності у втручанні згідно із законом [21];

- підтримка сімейного середовища: документ підкреслює важливість підтримки сімейного середовища для запобігання тим умовам, що можуть сприяти правопорушенням;

- освіта: документ закликає до забезпечення доступу дітей та молоді до якісної освіти, що сприяє їхньому розвитку та «віддаленню» від правопорушень;

- підтримка участі громади: документ акцентує на важливості залучення громади до процесу профілактики правопорушень дітей, включаючи співпрацю з волонтерами, місцевими організаціями та іншими стейкхолдерами.

Узагальнюючи значення цього міжнародного договору, слід вказати, що він, на нашу думку, є квінтесенцією такої ідеї. Ювенальна юстиція – це невід’ємний елемент розвитку будь-якої країни. Її роль полягає у створенні комплексної системи соціальної справедливості для неповнолітніх, що поєднує захист молоді та підтримку громадського порядку. Вона дає можливість дітям, які опинилися в складній ситуації, виправитися та стати повноправними членами суспільства. Сприяє зменшенню рівня злочинності та покращенню загальної соціальної ситуації в країні. Ювенальна юстиція – це інвестиція в майбутнє кожної країни. Її наявність робить суспільство більш справедливим, безпечним та благополучним.

6. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей. Документ ставить у центр уваги дитину як особливу категорію осіб, яка потребує спеціального підходу в сфері правосуддя. Він закликає до забезпечення захисту прав дітей під час кримінального переслідування та судового процесу, а також до застосування принципів відновного правосуддя. Керівні принципи наголошують на важливості попередження використання примусових заходів покарання та рецидиву

серед дітей, шляхом використання альтернативних методів врегулювання конфліктів та соціальної реінтеграції. Правосуддя має бути дружнім до дитини «до, під час та після судового розгляду» [62].

Вкажемо, що питання дружнього до дітей правосуддя стало предметом вивчення вітчизняних науковців. Згадаємо, зокрема, навіть формулювання авторської дефініції поняття «міжнародних стандартів правосуддя дружнього до дитини у кримінальному провадженні»; так, під цим поняттям Г. Нікітіна-Дудікова та Ю. Черноус пропонують розуміти універсальні мінімальні вимоги, що прийняті міжнародною організацією (світового спрямування), в формі нормативно-правових та/чи рекомендаційних актів, а також враховані в практиці окремих судових установ для ефективного судового розгляду з участю дітей з метою виконання завдань кримінального провадження. [96, с. 185].

7. Керівні принципи ООН щодо запобігання злочинності серед неповнолітніх (Ер-Рядські керівні принципи). Вкажемо на те, що у цьому документі відзначається той контекст, якому слідували і ми, характеризуючи профілактичну діяльність. Маємо на увазі те, що дитина не може розглядатись суто як об'єкт соціалізації чи контролю (а також профілактичної діяльності загалом), діти мають «відігравати активну роль і бути партнерами в суспільстві» [20]. Саме тому під час реалізації цих Керівних принципів у рамках національних правових систем, підтримка добробуту молоді від раннього дитинства має стати головною метою будь-якої профілактичної програми. [20]. Відповідно до приписів, закріплених у цьому міжнародному документі визначається приблизний перелік тих заходів (політик). Так, згадаємо наступні.

- у першу чергу йдеться про навчання та освіту: які мають бути спрямовані на особистісний розвиток дітей, особливо тих, що опинились у небезпеці або потребує особливого догляду/захисту. Вкажемо на те, що такий підхід повною мірою узгоджується з наведеним нами розумінням профілактичної діяльності. З одного боку, у вказаному приписі йдеться про

загально соціальну профілактику, відповідно, певні обов'язки покладаються і на батьків, і на заклади загальної освіти та ін. І наголосимо, як ми вище вказали, це цілком правильно, однак, у цьому випадку йдеться про обов'язки конкретного суб'єкта щодо виконання тих завдань, що були добровільно взяті на себе фізичною чи юридичною особою (батьків дитини, адміністрації освітніх закладів та ін.). Але не йдеться про можливість покладання обов'язку на усіх членів суспільства через прийняття окремого закону, наприклад, «Про профілактичну діяльність». Такий закон може покласти обов'язки з профілактики правопорушень лише на органи правопорядку, повноваженнями яких і охоплюється протидія правопорушенням, а також на спеціально створені державою чи органами місцевого самоврядування інституції, на які й покладається відповідне завдання. Саме тому у аналізованому приписі Ер-Рядських керівних принципів і йдеться про ті екстраординарні умови, в яких опинилась дитина. Документ підкреслює важливість розробки та впровадження соціальних програм, спрямованих на підтримку сімей та дітей, особливо тих, які перебувають у складних життєвих обставинах;

- спеціальні теорії та підходи до профілактики правопорушень, яка (профілактика) здійснюється на підставі закону з використанням тих засобів і методів, що спрямовані на зменшення мотивації, можливостей, умов, які призводять до правопорушень. Доречно вказати, що вище ми акцентували увагу на такій характеристиці профілактичної діяльності як її здійснення у межах повноважень, що визначені законодавчим актом, що, як бачимо, цілком відповідає міжнародно-правовим стандартам відповідної сфери діяльності. Окрім цього, не можна не відзначити і те, що спрямованість профілактичних заходів визначається через «зовнішній фактор», а не вказується на дитину як об'єкт впливу. Що узгоджується із вказаним вище положенням Ер-Рядських керівних принципів та обраним нами аспектом розгляду профілактики правопорушень;

- офіційне втручання має здійснюватися з кінцевою метою реалізація прав дитини та справедливості. Це положення є своєрідним продовженням попередніх заходів у контексті як законності діяльності спеціально уповноважених суб'єктів із запобігання правопорушенням дітей, так і спрямованості цієї діяльності. При впливі соціальних чинників на правопорушення дітей важливо враховувати їхню особистість та специфічні потреби, а також необхідність спеціалізованого підходу та, при необхідності, індивідуального обходження, враховуючи, серед іншого, принципи, викладені в Декларації про права дитини [20];

- «забезпечення благополуччя, розвитку, прав та інтересів усіх молодих людей» [20]. У цьому контексті, на нашу думку, доцільно розглядати й інший, передбачений Ер-Рядськими керівними принципами, припис, відповідно до якого суб'єкти профілактичної діяльності мають урахувати, що девіантна поведінка неповнолітніх є частиною процесу дорослішання і яка з плином часу має тенденцію спонтанно зникати у більшості людей з переходом до дорослого життя [20]. Доречно згадати висловлену нами вище тезу про необхідність повної імплементації принципів ювенальної превенції в національну систему права. У Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи відзначається, що особи молодого віку перебувають у стані активного розвитку, тому всі вжиті заходи щодо них повинні мати виховний характер [118];

- на думку багатьох експертів часте застосування етикеток «девіант», «правопорушник» або «попередній правопорушник» до молодих осіб може сприяти утворенню стійкої негативної поведінкової моделі. [118].

Не можемо також не згадати і про те, що Ер-Рядські керівні принципи наголошують на важливості участі громади у створенні тих умов, які зменшать ризики правопорушень дітьми; йдеться про створення і впровадження різних програм запобігання правопорушенням на рівні громад, особливо тих громад, у яких відповідні служби відсутні. При цьому «офіційні

органи соціального контролю слід використовувати лише як крайній засіб» [118].

Відтак, можна стверджувати, що Ер-Ріядські керівні принципи є ключовим міжнародним документом, який має на меті сприяти запобіганню правопорушень, вчинених дітьми та молоддю. Документ встановлює низку принципів та рекомендацій для органів публічної влади, громадських організацій та інших стейкхолдерів з метою зменшення ризику вчинення правопорушень дітьми. В цілому, ці керівні принципи є важливим документом, що спрямований на розвиток комплексної стратегії профілактики правопорушень серед дітей та молоді, яка базується на залученні різних ресурсів та співпраці різних секторів суспільства.

Таким чином, міжнародні документи встановлюють стандарти та норми для захисту прав дітей та визначають стратегії та заходи для профілактики правопорушень серед них. Держави-учасниці зобов'язані дотримуватися цих документів та розробляти відповідні політики та програми для забезпечення безпеки та добробуту молодого покоління.

По-третє, вкажемо на національне законодавство (зокрема, у вузькому розумінні цього терміну; так, ми не будемо зосереджувати увагу на підзаконному нормативно-правовому регулюванні). Вище ми вже неодноразово наголошували на необхідності чіткого дотримання вимог законів суб'єктами профілактичної діяльності.

Слід також вказати на те, що ця складова нормативної підсистеми значною мірою пов'язана з інституційною системою, більш того, вкажемо, що саме ті повноваження, що зафіксовані у текстах законів і можуть бути реалізовані суб'єктами профілактичної діяльності; відповідно, і завдання щодо запобігання правопорушенням дітей також визначаються у чинних законодавчих актах. Відтак, необхідно акцентувати увагу на тому, що ми у загальному охарактеризуємо цю структурну частину нормативної підсистеми, а більш детальний аналіз буде зроблено при висвітленні інституційної підсистеми, а також у наступному розділі дисертаційного

дослідження, у якому нами будуть вказані також конкретні пропозиції з удосконалення національного законодавства у сфері запобігання правопорушенням дітей.

На нашу думку, закони України, норми яких регулюють окремі аспекти профілактичної діяльності, доцільно об'єднати у низку груп, взявши за основу класифікації предмет правового регулювання.

1. У першу чергу (зважаючи на те, що йдеться про запобігання правопорушенням дітей) згадаємо ті матеріальні та процесуальні норми, які визначають конкретні склади правопорушень, визначають суб'єкта профілактичного впливу тощо.

Так, у цьому аспекті згадаємо норми Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України. Для прикладу вкажемо, зокрема, на ст. 173-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення, яка передбачає адміністративну відповідальність за булінг учасника освітнього процесу [64].

Додамо, що ця норма стала складовою кодифікованого законодавчого акту про адміністративну відповідальність лише у 2018 році через прийняття органом законодавчої влади Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» [107], яким і було доповнено національне право таким поняттям як «булінг» (хоча явище, що позначається цим поняттям було і до цього, однак, юридична відповідальність за нього або була відсутня, або за наявності до того підстав та особливостей окремого випадку цькування могла наставати за зовсім інше правопорушення).

Ця група нормативних джерел дозволяє зрозуміти саме правопорушення, що вчиняється дітьми, визначити ті фактори, що можуть сприяти / зашкодити вчиненню відповідного правопорушення, дає бачення «механізму» вчинення конкретних правопорушень, що є основою для визначення стратегій запобігання правопорушенням дітей.

Наголосимо, що у межах цієї підгрупи слід розглядати і норми Цивільного кодексу України та Цивільного процесуального кодексу України, які дають відповідь на питання про цивільно-правову відповідальність неповнолітніх, якими заподіяна відповідна шкода.

Так, ст.ст. 1178-1182 Цивільного кодексу України визначається порядок відшкодування шкоди, яка завдана малолітньою особою (кількома малолітніми особами), неповнолітньою особою (кількома неповнолітніми), а також містяться норми про відшкодування цієї шкоди, що була завдана неповнолітньою дитиною у випадках набуття нею повної цивільної дієздатності [132].

У межах цієї ж групи нормативних актів слід розглядати і Сімейний кодекс України, норми якого дають можливість з'ясувати обов'язки членів сім'ї, у тому числі й обов'язки щодо виховання дитини та ін. Що, наприклад, дозволяє надати правову оцінку ситуаціям, пов'язаним із насильством у сім'ї. У цьому ж аспекті слід згадати і Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (вказемо, що попередня назва Закону, що регулював ці відносини та діяв до 2018 року, мав назву «Про попередження насильства в сім'ї», а нині чинний законодавчий акт має назву «Про запобігання...»), що цілком правильно, зважаючи на вказане нами вище співвідношення понять «запобігання», «попередження» та ін.; то ж вкотре наголосимо про неприпустимість використання терміну «попередження правопорушень» як такого, що не відповідає позначуваному явищу та є русизмом у застосовуваному контексті), який містить низку норм, що стосуються протидії домашньому насильству та захисту жертв цього явища, включаючи дітей. Закон чітко визначає поняття домашнього насильства та встановлює його форми та прояви. Цей Закон встановлює механізми запобігання та реагування на випадки домашнього насильства, включаючи впровадження профілактичних програм та швидке реагування органів правопорядку. Закон надає захист жертвам домашнього насильства, зокрема дітям, шляхом забезпечення психологічної та юридичної підтримки, доступу

до служб соціального захисту та інших заходів. Аналізований Закон стимулює співпрацю з громадськістю, неприбутковими організаціями та іншими стейкхолдерами для ефективної реалізації положень щодо запобігання та протидії домашньому насильству.

Загалом, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначає важливі стандарти та механізми для протидії цій серйозній соціальній проблемі та захисту жертв, зокрема дітей, які можуть бути особливо вразливими.

Наголосимо на тому, що національне законодавство змінюється переважно через імплементацію міжнародних стандартів у сфері запобігання правопорушень, що вчиняються дітьми.

2. Другу групу складають ті закони України, що регулюють суспільні відносини, пов'язані з вирішенням окремих аспектів запобігання правопорушень дітей.

Так, у цій групі виокремимо, наприклад Закон України «Про безоплатну правову допомогу», який забезпечує можливість отримання безоплатної правової допомоги особами, включаючи дітей, які знаходяться у складних життєвих ситуаціях або стали жертвами правопорушень чи, навпаки, підозрюються у вчиненні правопорушень. Він гарантує доступність юридичної допомоги для дітей та їхніх батьків або опікунів у випадках, коли їхні права порушено або їхні інтереси потребують захисту [106].

Так, відповідно до положень цього Закону (ч. 1 ст. 14), діям надаються такі правничі послуги (безоплатна вторинна правнича допомога):

«1) захист;

2) здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;

3) складення документів процесуального характеру» [106].

Закон про безоплатну правову допомогу також сприяє запобіганню правопорушень шляхом можливості отримання консультацій та юридичних

порад щодо прав та обов'язків громадян, включаючи права дітей, що може включати поради щодо сімейного права, правил поведінки в суспільстві, захисту від дискримінації та насильства, а також інших аспектів, які стосуються життя та розвитку дітей.

Певною мірою запобіганню правопорушень дітей сприяє реалізація норм Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [109]. Закон закріплює принципи рівності та недискримінації. Забезпечення рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків створює сприятливе соціальне середовище, у якому діти ростуть з розумінням, що їхні права та можливості не залежать від їх статі. Це може запобігти виникненню негативних стереотипів та упереджень, які можуть сприяти вчиненню правопорушень. Додамо, що реалізація положень цього Закону може включати у себе освітні програми, спрямовані на підвищення свідомості про рівність прав і можливостей серед дорослих і дітей. Освічені громадяни здатні краще розуміти значення та цінність рівності та недискримінації, що може допомогти у зменшенні насильства, булінгу та інших форм правопорушень.

Наголосимо, що нерівність статей часто призводить до вразливості та соціального виключення, що може стати причиною того, що деякі діти відчуються відстороненими, що може спонукати їх до правопорушень. Забезпечення рівних прав може зменшити цю вразливість та забезпечити дітям більше впевненості та підтримки в їхньому оточенні.

Один з аспектів рівних можливостей – це забезпечення доступу до рівних можливостей у сфері праці та економіки. Коли люди мають стабільний дохід і можливість самостійно забезпечувати себе та своїх дітей, це може зменшити ризик для дітей опинитись у складних ситуаціях, які можуть сприяти правопорушенням.

Певною мірою свій внесок у профілактику правопорушень серед дітей роблять і норми Закону України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» [108].

3. Третю групу складають ті закони України, що визначають повноваження окремих інституцій щодо запобігання правопорушень дітей. Одразу вкажемо, що виходячи з підслідності (ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України), переважна більшість кримінальних правопорушень, що вчиняються дітьми, належить до підслідності Національної поліції, це питання (роль національної поліції у запобіганні правопорушень дітей) буде висвітлено у окремому розділі дисертаційного дослідження.

У цій же частині дисертації зосередимо увагу на Законі України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», відповідно до преамбули якого цей законодавчий акт визначає повноваження відповідних інституцій, «на які покладається здійснення соціального захисту і профілактики правопорушень серед осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку» [115].

Як бачимо, законодавець безпосередньо вказав на запобігання правопорушень дітей як на ту сферу суспільної діяльності, що підлягає регулюванню нормами означеного законодавчого акту. Додамо також, що йдеться про окремі спеціально уповноважені інституції, а не про усіх учасників суспільних відносин, що відповідає сформульованому нами визначенню профілактичної діяльності.

Додамо, що на правильність такого висновку вказує і наведена у ст. 2 аналізованого Закону дефініція поняття «профілактика правопорушень серед дітей». Так, законодавець пропонує під вказаним терміном розуміти «діяльність органів і служб у справах дітей, спеціальних установ для дітей, спрямовану на виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню дітьми правопорушень, а також позитивний вплив на поведінку окремих дітей на території України, в її окремому регіоні, в сім'ї, на підприємстві, в установі чи організації незалежно від форм власності, за місцем проживання» [115].

Відзначимо, що ст. 1 вказаного Закону містить перелік тих органів та служб, які реалізують визначені у преамбулі завдання; при цьому, наголосимо, що цей Закон, на відміну від аналізованого вище законопроекту про профілактику правопорушень, цілком правильно обмежує предмет правового регулювання діяльністю державних та комунальних інституцій та не відносить до суб'єктів відповідної діяльності об'єднання громадян, релігійні організації тощо.

Наголосимо також на тому, що положення аналізованого законодавчого акту одночасно регулюють суспільні відносини щодо двох аспектів діяльності відповідних інституцій (які також, відповідно, можуть бути розділені на відповідні групи, залежно від того, яке завдання у діяльності окремої інституції є превалюючим):

- соціальний захист дітей;
- профілактику правопорушень дітей.

Вкажемо на те, що ці напрями діяльності спеціальних інституцій дійсно є тісно пов'язаними між собою. Так, забезпечуючи соціальний захист, відповідні органи та служби зменшують ті фактори, що сприяють вчиненню правопорушень дітьми. Однак, соціальний захист і профілактика правопорушень, вчинених дітьми, це два різні, хоча і взаємопов'язані підходи до забезпечення благополуччя та безпеки дітей.

Соціальний захист спрямований на загальний захист і благополуччя дітей, в той час як профілактика правопорушень більш специфічні, спрямована на запобігання негативним вчинкам та створення умов для здорового та безпечного розвитку дітей. Вони доповнюють один одного, але мають свої власні аспекти та методи реалізації.

Так, очевидно, що навряд чи буде правильним соціальні служби називати інституціями, що протидіють правопорушенням (зокрема тим, що вчиняються дітьми). Інакше, вони були б безпосередньо визнані суб'єктами кримінального провадження.

Отже, ст. 1 аналізованого Закону містить перелік наступних органів та служб:

- центральний орган державної виконавчої влади, повноваженням якого є формування політики щодо сім'ї, а також дітей;
- приймальники-розподільники органів Національної поліції для дітей;
- «школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти;
- центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я;
- спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України;
- притулки для дітей;
- центри соціально-психологічної реабілітації дітей;
- соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка)» [115].

У означеному контексті не можемо не навести статистичні дані щодо спеціалізованих закладів для дітей. На жаль, дані Державної служби статистики обмежуються кінцем 2017 року [48, с. 19]. Водночас, ці дані вказують на тенденцію функціонування відповідних установ та дозволяють зробити висновки щодо спрямованості державної політики у досліджуваній сфері, а також на реалізованість положень аналізованого закону про органи і служби у справах дітей.

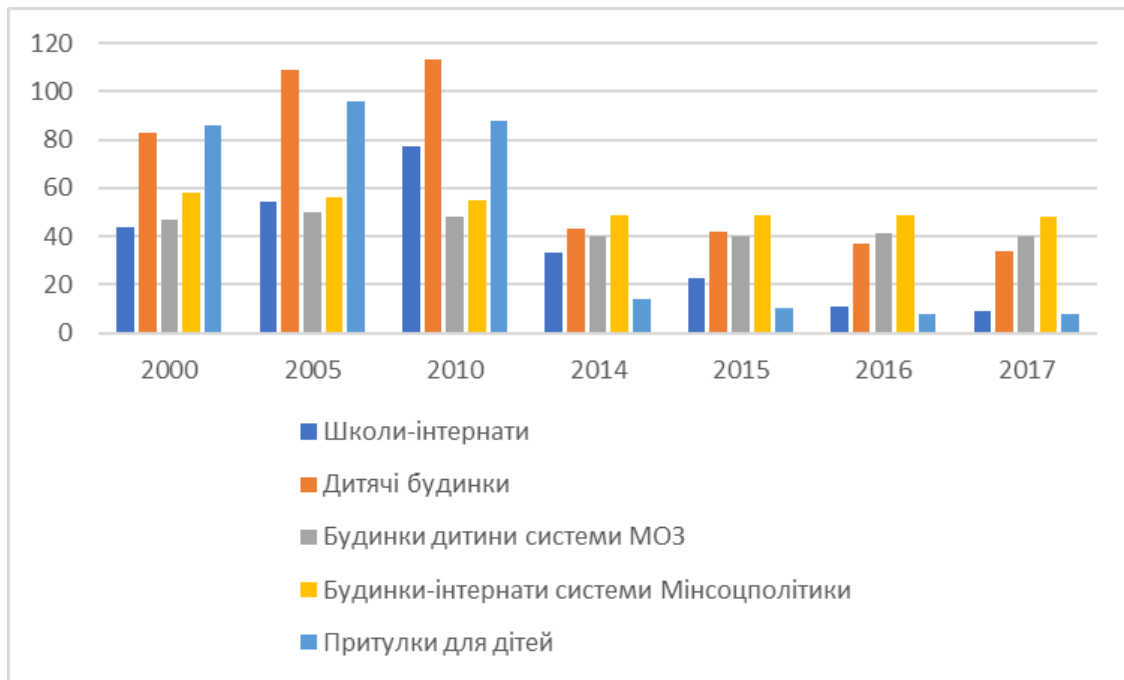

Рис. 2.6. Інтернатні заклади та заклади соціального захисту для дітей

Принцип об'єктивності наукового пізнання обумовлює згадати і тезу окремих фахівців щодо того, що Інтернат не призначений для стимулювання розвитку дитини. За дослідженнями, діти, що виростають у такому середовищі, відстають морально і мають менший розвиток мозку. Вони не отримують всіх необхідних стимулів для повноцінного розвитку. Однак це не означає, що люди, які виходять із інтернатів, є «не такими» [101]. Вкажемо, що означена проблематика потребує комплексного дослідження, але в межах іншого предмету пізнання.

Щодо наведеного переліку органів і служб, то вкажемо на те, що їх діяльність більшою мірою спрямована саме на соціальний аспект: гарантування соціального захисту тих дітей, що потребують такого захисту через низку життєвих обставин. І, хоча, як ми вказали, соціальне забезпечення та профілактика правопорушень тісно пов'язані між собою напрями діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, однак, не можна повною мірою їх ототожнювати. Так, це важливий чинник, що впливає на стан правопорушності, однак, не можна ототожнювати

правопорушення суто з економічним фактором. Так, показовою у цьому аспекті є ситуація з цькуванням учасників освітнього процесу.

Булінг стає серйозною проблемою, що «вважає» підлітків як у розвинених, так і в країнах, що розвиваються. Статистичні дані вказують, що 44% дітей в Афганістані, 35% – в Канаді та 24% – в Аргентині стикаються з булінгом. Дослідження, проведені в Європі та Північній Америці, виявили, що соціально-економічний статус сім'ї є ключовим фактором ризику, роблячи дітей з бідних сімей більш схильними до булінгу. Крім того, дослідження показали, що діти емігрантів частіше стають жертвами булінгу, ніж діти місцевих жителів [10].

Очевидним є також той висновок, що центральний орган виконавчої влади безпосередньо не здійснює заходів, спрямованих на усунення причин і умов правопорушності серед дітей, його основним призначенням є організація відповідної діяльності, включаючи розробку відповідних програм і стратегій. Саме тому у цьому контексті ми не розглядаємо серед суб'єктів саме профілактичної діяльності міністерство у сфері соціального захисту населення загалом і дітей, зокрема.

Щодо місцевих служб у справах дітей, то їх повноваження охоплюють дві складові, передбачені аналізованим Законом:

- соціальний захист;
- профілактика правопорушень.

При цьому, на нашу думку, для цих служб превалює саме напрям соціального захисту. А щодо профілактики, то це, перш за все запобігання (і, навіть, значною мірою припинення) правопорушень щодо дітей.

Примітно, що наступна стаття Закону (після статті, що визначає повноваження центральних органів виконавчої влади у сфері у сфері сім'ї та дітей та місцевих соціальних служб) визначає повноваження підрозділів органів Національної поліції. При цьому першим же обов'язком вказується наступне : «проводити роботу щодо запобігання правопорушенням дітей» [115].

І хоча детально це питання, як ми відзначили, буде висвітлене у наступному розділі роботи, у межах цього підрозділу вкажемо на певну непослідовність законодавця. Так, у абз. 6 ч. 2 ст. 5 аналізованого Закону вказується на такий обов'язок відповідних підрозділів Національної поліції як «виявляти причини та умови, що сприяють вчиненню правопорушень дітьми, вживати в межах своєї компетенції заходів до їх усунення; брати участь у правовому вихованні дітей» [115].

Так, по-перше, якщо профілактика правопорушень у ст. 3 Закону визначається як діяльність, спрямовану на «виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню дітьми правопорушень...» [115], та виокремивши у абз. 2 ч. 22 ст. 5 Закону завдання профілактики правопорушень, навряд чи можна вважати логічним додатково відзначати обов'язок «виявляти причини та умови, що сприяють вчиненню правопорушень дітьми ...» [115].

По-друге, вважаємо недоцільним виокремлювати завдання участі у правовому вихованні дітей. Так, одразу відзначимо невизначеність терміну «правове виховання». Не зважаючи на те, що цей термін доволі часто використовується у наукових публікаціях, його зміст залишається невизначеним. Що може викликати плутанину при спробах реалізації цієї концепції. Відсутність чіткого визначення може призвести до перевищення повноважень і, відповідно, можливості свавільної діяльності органів Національної поліції. Можливо, саме тому термін «правове виховання» не властивий західній правовій культурі, в межах якої йдеться про мораль, моральність права тощо, але ні про правову свідомість, ні про правове виховання мова взагалі не йде. Адже чим виховання людини, її соціалізація відрізняється від «правового виховання», важко відокремити, особливо у контексті виховання дитини. Наголосимо, що не йдеться про правничу освіту (хоча й у цьому контексті в межах західної традиції права йдеться не про правове виховання, а про деонтологічні вимоги до правника). Цей термін – правове виховання – є швидше надбанням радянської юриспруденції.

Загалом можна погодитись з вітчизняним вченим А. Кучуком відносно того, що до цього часу майже не проводилася переоцінка вживаних термінів у загальній теорії права, багато з яких мають ключове значення. Серед таких термінів можна зазначити «правову свідомість», «правову культуру», «правове виховання», «правопорядок», «законність» і інші. Якщо деякі вчені увагу звернули на «законність» та «правопорядок», то розуміння інших термінів залишається практично таким самим, як у радянські часи [87, с. 43].

До цього слід також додати, що навряд чи виховання дітей можна (чи правильно) відносити до повноважень саме Національної поліції (і не тільки в Україні, а й будь-якій іншій демократичній державі).

То ж підсумовуючи наведене вище, вкажемо на необхідність зміни приписів аналізованого Закону, зокрема, щодо виключення норми, викладеної у абз. 6 ч. 2 ст. 5.

Розділ III аналізованого Закону стосується судів. Безумовно, що суди також відіграють важливу роль у профілактиці правопорушень. Згадаємо хоча б застосування до неповнолітніх осіб запобіжних заходів (при цьому однією з цілей застосування таких заходів відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 177 Кримінального процесуального кодексу України, є запобігання спробам «вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується» [82]).

Хоча слід вказати на те, що суд безпосередньо не тим суб'єктом, що безпосередньо проявляє активну діяльність, ініціативу у виявленні тих причин і умов, наявність яких виступає сприятливим фактором вчинення правопорушень дітьми. У контексті предмету нашого дослідження суд виступає швидше як «остаточна інстанція» прийняття рішень, пропонованих і обґрунтованих суб'єктами профілактики правопорушень, що вчиняються дітьми. Вони аналізують докази, «зважують» аргументи сторін і приймають обґрунтовані рішення, спрямовані на відновлення порядку та відповідальності.

До приймальників-розподільників для дітей, загальноосвітніх шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації, спеціальних виховних установ пенітенціарного органу направляються, відповідно до законодавства, діти за рішенням суду. До цих установ направляються діти, які вчинили або правопорушення (є суб'єктами відповідного правопорушення), або діяння, що за ознаками підпадає під правопорушення. Відтак, їх завданням є серед іншого і вжиття заходів щодо недопущення у подальшому дитиною правопорушень. Так, наприклад, у загальноосвітніх школах та професійних училищах соціальної реабілітації малолітні та неповнолітні особи перебувають в умовах постійного педагогічного режиму [115].

Не можемо не наголосити на тому, що йдеться не про заклади загальної освіти, а про їх специфічний різновид. Так, звичайні школи, як ми вказували вище, також беруть певну участь у профілактиці правопорушень, однак, вони не можуть бути суб'єктами запобігання правопорушень дітьми або установою, що реалізує профілактичні заходи, визначені Національною поліцією чи соціальними службами у справах дітей тощо. Відтак, якщо і приймати закон про профілактику правопорушень, не можна до суб'єктів відповідної діяльності відносити заклади середньої освіти чи вищої освіти чи фахової освіти тощо.

Безумовно, що значна увага у вказаних закладах приділяється і соціальному захисту дітей, але основний акцент все ж таки робиться на профілактиці правопорушень через контроль та соціальну реінтеграцію дитини, її соціалізацію. Ці установи надають психологічну та соціальну допомогу дітям, які вчинили правопорушення або перебували у складних життєвих обставинах. Це допомагає їм подолати труднощі, які могли спричинити вчинення правопорушень, та розвивати навички адаптації до життя у суспільстві.

Означені установи надають програми, спрямовані на навчання соціальних та побутових навичок. Оволодіння цими навичками може

допомогти дітям уникнути ситуацій, які можуть призвести до правопорушень у майбутньому.

Відтак, приймальники-розподільники та інші означені установи відіграють важливу роль у запобіганні правопорушень серед дітей, не лише реалізуючи реакцію суспільства на вчинене суспільно шкідливе діяння, але і допомагаючи їм здійснити успішну реінтеграцію в суспільство та запобігаючи повторному вчиненню правопорушень.

Натомість такі установи як

- центри медико-соціальної реабілітації,
- притулки для дітей служб у справах дітей,
- центри соціально-психологічної реабілітації дітей,
- соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка),

виконують переважно функцію соціального захисту. Хоча, вкотре наголосимо, що такий соціальний захист безумовно пов'язаний з профілактикою правопорушень дітей.

Однак, спрямуванням діяльності означених установ є надання допомоги тим дітям, що опинилися в силу різних обставин у важких соціальних умовах, небезпечному середовищі тощо, створені, зокрема, і їх близькими особами – батьками. Тому у цьому контексті переважно йде мова про припинення порушень, що вчиняються по відношенню до дітей і, відповідно, про захист прав дитини.

У означеному контексті згадаємо дослідження вітчизняного науковця О. Самойленко про притулки у Києві наприкінці XIX – початку XX століття для арештантських дітей. Слід зауважити, що до 1744 року чоловіки, жінки і діти були утримувані в'язнями разом. Проте в 1839 році була визнана необхідність розмежування утримання дітей та дорослих. Микола I видає закон, який дозволяє розміщувати дітей (за винятком немовлят) у закладах, що належать до Наказів громадського піклування. Ці накази створені в 40 губерніях та підпорядковувалися Міністерству внутрішніх справ. [122, с. 13] – відзначає вказаний автор.

Наведений приклад яскраво вказує на призначення подібних установ та тісний зв'язок соціального забезпечення та профілактики правопорушень. Водночас, ми також яскраво бачимо, у першу чергу саме соціальну спрямованість таких установ.

Отже, підсумовуючи все означене вище, вкажемо наступне. Нормативна та інституційна підсистеми системи профілактики правопорушень дітей є тісно між собою пов'язаними. При цьому профілактична діяльність за своїм призначенням має зв'язок з діяльністю щодо соціального захисту тих дітей, що потребують такого захисту в силу різних обставин. Саме у цьому аспекті варто відзначити правильний підхід законодавця щодо прийняття законодавчого акту, у якому поєднано дві складові діяльності органів публічної влади та спеціалізованих служб та установ: профілактика правопорушень дітей та соціальний захист дітей. Доволі важко виокремити суто кожен з названих двох напрямів та розділити вказані інституції за відповідним напрямом (у тому сенсі, що одні інституції виконують суто один напрям діяльності; інші інституції – реалізують інший напрям).

Тому вважаємо недоцільним виокремлення поряд з Законом «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» ще і окремого закону про профілактику правопорушень. Останній може мати негативні наслідки у контексті можливих зловживань відповідних органів та установ. Оскільки повноваження окремої соціальної інституції (у тому числі й державних та комунальних інституцій) визначаються так званим статусним законом, то норми «узагальнених» законів так чи інакше будуть містити надто абстрактні приписи, що не відповідає вимогам юридичної техніки у аспекті юридичної визначеності. І такий законодавчий акт не може наділяти відповідні інституції додатковими повноваженнями, які не передбачені статусним законом. То ж, навіть, у цьому аспекті прийняття окремого закону про профілактику правопорушень лише кількісно збільшить показник законодавчих актів, не призвівши до покращення відповідної діяльності.

Саме тому доцільним є прийняття не окремого закону про профілактику правопорушень, а лише програмних документів (концепції, програми тощо), які системно будуть системно визначати загальний концепт спільної діяльності низки органів публічної влади щодо протидії правопорушень дітей. При цьому робимо акцент на тому, що необхідно зосередити увагу (у контексті предмету нашого дослідження) на профілактиці правопорушень дітей (окремо від загальної концепції профілактики правопорушень в Україні). Оскільки все таки правопорушення серед дітей мають свої особливості, зокрема, у контексті суб'єкту правопорушення. Особливості цієї профілактики включають розуміння особливостей розвитку дитини, соціального середовища, в якому вона зростає, та особливостей суб'єктів правопорушень.

Зосередження уваги на профілактиці правопорушень серед дітей важливе через низку таких причин:

1. Особливості розвитку та поведінки дітей. Діти перебувають у процесі активного фізичного, психічного та емоційного розвитку. Їхні поведінкові здібності і реакції на навколишнє середовище відрізняються від дорослих. Тому профілактичні заходи повинні враховувати ці особливості, спираючись на розвиток соціальних, емоційних та когнітивних навичок дитини.

2. Вплив оточення та виховання. Середовище, у якому зростає дитина, має значний вплив на її поведінку. Ефективна профілактика має включати співпрацю з сім'ями, школами та громадськими організаціями для створення сприятливих умов для здорового розвитку дітей та виховання їх у морально-етичних цінностях.

3. Ризики та вразливість дітей. Деякі діти можуть перебувати у складних життєвих ситуаціях, таких як бідність, насильство у сім'ї, зловживання наркотиками або відсутність доступу до освіти та медичного обслуговування. Ці фактори можуть збільшувати їхню вразливість до вчинення правопорушень, тому профілактика повинна включати заходи для

запобігання цих ризикових факторів та надання допомоги дітям у складних життєвих обставинах.

Відтак, дійсно, профілактика правопорушень серед дітей вимагає специфічного підходу, що враховує їхні особливості, ризики та потреби. Це передбачає розробку комплексних програм, спрямованих на створення сприятливого середовища для здорового розвитку, виявлення та профілактику ризикових факторів та надання підтримки вчасно для запобігання подальшому вчиненню правопорушень.

Висновки до розділу 2.

1. Профілактику правопорушень доцільно розглядати як складову основних напрямів діяльності держави. Уповноважені державою органи наділяються повноваженнями протидіяти правопорушенням і у межах реалізації своїх повноважень мають виконувати зобов'язання щодо запобігання цим негативним явищам соціальної дійсності через вжиття спеціально-профілактичних та окремих ситуативно-профілактичних заходів.

Розгляд органів правопорядку (а також окремих спеціальних органів і служб у справах дітей) як основних суб'єктів профілактичної діяльності не позбавляє інші інституції брати активну участь у розробці та проведенні окремих профілактичних заходів у тому числі й загального характеру. Так, соціально-профілактичні та окремі ситуативно-профілактичні заходи можуть (і мають) проводити різноманітні державні та комунальні інституції, об'єднання громадян тощо. Однак, для них запобігання правопорушенням не може визначатися як їх обов'язок, оскільки це буде «перекладанням» обов'язків органів публічної влади на інститути громадянського суспільства, що призведе до залежності останніх від перших, зокрема, через необхідність контролю за виконанням профілактичних заходів.

При цьому органи правопорядку, а також спеціальні органи та служби у справах дітей для ефективного виконання завдань з профілактики

правопорушень мають залучати до цієї діяльності інші державні та комунальні інституції, а також інститути громадянського суспільства.

Для запобігання правопорушенням як явищу правової дійсності властиві наступні ознаки:

- державно-владний характер;
- мета профілактики – забезпечення правопорядку через визначення і усунення факторів вчинення правопорушень;
- здійснюється в межах повноважень, що встановлені законом.

Суб'єкти профілактики правопорушень відповідають за розробку та впровадження стратегій, програм та заходів щодо запобігання правопорушенням.

2. Зміст поняття правопорушень, що вчиняються дітьми, як правової категорії передбачає урахування положення про склад правопорушення як підставу притягнення винної особи до юридичної відповідальності, зокрема, у контексті суб'єктивних ознак складу правопорушення.

Лише частина дітей – неповнолітні та у окремих чітко визначених законом випадках – малолітні особи – можуть бути суб'єктом правопорушень (адміністративних та кримінальних). Ця категорія осіб є такою, що зазнає профілактичного впливу переважно через той факт, що вони вже «потрапили» до поля зору органів правопорядку через вчинення суспільно шкідливих діянь і у цьому випадку метою такої профілактичної діяльності є уникнення майбутніх рецидивів вчинення адміністративних та кримінальних правопорушень.

При цьому важливими є і ті профілактичні заходи, спрямовані на недопущення протиправної поведінки тих дітей, що ще не вчинили суспільно шкідливі чи суспільно небезпечні діяння. У цьому випадку профілактична діяльність має стосуватися і тих дітей, що не мають деліктоздатності, не досягли віку юридичної відповідальності. Типовим прикладом у цьому випадку є профілактика булінгу.

Водночас, одним з важливих напрямів подальших наукових розробок у цьому аспекті має бути співвідношення деліктоздатності та дієздатності, оскільки ці категорії ураховують як вік, так і психологічні особливості сприйняття навколишнього світу, однак, заперечуючи наявність у дитини повної дієздатності, вітчизняна правова система визнає наявність у дитини деліктоздатності.

Аналіз статистичних даних дозволяє зробити висновок, що серед кримінальних правопорушень, які найбільш часто вчиняються дітьми, виокремлюються правопорушення проти власності; проти особи (життя та здоров'я); проти безпеки руху; проти громадського порядку, а також у сфері обігу наркотичних речовин (детально ця інформація відображена у додатку).

Аналіз статистичних даних дозволяє зробити висновок, що серед адміністративних правопорушень, які найбільш часто вчиняються дітьми, виокремлюються такі як: паління у заборонених місцях; розпивання алкогольних напоїв у заборонених місцях; порушення правил дорожнього руху; дрібне хуліганство та ін.

3. Нормативна та інституційна підсистеми системи профілактики правопорушень дітей є тими складовими, що визначають онтологію самої профілактичної діяльності (функціональної підсистеми). При цьому, зважаючи на те, що інститути, що наділяються повноваженнями з виявлення причин та умов, що сприяють скоєнню правопорушень такими суб'єктами як діти, мають діяти, виходячи з вимог принципу верховенства права та його складової – принципу законності, то особливого значення набуває нормативна підсистема.

Нормативна підсистема визначає межі та основні засади функціональної підсистеми та встановлює зміст інституційної підсистеми, визначаючи, які інституції слід розглядати як суб'єктів профілактичної діяльності.

Нормативну підсистему складає сукупність юридичних норм і принципів, що відображені у національному праві. При цьому міжнародно-

правові норми є складовою цієї підсистеми. Загалом, нормативна підсистема включає такі елементи: конституційно-правове регулювання; міжнародне-правове регулювання; національне законодавство. Останнє, у свою чергу, доцільно класифікувати залежно від предмету правового регулювання на: 1) закони, що містять матеріальні та процесуальні норми, які визначають конкретні склади правопорушень, визначають суб'єктів профілактичного впливу; 2) закони України, що регулюють суспільні відносини, пов'язані з вирішенням окремих аспектів запобігання правопорушень дітей; 3) ті закони України, що визначають повноваження окремих інституцій щодо запобігання правопорушень дітей.

У вітчизняному правознавстві була спроба розробити проект законодавчого акту, предметом регулювання якого були б безпосередньо суспільні відносини у сфері профілактики правопорушень. Однак, урахування вимог принципу верховенства права та його складової – юридичної визначеності – дозволяє зробити висновок про доцільність визначення цих відносин через інші форми правових актів. До того ж, питання профілактики правопорушень дітей має визначатися окремим правовим актом, що є складовою концепції (програми) загальної профілактики правопорушень.

Існує необхідність внесення змін до Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», зокрема у контексті унормування завдань Національної поліції. Так, пропонується виключити абзац шостий частини другої статті 5.

РОЗДІЛ 3.

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У ЗАПОБІГАННІ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ДІТЕЙ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

3.1. Національна поліція як суб'єкт запобігання правопорушень дітей: організаційний аспект.

Як ми з'ясували вище, профілактична діяльність характеризується визначеністю суб'єктів її здійснення. При цьому такі суб'єкти наділяються відповідними повноваженнями, що, в свою чергу, спричиняє необхідність наявності відповідальності за проведення відповідної діяльності, а також можливості здійснення нагляду за дотриманням повноважень та не порушення прав людей у процесі профілактичної діяльності. Слід погодитись з Л. Кривачук, М. Криштанович відносно того, що основними державними інституціями, які здійснюють превентивну роботу з неповнолітніми на регіональному та місцевому рівнях є: Управління превентивної діяльності Національної поліції (обласного рівня); служби у справах дітей обласних державних адміністрацій (на регіональному рівні); служби у справах дітей окружних державних адміністрацій (місцевий рівень); обласні центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (на обласному рівні); Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (на місцевому рівні) [12].

У цьому ж контексті вкотре наголосимо, що профілактика правопорушень у досліджуваному нами аспекті є складовою протидії правопорушенням. Основним інститутом у державі, на який покладено завдання протидіяти правопорушенням є поліція. Саме поліція посідає особливе місце серед системи органів правопорядку.

Так, у більшості держав саме на поліцію покладаються наступні функції:

1. Превентивні заходи. Поліція проводить різноманітні профілактичні заходи, спрямовані на запобігання правопорушенням, такі як патрулювання, просвітні програми, співпраця з громадськістю тощо.

2. Проведення досудового розслідування. Поліція відповідає за розслідування правопорушень, їх виявлення та припинення, що може включати збір доказів, допит свідків та підозрюваних, проведення інших слідчих дій тощо.

3. Проведення оперативно-розшукових заходів. Поліція веде оперативну роботу з метою виявлення, припинення та розкриття правопорушень, включаючи використання спеціальних методів і технічних засобів.

4. Забезпечення громадської безпеки. Поліція здійснює заходи для забезпечення безпеки громадян та запобігання злочинності.

Наведені функції поліції вказують на те, що цей державний орган має особливе місце серед системи органів правопорядку, оскільки саме поліція є першим ланцюжком у протидії правопорушенням та забезпеченні громадської безпеки. Її робота є важливою для стабільності та безпеки суспільства.

Водночас, ми також з'ясували, що протидія правопорушенням, які вчиняються дітьми має свої особливості; така діяльність потребує спеціалізованого підходу та уваги до особливостей цільової групи. Тож цілком доцільним є розгляд питання про організаційні аспекти діяльності Національної поліції щодо запобігання вказаним правопорушенням.

Для прикладу згадаємо досвід поліції Польщі. Так, напередодні та під час шкільних канікул поліцейські Пуцька провели профілактичні заходи, першочерговою метою яких є забезпечення безпеки дітей та молоді та запобігання правопорушень серед дітей. Поліцейські у справах неповнолітніх проводять заходи під назвою «Неповнолітні», основною метою яких є забезпечення безпеки дітей та молоді та запобігання та виявлення поведінки, що є проявом деморалізації, а також розкриття злочинних діянь. Під час

заходів поліцейські приділяли особливу увагу кожній ситуації, яка може зашкодити благополуччю неповнолітніх, перевіряли місця, де найчастіше перебуває молодь, особливо в частині дотримання положень про заборону продажу алкогольних напоїв неповнолітнім та вживання їх у громадських місцях [14].

Нами було проаналізовано низку праць щодо вивчення позитивного досвіду організації профілактики правопорушень дітей у зарубіжних державах. Зарубіжні вчені відзначають результативність програм запобігання правопорушень у закладах середньої освіти та обґрунтовують їх сприяння заощадженню коштів, що витрачаються на усунення наслідків вчинення правопорушень [7].

Вітчизняний науковець А. Дзюба, вивчаючи досвід федеративної Республіки Німеччини щодо профілактики злочинності неповнолітніх та визначаючи функцію місцевої поліції наводить приклади успішні практик запобігання правопорушень первинного рівня [36]. Що було ураховано нами при вивченні досвіду зарубіжних держав.

Загалом аналіз діяльності поліції у державах континентальної правової системи дозволяє виокремити такі можливі напрями діяльності цього державного органу у контексті виконання завдання запобігання правопорушенням, що вчиняються дітьми:

- створення спеціалізованих підрозділів (Національна поліція може створити спеціалізовані підрозділи, відділи або групи, які займаються запобіганням та реагуванням на правопорушення, вчинені дітьми; такі підрозділи, відділи чи групи можуть включати детективів, соціальних працівників, психологів та інших фахівців, які мають досвід у роботі з дітьми;

- розроблення програм превентивної роботи (поліція може розробляти та впроваджувати програми превентивної роботи з дітьми, спрямовані на профілактику вчинення правопорушень та виховання в них свідомого ставлення до закону та правил співжиття);

- співпраця з освітніми установами та громадськими організаціями (Національна поліція може активно співпрацювати з школами, дитячими будинками, молодіжними центрами та іншими установами, щоб спільно проводити просвітні заходи, тренінги та курси для дітей з питань правопорядку та безпеки);

- забезпечення захисту прав дітей у правопорушеннях (важливо забезпечити, щоб реакція поліції на правопорушення, вчинені дітьми, була гуманною та враховувала особливості їхнього вікового стану; необхідно забезпечити належне та відповідне обходження з дітьми під час розслідування та правопорядку);

- підтримка міжнародного співробітництва (частина злочинів, вчинених дітьми, мають міжнародний аспект. Тому важливо, щоб Національна поліція співпрацювала з органами правопорядку інших країн у справах, пов'язаних з дітьми, як злочинцями або як потенційними жертвами).

Означені організаційні заходи допомагають Національній поліції ефективно запобігати правопорушенням, вчиненим дітьми, та забезпечити їхню безпеку та захист.

Відповідно до українського законодавства Національна поліція України (поліція) є центральним органом виконавчої влади, який має за мету служити суспільству через гарантування прав і свобод людини, боротьбу з злочинністю та забезпечення громадської безпеки і порядку [114].

Як бачимо, наведена законодавча дефініція цілком відповідає тим підходам, що склались до розуміння призначення поліції у межах європейської традиції права. І, що саме головне (зважаючи на предмет нашого дослідження) саме на Національну поліцію покладено завдання протидіяти злочинності, а також забезпечувати правопорядок. У цьому сенсі згадаємо також на прийняття у межах міжнародного співтовариства такого документу як Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку. Стаття 1 цього Кодексу визначає основні принципи поведінки та діяльності посадових осіб органів правопорядку. Зокрема, вона передбачає, що

працівники органів правопорядку мають завжди виконувати свої обов'язки, які законом на них покладено. Це важливе підтвердження зобов'язання служити суспільству та захищати всіх осіб від незаконних дій. Крім того, стаття наголошує на високому рівні відповідальності, яке вимагається від правоохоронців у зв'язку з їхньою професією [6]. Такий підхід підкреслює важливість ролі правоохоронців у забезпеченні законності, справедливості та безпеки громадян.

Наголосимо, що протидія злочинності не може мати лише характер діяльності, що здійснюється постфактум. Протидія злочинності не може обмежуватися лише реакцією на вчинені злочини. Це лише один аспект боротьби з правопорушеннями. Важливо не допустити вчинення злочинів. Саме у цьому аспекті ми й відзначаємо важливість Національної поліції як того суб'єкта профілактичної діяльності, що має бути основним організатором запобігання правопорушень. Цей орган держави має можливість здійснювати широкий спектр заходів з профілактики правопорушень, включаючи патрулювання, освітні кампанії, співпрацю з громадськістю, а також сприяння розвитку партнерських відносин з іншими суб'єктами охорони правопорядку.

Як ми вже наголошували, ефективними прикладами співпраці поліції та громади у профілактиці серед дітей є:

- «шкільний офіцер поліції»: модель, розроблена Міністерством внутрішніх справ України та Міністерством освіти і науки України, яка включає програму запобігання правопорушень «Школа і поліція» та методичні рекомендації для просвітницьких занять з учнями загальноосвітніх закладів освіти з 1 до 11 класів;

- «Вихователь безпеки»: проєкт Міністерства внутрішніх справ України, що передбачає відбір та підготовку цивільних осіб для виявлення та припинення правопорушень у школах, участі у профілактичних заходах та внесення пропозицій щодо безпечного середовища [60, с. 43-44].

Профілактика вимагає аналізу потенційних загроз та ризиків, а також реагування на них шляхом вжиття певних заходів, спрямованих на зменшення можливостей вчинення правопорушень. Такий підхід допомагає створити безпечне та стабільне соціальне середовище, де правопорядок забезпечується не лише реакцією на вчинені дії, але й активним запобіганням можливим порушенням.

Аналіз норм національного законодавства, що регулює діяльність Національної поліції, дозволяє навести також такі положення на обґрунтування тези про необхідність розгляду Національної поліції як основного суб'єкту, що координує профілактику правопорушень, які вчиняються дітьми, а відтак виконує основну організуючу роль відповідної діяльності (та несе відповідальність за стан цієї роботи).

1. Доступ до ресурсів і наявність відповідних повноважень. Поліція має доступ до значних ресурсів, які можна використовувати для запобігання правопорушенням дітьми. Це включає в себе людські ресурси, фінансові засоби та технічні можливості, які можуть бути ефективно спрямовані на реалізацію превентивних заходів та програм.

Розглянемо цей аспект більш глибоко.

Людські ресурси. Поліція має широкий штат кваліфікованих працівників, які можуть бути залучені до різноманітних аспектів профілактики правопорушень, включаючи патрулювання, розробку та впровадження просвітніх програм, співпрацю з соціальними службами тощо. Ці працівники можуть мати спеціалізовані навички та знання, необхідні для ефективної роботи з дітьми та підлітками.

Так, у цьому аспекті не можна не згадати про діяльність підрозділів ювенальної превенції. Як правильно вказує Д. Яровець, робота ювенальних підрозділів Національної поліції України у рамках її правоохоронної діяльності представляє собою комплекс заходів та повноважень, методів і способів, спрямованих на запобігання правопорушень серед неповнолітніх, або зменшення їх наслідків, а також на зниження рівня правопорушень

загалом в країні та окремих регіонах, і забезпечення високого рівня громадської безпеки і порядку. [142, с. 194].

Наприкінці 2017 року відповідно до наказу Міністерства внутрішніх справ України було затверджено інструкцію щодо діяльності підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України [51]. Доречно зазначити, що означена Інструкція містить дефініцію поняття профілактики правопорушень (кримінальних та адміністративних), яка хоча і стосується саме контексту тих відносин, що регулюються цим підзаконним нормативно-правовим актом, однак, у цілому відповідає тим ознакам, на які ми вказували у попередньому розділі дослідження.

П. 1 і п. 2 вказаної Інструкції містить перелік основних завдань та повноважень підрозділів ювенальної превенції. Так, серед цих завдань найпершим зазначається саме «профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення» [51].

Фінансові ресурси. Поліція має доступ до фінансових ресурсів, які можуть бути використані для реалізації різноманітних профілактичних програм та ініціатив. Ці ресурси можуть використовуватися для фінансування просвітніх заходів, розвитку соціальних програм, придбання спеціального обладнання та матеріалів для проведення профілактичних заходів.

Технічні засоби. Поліція має доступ до різноманітних технічних засобів, таких як транспортні засоби, засоби зв'язку, системи відеоспостереження тощо, які можуть бути використані для моніторингу та контролю за ситуацією та вчиненням правопорушень дітьми.

Повноваження. Поліція має законні повноваження щодо запобігання та реагування на правопорушення. Ці повноваження дозволяють поліції проводити патрулювання, здійснювати перевірки, реагувати на сигнали та

здійснювати інші заходи, спрямовані на профілактику та припинення правопорушень.

Повноваження Національної поліції дозволяють проводити такі заходи індивідуальної профілактики (у співпраці з іншими інституціями запобігання правопорушень дітей):

- бесіди з дітьми (профілактичні, інформативні та ін.): запобігання, виховання та інформування за місцем проживання, навчання чи роботи. «Профілактичні бесіди можуть бути спрямовані на роз'яснення правових норм поведінки, формування відповідальності за можливі наслідки протиправних дій» [56, с. 156];

- бесіди з батьками (профілактичні, інформативні та ін.): попередження та інформування з метою усунення причин кримінальних та адміністративних правопорушень;

- розроблення індивідуальних профілактичних планів: які можуть бути складені на основі вивчення характеристик та психології дитини;

- організація допомоги дитині: щодо сприяння працевлаштуванню, дозвіллю, соціально корисним контактам, вибору життєвих цілей, залучення до трудових, спортивних, творчих та самодіяльних занять;

- відвідування дитини за місцем проживання: з'ясування умов життя та негативних факторів, що можуть штовхати до правопорушень;

- сприяння у вирішенні проблем дитини: допомога у складних ситуаціях, в т.ч. сімейних конфліктах, домашньому насильстві; залучення відповідних органів (служби у справах дітей, охорона здоров'я) для надання необхідної допомоги (медичної, психологічної) [55, с. 44-45; 59, с. 39].

Отже, завдяки доступу до таких ресурсів і повноважень, поліція може бути ефективним координатором та організатором профілактики правопорушень, вчинених дітьми, сприяючи створенню безпечного та захищеного середовища для їхнього виховання та розвитку.

Додамо також, що вивчення нормативних приписів, закріплених у ст. 31-41 Закону «Про Національну поліцію» дозволяє зробити висновок про

те, що особливості застосування аналізованих поліцейських заходів відносно дітей передбачено лише у контексті таких заходів як опитування особи та поліцейського піклування. Як ми відзначали, у означеному законодавчому акті у сфері поліцейської діяльності використано поняття «дитина» у контексті реалізації службово-трудоових чи поліцейських прав та поняття «неповнолітня особа» як такого, що позначає об'єкт поліцейської діяльності, і навіть термін «неповнолітня дитина» щодо виплати грошового забезпечення членам сім'ї поліцейського (ст. 100) [58, с. 356-357].

Наголосимо на тому, що складовою юридичної техніки є юридична визначеність [80; 139]. Терміни у текстах нормативно-правових актів мають використовуватись так, щоб уникати можливостей різної їх інтерпретації; термін у межах одного закону чи іншого правового акту повинен застосовуватися у одному й тому ж самому значенні (в інакшому випадку це має бути вказано у самому нормативно-правовому акті – так, у багатьох актах законодавства в одних з перших статей наводяться дефініції окремих термінів, що використані у цих актах).

Так, нами було вже відзначено [58, с. 356-357], що на думку окремих дослідників системна інтерпретація приписів ст. 6 Сімейного кодексу України та викладених норм вказують на сприйняття правового статусу неповнолітніх у контексті норм Закону України «Про Національну поліцію» саме як тих осіб, що не досягли повноліття, водночас сімейне законодавство відносить до цієї категорії тільки дітей віком 14-18 років, що узгоджується також і з положеннями ст. 32 Цивільного кодексу України [131, с. 51-53].

Додамо також, що особливості проведення такого превентивного поліцейського заходу як опитування неповнолітніх, поширюється і на опитування малолітніх осіб (дітей до 14-річного віку).

Підсумовуючи наведене, вкажемо на доцільність впорядкування приписів Закону «Про Національну поліцію» у частині використання термінів «дитина», «малолітня особа», «неповнолітня особа».

2. Досвід. Поліція має значний досвід у виявленні та реагуванні на правопорушення, в тому числі ті, які вчиняються дітьми. Цей досвід, набутий протягом багатьох років роботи органу правопорядку, може бути використаний для розробки та впровадження ефективних стратегій профілактики правопорушень серед дітей.

Так, у цьому аспекті варто згадати функціонування в межах поліції (міліції) інспекцій у справах дітей, на основі яких у 1995 році було створено кримінальну міліцію у справах дітей, метою якої було визначено саме запобігання правопорушень серед дітей (п. 1 постанови Про створення кримінальної міліції у справах дітей) [119]. Ця структура забезпечувала спеціалізований підхід до виявлення, реагування та профілактики правопорушень, які вчиняються саме дітьми.

Як відзначали окремі автори, кримінальна міліція у справах дітей (КМСД) відіграє ключову роль у системі запобігання правопорушень серед неповнолітніх. Її завдання включає у себе недопущення злочинної поведінки дітей, виявлення та превенція правопорушень, а також розкриття злочинів, вчинених особами, які не досягли повноліття. [93, с. 227].

Наприкінці 2012 року відповідним наказом Міністерства внутрішніх справ України завдання щодо профілактики правопорушень серед дітей було покладено на підрозділів кримінальної міліції у справах дітей [111].

Відтак, використання накопиченого досвіду поліції у сфері протидії правопорушенням дітьми є важливим елементом розвитку ефективних стратегій профілактики, спрямованих на створення безпечного та гармонійного середовища для розвитку молодого покоління.

Хоча, звісно додамо, що принципи діяльності кримінальної міліції у справах неповнолітніх відрізняються від принципів діяльності підрозділів ювенальної превенції, зокрема, у контексті урахування прав дитини, забезпечення інтересів дитини тощо.

Так, у контексті вказаного на особливу увагу заслугоує дослідження вітчизняних вчених про зв'язок прав дитини та державно-правового режиму,

а також про зміни підходів до сприйняття прав людини протягом останніх років, одним з факторів чого є і концепт розуміння права (відмова від превалювання юридичного нормативізму; природність прав людини та ін.) [44-45].

3. Публічний авторитет та вплив. Поліція певною мірою є авторитетним суб'єктом у суспільстві і має здатність мобілізувати різні суспільні групи та ресурси для впровадження профілактичних заходів. Її участь у процесі профілактики правопорушень дітьми може значно підвищити ефективність та обсяги цих заходів.

Слушними є слова У. Заєць про те, що Рівень довіри громадян до поліції є головним показником ефективності поліцейської роботи. Такі поняття, як «партнерство» і «довіра», визначають успішне виконання поліцією її правоохоронних обов'язків перед державою. [46, с. 93].

Довіра населення до поліції – це не просто абстрактне поняття, а те підґрунтя, на якому базується її ефективність. Коли люди вірять у законність дій поліцейських, сприймають їх як захисників, а не каральний орган, охочіше співпрацюють, надають інформацію та сприяють розслідуванням. Це, в свою чергу, веде до кращої профілактики правопорушень, підвищення рівня розкриття правопорушень та загального почуття безпеки у суспільстві.

Крім того, довіра до поліції дозволяє вимірювати її ефективність з точки зору населення, адже опитування та соціологічні дослідження дають чітку картину того, як люди оцінюють роботу органів правопорядку. Це, в свою чергу, дає можливість визначати проблемні аспекти та вдосконалювати діяльність поліції для кращого виконання її функцій.

4. Координація дій. Поліція може координувати дії різних структур та організацій, які також займаються проблемами дітей та підлітків, зокрема соціальних служб, освітніх установ та громадських організацій. Це дозволяє створити інтегровану та комплексну систему профілактики правопорушень серед дітей.

Ефективна координація дій ювенальної превенції з іншими структурами та організаціями, які працюють з дітьми та підлітками, має низку властивостей:

- об'єднання зусиль (завдяки координації можна об'єднати ресурси та знання різних зацікавлених сторін, що дозволяє їм працювати більш ефективно та досягати кращих результатів);

- комплексний підхід (координація сприяє комплексному підходу до вирішення проблем дітей, що враховує не лише правові аспекти, але й соціальні, психологічні та інші фактори);

- раннє втручання (завдяки координації можна виявляти проблеми на ранніх стадіях та вживати заходів для їх запобігання, що значно знижує ризик виникнення правопорушень);

- підтримка сімей (координація сприяє кращій підтримці сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, що також робить свій внесок у запобігання злочинності серед неповнолітніх);

- економія ресурсів (завдяки координації можна уникнути дублювання зусиль та неефективного використання ресурсів).

Відтак, слід погодитись з О. Ковальновою відносно того, що превенція правопорушень серед дітей є складною задачею, яку повинні вирішувати як правоохоронні органи, так і громадськість. Лише шляхом об'єднання зусиль можна досягти значних результатів. Важливо розповсюджувати по всіх регіонах ефективні практики співпраці між поліцією та громадськістю у сфері запобігання правопорушенням серед дітей. [63, с. 50].

На нашу думку, для ефективної координації дій підрозділів ювенальної превенції з іншими структурами та організаціями можуть використовуватися різні форми, такі як:

- створення координаційних рад, які можуть об'єднувати представників різних зацікавлених сторін для обговорення спільних проблем, розробки стратегій співпраці та координації дій;

- укладення угод про співпрацю з метою чіткого визначення їхніх функцій, завдань та відповідальності;

- проведення спільних заходів: ювенальна превенція може співпрацювати з іншими інституціями в рамках проведення спільних заходів, таких як профілактичні лекції, семінари, тренінги тощо;

- обмін інформацією: важливим фактором координації є обмін інформацією між ювенальною превенцією та іншими структурами та організаціями, що може здійснюватися за допомогою різних каналів, таких як електронні бази даних, телефонні гарячі лінії тощо.

- реалізація програм: впровадження та координація різних профілактичних програм, таких як:

- програми раннього втручання, спрямовані на запобігання правопорушенням у ранньому віці;

- програми просвіти та підвищення обізнаності дітей, батьків та педагогів;

- програми розвитку життєвих навичок та соціальної підтримки для дітей та підлітків, які перебувають у групі ризику;

- програми співпраці з сім'ями, навчальними закладами та громадськими організаціями.

Підрозділи ювенальної превенції Національної поліції відіграють ключову роль у координації дій з іншими інституціями. Вони можуть ініціювати процес координації; забезпечувати лідерство; координувати інформаційний обмін; оцінювати ефективність координації (для забезпечення можливості вносити необхідні корективи).

Таким чином, координація дій підрозділів ювенальної превенції з іншими інституціями є ключовим фактором успіху у вирішенні питання запобігання правопорушенням та забезпеченні благополуччя дітей. Завдяки координації можна об'єднати зусилля різних зацікавлених сторін, створити комплексну систему профілактики, забезпечити раннє втручання та підтримку сімей, а також економити ресурси. Ювенальна превенція відіграє

ключову роль у координації, ініціюючи процес, забезпечуючи лідерство, координуючи інформаційний обмін та оцінюючи ефективність співпраці.

Отже, Національна поліція має не лише ресурси, але і авторитет і координаційні можливості, щоб бути ефективним суб'єктом у профілактиці правопорушень, вчинених дітьми. Її участь у цьому процесі може значно збільшити ймовірність успішності та ефективності заходів з профілактики правопорушень серед молоді.

3.2. Діяльність підрозділів ювенальної превенції Національної поліції в умовах воєнного стану.

Забезпечення та захист прав дитини визначено одним із пріоритетних напрямків діяльності державних органів в Україні. Це обумовлено особливою вразливістю дітей та їхньою залежністю від сім'ї, суспільства та держави загалом. З метою реалізації зазначеного пріоритету кожна держава (і Україна у тому числі) має розробити та впровадити комплексний механізм захисту прав дітей. У сучасних умовах цей механізм ґрунтується на принципах міжнародного права, зокрема Конвенції про права дитини, та нормах національного законодавства, до якого належить, зокрема, Закон України «Про охорону прав дитинства».

Як ми з'ясували вище, Національна поліція України відіграє ключову роль у забезпеченні та захисті прав дітей. У структурі Національної поліції створено підрозділи ювенальної превенції, до повноважень яких належить захист прав та свобод дітей; запобігання жорстокому поводженню з дітьми; профілактика правопорушень, скоєних дітьми; виявлення та розшук дітей, які зникли безвісти; надання допомоги дітям, які опинилися у складних життєвих обставинах тощо. Хоча ефективна реалізація завдань з захисту прав дітей потребує тісної співпраці підрозділів ювенальної превенції з іншими органами державної влади та установами. Забезпечення та захист прав дітей

– це спільна справа держави та суспільства. Лише завдяки спільним зусиллям можна створити безпечне та сприятливе середовище для щасливого життя кожної дитини [59, с. 300-301].

Нині означене питання ролі підрозділів ювенальної превенції в системі публічного адміністрування щодо захист прав та свобод дитини в Україні, набуває особливого значення, зважаючи на тривалий час введення воєнного стану. В умовах воєнного стану, питання щодо захисту прав та свобод дітей в Україні потребує особливої уваги. Діти, як найбільш вразлива категорія населення, потребують посиленої уваги та підтримки з боку держави. Одним із ключових інструментів реалізації цієї мети є діяльність підрозділів ювенальної превенції в системі органів публічного адміністрування. Їхня робота в умовах воєнного стану повинна ґрунтуватися на таких пріоритетних напрямках:

1. Забезпечення безпеки дітей:

- запобігання насильству та жорсткому поводженню з дітьми;
- захист дітей від експлуатації та торгівлі людьми;
- надання допомоги дітям, які стали жертвами воєнних злочинів.

2. Підтримка дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах:

- надання психологічної та соціальної допомоги дітям, які постраждали внаслідок війни;

- розшук дітей, що зникли безвісти;
- допомога у працевлаштуванні та соціальній адаптації дітей,

позбавлених батьківського піклування та дітей-сиріт.

3. Профілактика правопорушень серед дітей:

- проведення профілактичних заходів серед дітей та молоді;
- робота з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- запобігання втягуванню дітей у злочинну діяльність.

4. Співпраця з іншими органами державної влади, а також громадськими інституціями:

- координація зусиль з питань захисту прав дітей;

- обмін інформацією та досвідом роботи;
- залучення громадськості до вирішення проблем, пов'язаних з захистом прав дітей.

Важливо зазначити, що діяльність підрозділів ювенальної превенції в умовах воєнного стану повинна здійснюватися з урахуванням таких факторів:

а) збільшення кількості дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах:

- діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування;
- діти, які постраждали внаслідок воєнних дій;
- діти, які стали свідками насильства.

б) зміна психоемоційного стану дітей:

- підвищений рівень тривоги та стресу;
- агресивність;
- замкнутість.

в) обмежені ресурси для забезпечення захисту прав дітей:

- нестача фінансування;
- кадровий дефіцит;
- недоступність деяких видів допомоги.

Водночас, тільки спільними зусиллями держави та суспільства можна створити безпечне та сприятливе середовище для життя і розвитку дітей в Україні навіть в умовах воєнного стану.

Окремі аспекти окресленого питання стали предметом вивчення окремих вітчизняних науковців. Так, згадаємо дослідження І.В. Іщенко, присвячене висвітленню адміністративно-правового аспекту системи суб'єктів ювенальної превенції в Україні, у якому автор робить висновок, що до цієї системи слід включати: як органи державної влади (на центральному та місцевому рівнях, які мають повноваження з реалізації державної політики у сфері ювенальної превенції), так і органи місцевого самоврядування (які відповідають за забезпечення захисту прав та свобод дітей на місцевому

рівні), а також інші фізичні та юридичні особи (які здійснюють соціальні, психологічні та виховні заходи, спрямовані на усунення факторів, що зумовлюють девіантну поведінку дітей) [52, с. 81-84].

Загальна характеристика різних аспектів забезпечення прав дитини в умовах війни була предметом вивчення С. Ніколайчук. Автор зазначає, що розуміння того, що в воєнний стан в Україні приводить до нової реальності, де звичайні процедури захисту прав дітей, передбачені мирним законодавством, часто недієві. Умови воєнного стану піднімають питання реального захисту прав дітей, які постраждали від російської агресії, опинилися без батьківського піклування або перебувають у скрутному становищі [97, с. 94].

О. М. Дручек у своїй роботі висвітлює роль та значення підрозділів ювенальної Національної поліції в контексті реформування відомства. Науковець зосереджує увагу на основних завданнях Управління ювенальної превенції та його підрозділів [39, с. 64].

Вітчизняні автори А. Берендєєва та Д. Крецу відзначають значимість співпраці підрозділів ювенальної превенції з соціальними службами щодо профілактики правопорушень дітей. Важливою передумовою функціонування підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України є їх взаємодія з центрами соціальних служб у сфері превенції адміністративних правопорушень. Для забезпечення ефективної профілактичної діяльності різні суб'єкти, що працюють над запобіганням злочинності, використовують різноманітні методи та форми співпраці. [25, с. 149].

Я. Костенко у своїй праці досліджує особливості форм та методів роботи підрозділів поліції, які відповідають за забезпечення прав та свобод дитини. Автор аналізує проблеми, які виникають у сфері правового супроводження діяльності ювенальної превенції, та пропонує пріоритетні напрямки вдосконалення цієї системи. При аналізі досвіду інших країн, де функціонують підрозділи поліції ювенальної превенції, очевидно, що

Україна обере власний, унікальний шлях, який відрізнятиметься від практики інших країн – резюмує автор [78, с. 79].

Водночас, акцентуємо увагу на тому, що згадані дослідження не повністю враховують особливості діяльності підрозділів ювенальної превенції в умовах воєнного стану та останні зміни до національного законодавства. Сьогодні важливою є гносеологія механізмів захисту прав дітей співробітниками підрозділів ювенальної превенції Національної поліції в умовах правового режиму воєнного стану для ефективного захисту їх прав та інтересів.

Підрозділи ювенальної превенції належать до суб'єктів публічного адміністрування, адже їхня діяльність відповідає таким критеріям:

- виконання приписів законодавства: їхня робота спрямована на реалізацію норм чинного законодавства та підзаконних актів, що регулюють питання захисту прав та свобод дітей;

- прийняття адміністративних актів: ювенальні превентивні підрозділи мають право на прийняття адміністративних рішень у межах своєї компетенції, наприклад, щодо виявлення та обліку дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах;

- надання послуг: важливою складовою роботи ювенальної превенції є надання послуг населенню, зокрема, психологічного та соціального супроводу дітей у межах профілактики правопорушень серед дітей;

- організаційно-розпорядча діяльність: ця діяльність спрямована на забезпечення функціонування та розвитку системи ювенальної превенції, а також на координацію зусиль з іншими органами державної влади та громадськими організаціями.

Варто зазначити, що організаційно-розпорядча діяльність ювенальної превенції в більшій мірі зосереджена на наданні послуг населенню та впровадженні державних рішень у сфері захисту прав та свобод дітей.

Ми поділяємо думку Л. Радченко щодо принципів публічного адміністрування, до яких належать: пріоритет державної політики (діяльність

ювенальної превенції має відповідати пріоритетам державної політики у сфері захисту прав та свобод дітей); верховенство права (усі дії та рішення ювенальних превентивних підрозділів повинні ґрунтуватися на чинному законодавстві та спрямовані на реалізацію прав дитини); об'єктивність (рішення ювенальних превентивних підрозділів повинні прийматися неупереджено та об'єктивно, з урахуванням усіх обставин справи); пропорційність: (застосовувані ювенальною превенцією заходи мають відповідати характеру та тяжкості правопорушення); не зловживання владою: (ювенальні превентивні підрозділи не повинні зловживати своїми повноваженнями); ефективність (діяльність ювенальної превенції має бути результативною та спрямованою на досягнення поставлених цілей); субсидіарність (ювенальна превенція має діяти за принципом субсидіарності, тобто вирішувати проблеми на найнижчому можливому рівні).

Зважаючи на те, що ювенальні превентивні підрозділи є представниками публічної влади, їх діяльність має ґрунтуватися на цих принципах. Механізми здійснення процесу публічного адміністрування повинні бути чітко вибудовані та послідовно впроваджуватися, щоб забезпечити ефективне виконання ювенальною превенцією своїх функцій.

В умовах триваючого воєнного стану роль підрозділів ювенальної превенції стає ще більш критичною та вагомою. Російська збройна агресія призвела до грубого порушення прав та свобод мільйонів українських дітей. Сьогодні перед співробітниками ювенальної превенції стоїть надзвичайно складна місія:

- врятувати дитинство: повернути втрачене щастя маленьким українцям, допомогти їм адаптуватися до нових реалій та створити безпечне середовище для їхнього розвитку;

- захистити дітей: щодня вивчати та впроваджувати нові методи та практики захисту неповнолітніх, які опинилися у скрутних життєвих обставинах [57, с. 86-88].

За даними, викладеними на офіційному сайті «Діти війни» за період з лютого 2022 року до кінця квітня 2024 року загинуло 545 дітей, було поранено – 1309 дітей; зниклими вважається 2052 дитини, а 19546 дітей були депортовані та/або примусово переміщено; 15 дітей є постраждалими від сексуального насильства [37].

До категорій дітей, з якими працюють у посиленому варіанті підрозділи ювенальної превенції, належать:

- діти з інституційних закладів: вихованці шкіл-інтернатів, спеціалізованих будинків для дітей тощо;
- діти-переселенці: ті, хто був змушений виїхати з небезпечних регіонів разом з рідними особами або іншими особами, які їх супроводжують.

Ми переконані, що плідна взаємодія підрозділів ювенальної превенції з іншими підрозділами поліції, органами та установами у справах дітей та ін. є ключовим фактором у забезпеченні та захисті прав і свобод дітей. Така взаємодія свідчить про реалізацію ефективного механізму адміністрування.

До основних партнерів підрозділів ювенальної превенції належать:

1. Соціальні служби. Співпраця з ними дозволяє комплексно підходити до вирішення проблем дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах.
2. Служби у справах дітей. Спільні дії з цими службами спрямовані на захист прав та інтересів дітей, які вилучені з сімей або перебувають під загрозою вилучення.
3. Практикуючі психологи. Їхній досвід та знання допомагають працівникам ювенальних превентивних підрозділів у роботі з дітьми, які зазнали травм або потребують психологічної допомоги.
4. Міжнародні, громадські та волонтерські організації. Співпраця з ними дає можливість використовувати кращі світові практики у сфері захисту прав дітей, а також залучати додаткові ресурси для вирішення актуальних проблем.

5. Органи місцевого самоврядування. Їхня підтримка та співпраця з ювенальною превенцією є важливим фактором у забезпеченні ефективного захисту прав дітей на місцевому рівні.

Для налагодження ефективної взаємодії з усіма цими суб'єктами необхідна чітко вибудована система механізмів, що ґрунтуються на принципах партнерства. Така комплексна співпраця є запорукою того, що кожна дитина буде почуватися в безпеці та матиме доступ до необхідної допомоги.

Як ми вище вказували, основним нормативно-правовим актом, що визначає повноваження підрозділів ювенальної превенції, є Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, що була прийнята наприкінці 2017 року. Положення цієї Інструкції є застосовними і в умовах воєнного стану.

В умовах правового режиму воєнного стану підрозділи ювенальної превенції виконують низку критично важливих завдань:

1. Профілактика правопорушень. Ювенальні підрозділи здійснюють заходи, спрямовані на запобігання вчиненню дітьми кримінальних та адміністративних правопорушень. Цей аспект діяльності включає виявлення причин та умов, що сприяють правопорушенням, та вжиття відповідних заходів для їх усунення. Окрім цього, підрозділи ювенальної превенції ведуть роботу з дітьми-правопорушниками (продовжують роботу з дітьми, які перебувають на обліку, та з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, що є важливим задля недопущення погіршення їхнього становища та запобігання залучення їх до протиправної діяльності).

Додамо, що підрозділи ювенальної превенції також проводять профілактичні заходи з дітьми-переселенцями, роз'яснюючи їм правила поведінки під час комендантської години та наслідки їх порушення. Також працівники ювенальних підрозділів інформують дітей про те, як діяти, якщо вони стали жертвою правопорушення.

Важливо зазначити, що робота ювенальної превенції в умовах воєнного стану має свої особливості. Інспектори повинні бути готові до роботи в умовах підвищеної небезпеки, а також до надання психологічної допомоги дітям, які зазнали травм.

2. Профілактичний облік дітей, які схильні до вчинення кримінальних та адміністративних правопорушень. В умовах воєнного стану ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень, та проведення з ними заходів індивідуальної профілактики стикається з низкою проблем:

- втрата інформації: діти, які перебували на обліку до початку війни, через бойові дії змушені були покинути місце проживання. Внаслідок цього інформація про них стає недоступною для співробітників ювенальних підрозділів. Подібною є ситуація і з окупованими територіями, коли не можливо отримати відповідну інформацію про дитину через окупацію відповідної території;

- не постановка на облік: за новим місцем проживання такі діти, як правило, не стають на облік, що ускладнює профілактику правопорушень з їх сторони, а також контроль за їх поведінкою;

- відсутність співпраці: більшість дітей, які були на такому обліку та які покинули місце проживання, не надають інформації про себе співробітникам ювенальних підрозділів, що робить неможливим проведення з ними профілактичної роботи.

Ці проблеми негативно впливають на ефективність профілактики співробітниками ювенальних підрозділів та можуть призвести до зростання кількості правопорушень серед дітей.

3. Встановлення місця перебування дітей у випадках їх безвісного зникнення. Порядок визначення та розшуку зниклих безвісти дітей в умовах воєнного стану не зазнав суттєвих змін. Існуюча система, де інформація з лінії «102» передається до територіальних управлінь поліції, залишається актуальною. Під час воєнного стану одним із ключових завдань підрозділів

ювенальної превенції є участь у встановленні місцезнаходження дитини у випадку її безвісного зникнення або надходження відомостей про це в рамках кримінального провадження. [57, с. 89].

Однак, важливо акцентувати увагу на наступних аспектах:

а) розширення співпраці:

- залучення до розшуку дітей ширшого кола суб'єктів, таких як волонтерські організації, громадські об'єднання, місцеві органи влади;

- налагодження ефективної комунікації між усіма залученими до розшуку структурами;

б) підвищення оперативності:

- впровадження новітніх технологій та методів розшуку, таких як використання систем відеоспостереження, мобільних додатків, аналізу даних соціальних мереж.

- оптимізація процесів збору та обробки інформації про зниклих дітей.

4. Психологічна допомога тим дітям, що отримали психологічну травму. З початком російської збройної агресії проти України значно зросла кількість звернень щодо психологічної підтримки дітей. Це зумовлено численними травмами, яких зазнали діти внаслідок війни.

Основні напрямки психологічної допомоги дітям у цій ситуації є:

- надання екстреної психологічної допомоги: допомога дітям впоратися з гострими реакціями на стресові події, такі як страх, паніка, тривога;

- психологічна допомога з подолання стресу: навчання дітей методів саморегуляції, релаксації та адаптації до нових умов життя;

- переживання втрати, а також страждання: допомога дітям впоратися з втратою близьких людей, дому, звичного життя;

- психотерапевтична робота з дітьми, що втратили батьків, житло, зазнали ушкоджень та ін., стали внутрішньо переміщеними особами: комплексна психотерапевтична допомога, спрямована на відновлення психічного здоров'я та емоційного благополуччя дітей.

Важливо зазначити, що психологічна допомога дітям, які зазнали травм внаслідок війни, потребує спеціальної підготовки та кваліфікації психологів. Для ефективної роботи в цій сфері психологи повинні мати знання про особливості дитячої психології, вікові особливості розвитку дітей, специфіку травм, отриманих внаслідок війни. Також важливо, щоб психологи володіли навичками надання екстреної психологічної допомоги, психотерапевтичними методами роботи з дітьми, а також мали досвід роботи з сім'ями, які постраждали від війни.

5. Запобігання дитячій бездоглядності. Проблема дитячої бездоглядності залишається актуальною, особливо в умовах війни. За таких обставин потребують особливої уваги такі аспекти:

а) діти, які втратили батьків (внутрішньо переміщені та такі, що перебувають на окупованій території):

- забезпечення негайного захисту та догляду за дітьми, які самостійно прибули на більш безпечні території;

- налагодження співпраці з органами опіки та піклування для розшуку батьків або родичів дітей;

- забезпечення психологічної підтримки дітей, які втратили батьків;

- зусилля щодо розшуку дітей, які були вилучені у батьків військовими країни-агресора.

- співпраця з міжнародними організаціями для запобігання депортації дітей до Росії;

б) діти, які залишилися без опіки:

- забезпечення кваліфікованого персоналу для роботи з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах;

- налагодження співпраці з волонтерськими організаціями та громадськими об'єднаннями для надання допомоги дітям.

6. Участь ювенальної превенції в евакуації дітей. Працівники ювенальної превенції відіграють важливу роль в евакуації дітей та сімей з небезпечних зон в умовах війни:

Основні напрямки їхньої роботи:

а) евакуація дітей з зон бойових дій:

- супровід дітей та сімей під час евакуації.
- надання психологічної допомоги дітям та їхнім батькам.
- сприяння у пошуку тимчасового житла та необхідної допомоги.

б) евакуація дітей з дитячих будинків сімейного типу, шкіл-інтернатів та санаторних закладів:

- забезпечення безпечної евакуації дітей та персоналу цих закладів;
- сприяння у розміщенні дітей в безпечних місцях;
- налагодження співпраці з органами опіки та піклування для подальшого влаштування дітей;

в) захист дітей, які перебувають в окупації (щодо забезпечення їх евакуації):

- збір інформації про стан дітей на окупованих територіях;
- співпраця з міжнародними організаціями для захисту прав дітей.

У цьому аспекті варто також згадати приписи підзаконного нормативно-правового акту, що був прийнятий на початку повномасштабного вторгнення та передбачав норми щодо тимчасового переміщення (евакуації) дітей та осіб, які проживають або зараховані до спеціалізованих закладів [35], які були удосконалені через прийняття іншого правового акту – Про тимчасове переміщення (евакуацію) дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, та їх повернення [120].

Окрім вищезазначених завдань, Національна поліція та зокрема ювенальна превенція в умовах воєнного стану виконують низку інших важливих функцій: документування військових злочинів щодо дітей (зокрема, фіксування фактів порушення прав дітей під час війни; збір доказів воєнних злочинів проти дітей та ін.); захист прав дітей за кордоном (надання інформаційної підтримки дітям, які перебувають за кордоном без батьків або опікунів, захист прав дітей від експлуатації та торгівлі людьми, сприяння

возз'єднанню дітей з сім'ями та ін.); захист прав дітей в районах бойових дій (надання гуманітарної допомоги дітям, які постраждали від війни, забезпечення доступу дітей до освіти та медичної допомоги); гуманітарна місія (допомога цивільному населенню, яке постраждало від війни, розподіл гуманітарної допомоги, зокрема дітям, забезпечення безпеки мирних жителів).

Реалізація повноважень ювенальною превенцією в умовах війни ускладнюється низкою факторів:

1. Нестача досвіду та навичок. Працівники ювенальної превенції не завжди мають достатньо знань та досвіду для ефективного захисту прав дітей в умовах збройного конфлікту. Це може призвести до порушення прав дітей або несвоєчасного реагування на їхні потреби.

2. Необхідність координації з міжнародними організаціями. Міжнародні організації, такі як Ukraine Medical Relief Fund, Save the Children, UNICEF та Червоний Хрест мають значний досвід роботи з дітьми в умовах воєнних конфліктів. Їх співпраця з ювенальною превенцією може допомогти у формуванні та вдосконаленні систем захисту прав дітей в Україні.

3. Потреба в тренінгах та навчанні. Працівники ювенальної превенції потребують регулярних тренінгів та навчання з питань дотримання прав дітей в умовах війни. Це допоможе їм краще розуміти свої повноваження, знати, як реагувати на порушення прав дітей, та ефективно співпрацювати з міжнародними організаціями.

4. Моніторинг та звітність. Важливо встановити чіткі механізми моніторингу та звітності щодо ситуації з правами дітей під час війни. Це допоможе оцінити ефективність роботи ювенальної превенції та міжнародних організацій, а також виявити проблеми, які потребують вирішення [57, с. 90-91].

3.3. Нормативно-правове забезпечення профілактики правопорушень дітей: шляхи удосконалення

Важливою складовою досліджень правових явищ є напрацювання низки пропозицій до вдосконалення законодавства, що, на нашу думку, є цілком правильним, зважаючи на відображення правових явищ переважно саме через їх об'єктивацію у приписах юридичних норм. Так, суспільство постійно змінюється, і разом з ним змінюються і суспільні відносини, що потребують правового регулювання. Напрацювання пропозицій до вдосконалення законодавства дозволяє адаптувати правову систему до нових реалій. До того ж, фізичні та юридичні особи повинні мати чітке розуміння своїх прав та обов'язків. Якщо приписи законодавства не чіткі або суперечливі, це може призвести до правової невизначеності та конфліктів. Вдосконалення законодавства сприяє забезпеченню правової впевненості в суспільстві.

Відтак, дослідження правових явищ та напрацювання пропозицій до вдосконалення законодавства є важливими і сприяють розвитку правової системи, забезпечуючи справедливість в суспільстві.

У попередніх структурних частинах дослідження ми вказували на окремі аспекти удосконалення національного законодавства. Однак, у цій частині роботи нами буде висвітлена системна концепція удосконалення національного права у частині покращення діяльності з профілактики правопорушень серед дітей. При цьому основний акцент запропонованих змін буде стосуватися діяльності основного суб'єкта профілактичної діяльності серед вказаної категорії осіб – превентивних підрозділів Національної поліції.

Проведений аналіз суспільних відносин у сфері профілактики правопорушень серед дітей, а також наукових рекомендацій [73-75] дозволяє сформулювати низку напрямів удосконалення відповідної діяльності (що, вкотре наголосимо, потребує закріплення саме на нормативному рівні).

По-перше, вкажемо на організаційний аспект, що передбачає вимоги до належної організації діяльності суб'єктів профілактичної діяльності. Так, вище ми вказували на проблему кадрового забезпечення, відсутність відповідного досвіду тощо. У цьому контексті доцільно передбачити наступні зміни національного законодавства.

1. Щодо штатної чисельності підрозділів ювенальної превенції. В Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України слід закріпити норму, що буде визначати необхідну чисельність співробітників ювенальної превенції. При цьому за основу конкретного змісту цієї норми слід взяти правову модель, застосовану до визначення штату місцевих служб у справах дітей. Так, відповідно до ст. 4 Закону «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» штатна чисельність співробітників відповідних служб встановлюється пропорційно до кількості дітей, що проживають на відповідній території та з врахуванням необхідності наявності хоча б одного працівника в межах об'єднаної територіальної громади [115].

Доречно також вказати, що подібний підхід застосовано і щодо визначення організації діяльності дільничних офіцерів поліції, а також поліцейських офіцерів громад [49].

Зважаючи на зазначене пропонуємо установити чисельність необхідну чисельність співробітників ювенальної превенції у такому співвідношенні: 1 співробітник на 3 тисячі дітей, які проживають на території обслуговування, у районі чи місті, але не менше 1 – на об'єднану територіальну громаду.

Цю норму необхідно закріпити:

- у ст. 5 Закону «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»;

- п. 2 Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України.

2. Необхідно нормативно врегулювати можливість інтерв'ювання кандидатів на посади в підрозділи ювенальної превенції, з метою вивчення

спроможності кандидата працювати з дітьми, через проходження , зокрема, психофізіологічного обстеження (застосування поліграфу).

Застосування поліграфу, дозволить оцінити спроможність кандидата ефективно працювати з дітьми та реагувати на стресові ситуації. Такий підхід допоможе забезпечити, що підрозділи ювенальної превенції мають кваліфікованих працівників з відповідними навичками та етичними стандартами. У світлі постійно зростаючих викликів у сфері безпеки дітей, такий підхід є невід'ємною складовою професійного підбору кадрів для цих важливих підрозділів.

3. Найбільш системною відповіддю на виклики сучасності (в аспекті важливості забезпечення прав дитини) є надання можливості навчальним закладам системи Міністерства внутрішніх справ здійснювати підготовку поліцейських за спеціалізацією «ювенальний поліцейський» (з відповідним державним замовленням).

Водночас, вкажемо, що розв'язання цього завдання потребує системного аналізу Міністерством внутрішніх справ України стану справ з кадровим забезпеченням підрозділів ювенальної превенції для визначення кількісного виміру штату відповідних фахівців та визначення конкретного закладу (закладів), що зможуть забезпечити реалізацію відповідної програми.

4. Доцільно нормативно закріпити обов'язок працівників підрозділів ювенальної превенції систематично проходити навчання (тренінги) з психологічної підготовки, щоб обрати максимально правильну тактику спілкування з дитиною, з метою зведення до мінімуму психологічного дискомфорту та отримання від дитини максимальної інформації про вчинене діяння (наприклад, у контексті виконання п. 14 постанови Кабінету міністрів України від 01.06.2020 №585).

5. Ще один контекст, який потребує правового регулювання – це профілактика правопорушень через віртуальний простір. Так, наявні у підрозділів сили і засоби, відповідно до юридичних приписів реалізуються, зокрема, через заходи із загальної та індивідуальної профілактики за місцем

перебування дітей, тобто у навчальних закладах, у місцях відпочинку, дозвілля та публічних місцях, а також у сім'ях. Однак не враховано ще одне актуальне місце перебування дітей – віртуальний простір. Так, у цьому аспекті слід згадати результати дослідження щодо сексуального насильства та експлуатації дітей, відповідно до яких переважна більшість опитаних дітей (89,7%) користуються Інтернетом майже щодня. Більшість дітей (86%) мають свій телефон через який і користуються мережею Інтернет. При цьому третина опитаних (33,7%) проводять в Інтернеті від 3 до 5 годин щодня; 28% респондентів користуються Інтернетом 1-2 години щодня; 13,3% дітей проводять в Інтернеті від 5 до 7 год, а 10,4% більше 7 годин щодня [22].

Однак, слід вказати, що на сьогоднішній день в діяльності підрозділів ювенальної превенції відсутні повноваження, підготовлені спеціалісти та технічні можливості щодо здійснення профілактичних заходів, пов'язаних з дітьми, у соціальних мережах, меседжерах, у мережі інтернет загалом, а пілотний проект «Вартові мережі» не розвивається.

6. Розв'язання окремих організаційних завдань потребує внесення змін до ст. 5 Закону про органи і служби у справах дітей, зокрема:

- роз'яснити термін «уповноважені підрозділи» чи закріпити нормативно функції конкретно визначеної служби, а не уповноваженого підрозділу;

- необхідно законодавчо визначити поняття «соціальний патронаж», яке передбачені у ст. 5 цього закону та у п. 17, ст.23 Закону України «Про Національну поліцію», у чому він полягає та хто його може здійснювати з поліцейських;

- ст. 5 передбачає, що для проведення профілактичної діяльності важливо вести облік неповнолітніх правопорушників, що не досягли 18 років і потребують медичної допомоги, включаючи тих, хто був звільнений із спеціальних виховних закладів. Ця інформація слід подавати відповідним службам у справах дітей. [115]. Цю норму необхідно виключити, оскільки профілактичний облік такої категорії у Національній поліції не передбачено.

7. Загальним суб'єктом кримінальних правопорушень є фізична особа, що досягла 16-річного віку. У цьому аспекті потребують зміни до Кримінального кодексу України щодо визначення суб'єктом правопорушення, передбаченого ст. 304 цього Кодексу являються лише повнолітні особи. При цьому необхідно у вказану статтю внести й інші редакційні зміни:

- термін «втягнення» замінити на термін «залучення», який би дав можливість передбачити використання неповнолітніх для вчинення злочинів, пияцтва, а також використання для жебрацтва після 14 років. Термін використання для вчинення злочинів міг би передбачити відповідальність для дорослого і у випадках, коли він знає про вік співучасника (неповнолітнього), але ініціатива виходить від неповнолітнього.

Диспозиція цієї норми може мати наступну редакцію:

- Залучення дітей до участі в організації чи вчиненні кримінальних правопорушень шляхом схиляння, переконання, пропонування вигоди, залякування, обманом, або використання дітей для вчинення кримінальних правопорушень, зайняття жебрацтвом, пияцтвом.

По-друге, це тактичний аспект профілактичної діяльності щодо правопорушень серед дітей.

1. А) Необхідно розкрити в Інструкції [51] вимоги і порядок дій працівників ювенальної превенції за обставин, визначених підп. 4 п. 11 розділу VII Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України, відповідно до якого у випадку, коли черговим неповнолітня або малолітня особа в стані сп'яніння внаслідок вживання алкоголю, наркотичних чи психотропних засобів, або дитина, яка заблукала, була підкинута або знайдена, передається працівнику підрозділу ювенальної превенції для подальшого вивчення обставин правопорушення чи події [50].

Б). Виходячи з попередньої пропозиції та урахуваючи необхідність діяльності співробітників ювенальної превенції в інтересах дітей, зважаючи

на передовий міжнародний досвід у сфері діяльності правосуддя дружнього до дітей, необхідно нормативно врегулювати право ювенальних поліцейських на «перший контакт» з дітьми не тільки тими, які доставлені у поліцейські приміщення, але й на місцях подій та пригод з потерпілими від домашнього насильства, які учинили кримінальні правопорушення та забезпечити їх обов'язкове залучення до реагування на події за участю дітей.

В). У зв'язку з вказаним у п. а) і б) необхідно упорядкувати чергування співробітників ювенальної превенції на території та реагування на події за участю дітей, передбачивши перелік подій, на які вони виїжджають і порядок їх дій на місці події

2. Необхідно доповнити Інструкцію, що визначає правовий статус підрозділів ювенальної превенції, нормами, що передбачають дії співробітників ювенальної превенції на місці пригоди щодо забезпеченню безпеки дітей, передбачені постановами Кабінету Міністрів України № 866 від 24.09.2008 (діяльність органів опіки та піклування щодо захисту прав дитини) [104] та № 585 від 01.06.2020 (соціальний захист дітей, що опинились у складних обставинах) [110], з моменту виїзду на місце пригоди відповідно до п. 9 вказаної постанови Кабінету Міністрів України №585, а також проведення згідно з п. 14 цієї ж постанови бесід, залучення служб у справах дітей, органів опіки і піклування, охорони здоров'я тощо.

3. А) Відповідно до неодноразово згаданої Інструкції, що визначає діяльність підрозділів ювенальної превенції, серед завдань працівників цих підрозділів вказано здійснення у межах компетенції досудового розслідування кримінальних проступків у формі дізнання [51] (як уповноважених дізнавачів), однак не визначено категорію таких проваджень (за участю дітей чи й інших). При цьому не вказано, чи це лише участь у розслідуванні чи направлення таких проваджень до суду. Так, у цьому контексті не можемо не вказати, що на практиці прокурори заперечують проти останнього, аргументуючи власну позицію тим, що проступки за

участю дітей мають розслідувати тільки спеціально уповноважені штатні дізнавачі.

Б) В Інструкції (як і чинним кримінально-процесуальним законодавством) не визначено процесуальну роль працівників підрозділів ювенальної превенції під час першочергових слідчих дій та розслідування кримінальних проваджень по злочинах за участю дітей, але при цьому визначено участь ювенальної превенції згідно ст. 496, 500 Кримінального процесуального кодексу України у судових засіданнях тільки в аспекті кримінальних проваджень, за якими обвинувачуються діти. Такий підхід законодавця є неправильним, зокрема, у контексті послідовності та логічності.

В) Не можна також не вказати, що чинним законодавством не визначено повноваження підрозділів ювенальної превенції під час супроводження кримінальних проваджень та судового розгляду справ, по яких діти потерпіли від учинення злочинів.

4. Чинне законодавство не врегульовує повноваження ювенальної превенції щодо контролю за виконанням рішень судів про примусові заходи виховного характеру відносно дітей, у тому числі обмеження їх дозвілля. Окрім цього, у діючій Інструкції не передбачена категорія профілактичного обліку дітей, кримінальні провадження щодо яких закриті за примиренням сторін.

5. Потребує удосконалення порядок профілактичного обліку, профілактичних бесід тощо.

А) У Інструкції щодо діяльності підрозділів ювенальної превенції необхідно чітко визначити, що являється підставою для постановки на профілактичний облік дітей. Мається на увазі потребу чіткої відповіді на питання: чи це одне діяння, яке передбачає два і більше складів адміністративних правопорушень, на які судом (одним рішенням) накладено стягнення, чи дві і більше постанов суду за вчинені адміністративні правопорушення у різний час, упродовж року.

Б). У чинній Інструкції та ст. 5 Закону «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» не визначено порядок проведення ознайомчих, попереджувальних, виховних бесід, а також профілактичних бесід з правопорушниками, чи проводяться вони у присутності певних осіб.

В). У цьому ж аспекті вкажемо, що у чинному законодавстві не визначено порядок дій чи покарання за неявку дитини, або її відмову чи відмову її батьків з'являтися за викликом для проведення профілактичних заходів у межах обліково-профілактичних справ.

Зважаючи на вказане, на нашу думку, доцільним є відповідну норму ст. 5 Закону про органи і служби у справах дітей викласти у такій редакції:

викликати дітей, їх батьків (усиновителів) або опікунів (піклувальників) для проведення превентивної роботи, у тому числі у рамках обліково-профілактичних справ а також інших осіб у справах та інших матеріалах про правопорушення і у разі ухилення без поважних причин від явки за викликом – піддавати їх приводу.

б. Окремої уваги потребує питання взаємодії ювенальної превенції з службою пробації. Так, у чинній Інструкції відсутні норми, які б регулювали порядок взаємодії:

а) під час підготовки досудових доповідей по обвинуваченим дітям;

б) в межах обґрунтування досудових доповідей під час участі ювенальної превенції у судових засіданнях згідно зі ст.ст. 496, 500 Кримінального процесуального кодексу України;

в) під час проведення профілактичних заходів з дітьми, які перебувають на профілактичному обліку у зв'язку з засудженням до кримінальних покарань не пов'язаних із позбавленням волі.

До цього слід додати наступне. У розділі 6 нинішньої Інструкції необхідно визначити, що відповідні заходи здійснюються згідно зі ст. 89 Закону «Про Національну поліцію» та вказати на підставі яких документів, угод, меморандумів про співпрацю, тощо.

Окрім цього, у Інструкції не розкрито поняття корекційних програм, не визначено хто і на підставі чого може і повинен їх здійснювати у тому числі, з дітьми, які зазнали жорстокого поводження, а також з дітьми-кривдниками, у тому числі за відповідним рішенням суду.

У межах тактичного напрямку удосконалення профілактичної діяльності, варто наголосити на наступних положеннях. Специфіка вчинення та документування кримінальних правопорушень за участю дітей характеризується високим рівнем латентності через те, що діти являються вразливою категорією і самотійно, для захисту своїх прав від протиправних посягань, до органів правопорядку звертаються лише в окремих випадках.

Для виявлення та документування таких фактів поліцейському необхідно:

1. Перебувати у постійному контакті з дітьми, їх оточенням, а також з органами та службами у справах дітей, щоб виявляти таку інформацію.

2. Реагувати негайно, щоб забезпечити безпеку дитини, задокументувати протиправні дії та отримати відповідні докази.

3. Володіти спеціальними знаннями та досвідом роботи з дітьми.

4. Мати процесуальні повноваження документувати такі правопорушення, приймати участь у проведенні слідчих дій та супроводжувати такі кримінальні провадження під час досудового слідства та судового розгляду.

Вкажемо на те, що спеціалізація поліцейських, які супроводжують кримінальні провадження за участю дітей під час досудового розслідування, та які мають процесуальне право «першого контакту» з дітьми, опитують дітей, що стали свідками чи жертвами злочинів, насильства (у тому числі сексуального) та жорстокого поводження, зокрема з використанням спеціально обладнаних приміщень («зелені кімнати», Барнахус) є не тільки вимогами ст. 12 Мінімальних стандартних правил ООН здійснення правосуддя щодо неповнолітніх та ст. 34-35 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, які

ратифіковані Верховною Радою України, але й відповідають міжнародній практиці досудового слідства та правосуддя в цілому (Чехія, Великобританія, США та ін.).

Виходячи з міжнародної судової практики, такий підхід не тільки забезпечує права дітей та зменшує ризики повторної травматизації, але й дозволяє отримати «найкращі докази та свідчення» під час розслідування.

Наголосимо, що нині процесуальні права ювенальних поліцейських надзвичайно обмежені, а порядок супроводу ними кримінальних проваджень під час досудового розслідування потребує негайного правового врегулювання та має бути удосконаленим. Навіть при розслідуванні кримінальних проваджень у рамках імплементації міжнародних стандартів правосуддя дружнього до дітей та впровадження моделі Барнахус, ювенальні поліцейські не включаються до складу міждисциплінарних груп, через невизначеність їх ролі у кримінальному процесуальному законодавстві.

На нашу думку, необхідно передбачати наступний алгоритм дій:

1. Проведення бесіди працівником ювенальної превенції на місці події з дитиною, яка б могла стати жертвою жорстокого поводження на предмет підтвердження таких фактів.

2. У разі підтвердження таких фактів опитування дітей, до моменту порушення кримінального провадження, для з'ясування наявності складу кримінального правопорушення (реалізація ст. 35 Конвенції Ради Європи «Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства» та ч. 2 ст. 33 Закону України «Про Національну поліцію») опитування дітей (ст. 34-35 Конвенції Ради Європи «Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства» та ч. 2 ст. 33 Закону України «Про Національну поліцію») повинно проводитись спеціально навченим співробітником (право «першого контакту») і у спеціально облаштованому (методика «Зелена кімната») та обладнаному (звуко- та відеофіксація) приміщенні, з метою встановлення психологічного контакту та довірливих

відносин, з'ясування всебічних обставин та їх належного процесуального оформлення, а також зменшення травмування потерпілої особи.

3. Залучення слідчо-оперативної групи, скерування матеріалів у слідчі підрозділи та супровід кримінального провадження, продовження контакту з потерпілим, ініціювання правової та психологічної допомоги із залученням необхідних суб'єктів в інтересах потерпілої особи (соціальні служби, психолог, громадські організації).

4. Можливість ініціювання та прийняття участі у проведенні слідчих дій.

5. Участь співробітника у судових засіданнях відповідно до ст. 225, 496 та 500 КПК України.

За такого алгоритму реалізовується принцип «правосуддя дружнього до дитини» та заповнюється прогалина в системі: ювенальний поліцейський – спеціалізований слідчий – ювенальний прокурор.

Окремо вкажемо на ті пропозиції удосконалення нормативного регулювання профілактичної діяльності, які були висловлені респондентами та які узгоджуються з проведеним нами дослідженням (відповідають концепції запропонованих змін).

Так, доцільно розробити нормативно-правовий акт, який би передбачав надання психологічної та правової допомоги дітям, які зазнали жорстокого поводження, є потерпілими в кримінальних провадженнях чи стали свідками кримінальних правопорушень (наприклад, Закон «Про захист жертв злочинів»). У рамках цього акту необхідно визначити порядок взаємного інформування та поширення відомостей серед відповідних суб'єктів, які містять лікарську таємницю та відомості щодо досудового розслідування.

Необхідно нормативно врегулювати порядок здійснення контакту з дітьми, які стали потерпілими чи свідками жорстокого поводження та злочинів за схемою: «бесіда – опитування – допит». Спілкування з дитиною, яка постраждала чи стала свідком протиправного посягання, особливо, якщо це стосується сімейного або сексуального насильства та малолітніх, доцільно

проводити не у службовому кабінеті, а приміщеннях, обстановка в яких буде наближена до дитячої кімнати («Зелена кімната», Барнахус, тощо), із застосуванням відеофіксації. Переважне право «першого контакту» надати ювенальним поліцейським. При цьому слід внести зміни до ч. 2 ст. 35 Закону України «Про Національну поліцію» де передбачити можливість опитування дитини за участі «або педагога чи психолога», таким чином уніфікувати єдиний порядок контакту з дитиною у формі опитування, бесіди чи допиту.

З метою негайної протидії вчиненню злочинів щодо дітей, а також розшуку безвісно зниклих дітей, надати цілодобовий онлайн доступ до технічних можливостей або отримання відомостей з окремих баз даних, відомчих камер відеоспостереження тощо.

На окрему увагу заслуговує питання розроблення нормативних актів з упровадження медіації (примирення сторін) під час досудового розслідування. Діючі норми кримінального процесуального законодавства передбачають угоду про примирення після оголошення підозри і така угода затверджується судом. Відповідно до постанови Пленуму Верховного суду від 11.12.2015 № 13, угода про примирення також може укладатися, якщо її сторонами чи стороною є неповнолітні [117].

Заходи з медіації слід використовувати і тоді, коли укладається угода про визнання винуватості з неповнолітнім підозрюваним або обвинуваченим, а також у провадженнях про примусові заходи виховного характеру.

Таким чином, для підвищення ефективності профілактичної діяльності щодо правопорушень серед дітей важливим є імплементація зазначених вище положень. Їх реалізація дозволить вивести запобігання правопорушень на високий рівень.

Висновки до розділу 3.

1. Аналіз національного законодавства у сфері профілактики правопорушень серед населення, огляд повноважень інституцій у справах дітей, а також вивчення повноважень Національної поліції (підрозділів ювенальної превенції) дозволяє дійти висновку про необхідність виокремлення саме підрозділів ювенальної превенції як того органу, на який має бути покладено функцію організації діяльності з запобігання правопорушень, які вчиняють діти.

Ефективна і цілеспрямована діяльність з профілактики правопорушень (зокрема, і тих, що вчиняються дітьми) передбачає наявність суб'єкта, що наділяється повноваженнями у цій сфері та виконує ключову організуючу роль; саме за таких умов можливими є контроль за профілактичною діяльністю та відповідальність за стан результативності профілактичної роботи. В умовах відсутності організуючої інституції неможливо встановити осіб, винних у неефективності профілактичної діяльності й відповідна робота не проводиться комплексно та цілеспрямовано.

Ключовими факторами наділення підрозділів ювенальної превенції організаційною функцією є наявність повноважень щодо протидії правопорушенням, а також забезпеченість відповідними ресурсами та наявність досвіду відповідної діяльності.

Таке інституційне сприйняття підрозділів Національної поліції ювенальної превенції в межах правовладдя вимагає внесення змін до національного законодавства, зокрема у такі законодавчі акти:

- Закон України «Про Національну поліцію»;
- Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»,

а також у Інструкцію з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України.

При цьому діяльності підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України має бути спрямована на забезпечення прав дітей (профілактика правопорушень не є самоціллю, профілактика здійснюється для реалізації прав дитини).

2. Ураховуючи вищевказане, можемо конкретизувати та встановити такі актуальні проблеми, що стоять перед співробітниками підрозділів ювенальної превенції в умовах збройної агресії, і узагальнити висновки:

- для забезпечення психологічної підтримки дітей та їх законних представників необхідно зобов'язати працівників ювенальної превенції пройти курси з надання першої психологічної допомоги та подальше забезпечення психологічної підтримки, оскільки військова агресія може призвести до глибоких емоційних та психологічних травм, а працівникам ювенальної превенції бракує навичок і знань у цій сфері;

- необхідно розробити чіткий алгоритм надання юридичної допомоги для компенсації моральної та матеріальної шкоди, завданої дітям війною. Працівники ювенальної превенції часто є першими, до кого звертаються для роз'яснення ситуації;

- в ситуації воєнного стану підрозділи ювенальної превенції виконують не лише загальні завдання, але й спеціальні повноваження, такі як евакуація населення, співпраця з волонтерськими організаціями та супроводження під час гуманітарної допомоги. Також вони здійснюють перевірку облаштування приміщень для укриття та навчальних кабінетів, надають практичну психологічну допомогу дітям та супроводжуваним особам. Крім цього, вживаються заходи для повернення викрадених дітей та незаконно депортованих осіб, а також виявлення завербованих дітей, які беруть участь у збройних конфліктах;

- для розв'язання глобальної проблеми, пов'язаної з втягненням дітей у збройні конфлікти, міжнародній спільноті необхідно застосовувати ще більш суворі санкції до країни-агресора, що у подальшому може сприяти зниженню участі дітей у збройних конфліктах [57, с. 7-91].

Загалом діяльність ювенальної превенції Національної поліції в умовах воєнного стану має низку особливостей, обумовлених викликами та загрозами, з якими стикаються діти в цей період. До ключових завдань ювенальної превенції у цей час належать: евакуація дітей з небезпечних зон та забезпечення їх безпеки; захист прав дітей, які постраждали від війни, зокрема дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та дітей, які стали жертвами насильства; профілактика дитячої бездоглядності та злочинності; співпраця з міжнародними організаціями та громадськими об'єднаннями з питань захисту прав дітей. Важливою також є координація роботи ювенальної превенції з іншими підрозділами Національної поліції, органами опіки та піклування, службами соціального захисту та іншими зацікавленими сторонами.

3.1. Організаційно-правове удосконалення діяльності підрозділів ювенальної превенції передбачає серед іншого необхідність внесення змін до національного законодавства. Так, пропонується доповнити ст. 5 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» (з подальшими змінами Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України) нормами наступного змісту:

- штатна чисельність поліцейських захисту прав дітей устанавлюється з розрахунку один поліцейський на три тисячі дитячого населення, яке проживає на території обслуговування, у районі чи місті, але не менше одного працівника на об'єднану громаду;

- здійснює профілактичні заходи в мережі Інтернет;

- при затриманні (доставленні) до органу (підрозділу) поліції неповнолітньої (малолітньої) особи, яка вчинила правопорушення, перебуває у стані сп'яніння внаслідок вживання алкоголю чи наркотичних засобів, або дитини, яка заблукала чи підкинута, здійснювати розгляд обставин правопорушення чи події;

- у межах компетенції вживає заходів щодо надання правової та психологічної допомоги дітям, які є потерпілими в кримінальному провадженні або які стали свідками кримінального правопорушення;

- взаємодіє з громадськістю шляхом підготовки та виконання спільних проектів, програм та заходів з питань профілактики правопорушень та інших негативних явищ у середовищі дітей, правового виховання, пропагує правові знання в освітніх закладах, засобах масової інформації та у видавничій діяльності;

- взаємодіє з органами пробації, щодо підготовки досудової доповіді про неповнолітнього обвинуваченого;

- приймає участь судовому розгляді за участю дітей, під час яких висловлює думку з приводу найбільш доцільних заходів щодо обвинуваченого з метою його перевиховання;

- здійснює супроводження кримінальних проваджень за участю дітей, бере участь у проведенні слідчих дій у таких провадженнях;

- у разі виявлення обстановки, яка безпосередньо загрожує життю або здоров'ю дитини, спільно з представниками органу опіки та піклування, служби у справах дітей, представниками охорони здоров'я, вживають заходів щодо усунення цієї загрози, аж до вилучення дитини з цієї обстановки.

3.2. Окрім цього спеціального Закону, зміни доцільно внести і у Кримінальний процесуальний кодекс:

- для захисту прав, процесуальних гарантій та забезпечення безпеки дітей, передбачити повноваження ювенальної превенції, щодо «першого контакту» з дітьми та супроводження співробітниками ювенальної превенції кримінальних проваджень за участю дітей, можливість ініціювання та участь у проведенні слідчих дій у таких провадженнях (реалізація ст. 34-35 Конвенції Ради Європи «Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства» [68]), розроблення з цією метою відповідного нормативно-правового акту;

- внести зміни до ст.ст. 496, 500 щодо можливості працівників ювенальної превенції брати участь в судовому розгляді за участю дітей, не тільки обвинувачених, але й потерпілих;

- передбачити можливість участі працівників ювенальної превенції, який перебуває у довірливому контакті з дитиною, у допиті дитини у слідчого-судді у порядку ст. 225 Кодексу.

3.3. Зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення:

- усунути колізії між ст.ст. 218, 219 та ст. 222 Кодексу щодо повноважень розгляду адміністративними комісіями та органами Національної поліції справ про адміністративне правопорушення щодо доведення неповнолітнього до стану сп'яніння (ст. 180 Кодексу);

- передбачити адміністративну відповідальність батьків за неявку дитини, або відмову дитини чи її батьків з'являтися за викликом для проведення профілактичних заходів у рамках обліково-профілактичних справ;

- передбачити адміністративну відповідальність батьків та дітей, які досягли 16-ти річного віку за невиконання рішення суду у справах про примусові заходи виховного характеру, у частині обмеження дозвілля;

- внести зміни до ч. 5 ст. 184 КУпАП прибравши слова «того з батьків, хто проживає окремо від дитини», так як адміністративній відповідальності за невиконання рішення органів опіки і піклування мали б відповідати батьки і ті, які проживають разом, і ті які проживають окремо;

Окрім цього, необхідно роз'яснити порядок виконання вимог ст.250 Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо прокурорського нагляду у справах про адміністративні правопорушення, оскільки вказана норма фактично не діє і прокуратурою не виконується, з моменту внесення змін до Конституції України та позбавлення прокуратури функцій загального нагляду.

Потребує роз'яснення необхідність присутності батьків, осіб, що їх замінюють, або педагогів під час складання протоколу про адміністративні

правопорушення щодо осіб, які досягли 16-ти річного віку, а також чи являється опитуванням (поліцейським заходом) внесення дітьми відомостей у протокол про адміністративне правопорушення у графу «Пояснення особи, яка притягається до адміністративної відповідальності».

3.4. Зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 № 866:

- внести зміни до вказаної постанови і затвердити чітку форму акту та хто його складає у разі виявлення у житловому приміщенні покинутої дитини, яку відмовилися забрати батьки чи інші родичі, про підкинуту чи знайдену дитину; оскільки спільний наказ Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства охорони здоров'я від 17.12.2013 №1095/1239 передбачає складення акту при виявленні таких дітей у медичних закладах, на вулиці, у транспорті або в інших громадських місцях;

- внести зміни у п.7 та п.4 Типового положення про комісію з питань захисту прав дитини [128], оскільки визначення членів комісії з числа «уповноважених підрозділів Національної поліції», «заступників органів Національної поліції (органів ювенальної превенції)» є суперечливим і викликає сумніви у легітимності членів комісії з числа поліцейських.

ВИСНОВКИ

Отже, комплексне пізнання правових та організаційних аспектів запобігання тим правопорушенням, що вчиняються дітьми, дозволяє резюмувати наступне.

1. Подальший розвиток будь-якого суспільства пов'язаний з турботою про дітей, що обумовлює наявність особливої охорони дитинства та сім'ї. Одним з напрямів такої охорони є запобігання правопорушень серед дітей. Це важливо не лише для забезпечення безпеки дітей, але й для створення основи для стабільного та гармонійного розвитку суспільства.

Запобігання правопорушенням серед дітей є стратегічно важливою складовою будь-якої системи соціального захисту та розвитку, відтак, обумовлює потребу гносеології відповідної діяльності.

Вітчизняним правознавством накопичено значний масив джерел об'єктом висвітлення якого є профілактика правопорушень, які скоюються дітьми, однак, при цьому відсутні роботи, у яких системно, з урахуванням сучасного стану розвитку суспільства висвітлюються проблеми правового та організаційного забезпечення запобігання таким правопорушенням.

Наукові розробки тематики профілактика правопорушень серед дітей доцільно класифікувати на три групи: 1) предметом дослідження у яких є правопорушення дітей; 2) предметом висвітлення яких є запобігання правопорушенням серед дітей; 3) предметом висвітлення яких є окремі аспекти профілактики правопорушенням серед дітей (зокрема, правові та організаційні).

2. В основу визначення гносеологічних засад дослідження профілактики правопорушень серед дітей має бути покладено трьохструктурний підхід до розуміння методології правових явищ та комплексне застосування тих засобів, що дозволяють отримати наукові знання про предмет пізнання.

При цьому така методологія передбачає застосування: методологічних принципів (об'єктивності; повноти і всебічності); логічних методів (аналізу та синтезу, абстрагування та узагальнення); методологічних підходів (історичного, системного, герменевтичного, аксіологічного, порівняльного).

Застосований підхід дозволяє інтерпретувати логічні методи як безпосередні засоби пізнання, методологічні принципи – як той елемент методології, що визначає вимоги до дослідження, а методологічні підходи – як той елемент методології, що визначає інтенцію дослідника.

Багатоаспектний характер питання запобігання досліджуваного різновиду правопорушень та соціальна природа цього негативного явища є тими факторами, що обумовлюють доцільність визначення можливостей застосування до розв'язання цієї проблематики квалітативного підходу (квалітативного дослідження).

3. Під запобіганням правопорушенням, що вчиняються дітьми, слід розуміти цілеспрямовану діяльність, що має державно-владний характер, метою якої є забезпечення правопорядку шляхом впливу на фактори ризику правопорушень та яка здійснюється у межах повноважень, що визначені законом.

Виходячи з головного завдання сучасної держави – забезпечення прав людини, а також урахуваючи необхідність відповідальності за ефективне виконання завдання профілактики правопорушень, основними суб'єктами запобігання правопорушенням дітей є органи правопорядку та органи й служби (створені державою чи органами місцевого самоврядування) у справах дітей.

Від суб'єктів запобігання правопорушенням дітей слід відрізнити тих осіб та інституції, що залучаються до виконання окремих завдань профілактики правопорушень (вони не наділені відповідними державно-владними повноваженнями та не мають відповідного ресурсного забезпечення, не можуть нести відповідальність за неефективну профілактичну діяльність).

Соціально-профілактичні та окремі ситуативно-профілактичні заходи можуть (і мають) проводити різноманітні державні та комунальні інституції, об'єднання громадян тощо.

4. Вітчизняне правознавство оперує поняттями дієздатності та деліктоздатності; при цьому неповнолітні особи визнаються деліктоздатними (і відповідно суб'єктами правопорушень), однак мають неповну дієздатність, оскільки не можуть повною мірою усвідомлювати свої діяння та наслідки цих дій.

Профілактична діяльність органів правопорядку та спеціально уповноважених інституцій спрямована переважно на тих дітей, що вчинили правопорушення і має перспективний характер у відношенні переважно саме таких малолітніх та неповнолітніх. Однак, запобігання правопорушень дітей має охоплювати і тих з них, які через вікові чи інші характеристики не можуть бути суб'єктами адміністративних та кримінальних правопорушень.

Науковий аналіз статистичних даних підтверджує, що серед кримінальних та адміністративних правопорушень, які найчастіше вчиняються дітьми, переважають порушення проти власності, особи, безпеки руху та громадського порядку. Також високий кількісний показник правопорушень в сфері обігу наркотичних речовин, такі адміністративні порушення, як паління та розпивання алкоголю у заборонених місцях, порушення правил дорожнього руху, а також дрібне хуліганство.

5. Структурно-функціональна характеристика системи профілактики правопорушень дітей дозволяє виокремити наступні підсистеми аналізованої системи: нормативна (що становить собою сукупність юридичних норм і принципів, які регулюють відносини щодо виявлення факторів правопорушень та впливу на ці фактори з метою збереження правопорядку), інституційна (що являє собою сукупність органів публічної влади, служб та установ, які є суб'єктами профілактичної діяльності); функціональна (що становить саму діяльність суб'єктів профілактики правопорушень, що вчиняються дітьми).

Для нормативної підсистеми властивий тривірневий характер, що передбачає: конституційно-правове регулювання; міжнародне-правове регулювання; національні закони та підзаконні нормативно-правові акти. Національне законодавство у сфері запобігання правопорушень дітей доцільно типологізувати на три підгрупи, взявши за критерій предмет правового регулювання: 1) у яких формалізовано матеріальні та процесуальні норми, що визначають конкретні склади правопорушень, визначають суб'єктів профілактичного впливу; 2) закони, предметом регулювання яких є ті відносини, в межах яких вирішуються окремі аспекти запобігання правопорушень дітей; 3) у яких формалізовано повноваження інституцій запобігання правопорушень дітей.

6. Інституційна різноманітність інституцій у справах дітей є фактором необхідності визначення органу, на який покладається організаційна функція: організаційне забезпечення діяльності із запобігання правопорушень, які скоюються дітьми. Додатковими факторами необхідності вирішення означеного завдання виступають іманентний профілактичній діяльності цілеспрямований характер, а також необхідність контролю (нагляду) за такою діяльністю та наявність відповідальності (у тому числі юридичної) за ефективність запобігання правопорушень.

Аналіз законодавства в сфері профілактики правопорушень, вивчення повноважень інституцій у справах дітей та ролі підрозділів ювенальної превенції Національної поліції вказує на можливість і необхідність їх виділення як основних суб'єктів організації заходів із запобігання правопорушень дітей.

Національна поліція, завдяки ресурсам, авторитету та координаційним можливостям, може стати ключовим учасником у запобіганні правопорушень, вчинених дітьми. Її роль у цьому процесі може істотно підвищити шанси на успішність та ефективність профілактичних заходів серед молоді.

7. У контексті воєнного стану діяльність підрозділів ювенальної превенції Національної поліції є критично важливою для забезпечення захисту прав та безпеки дітей. Ці підрозділи відіграють ключову роль у виявленні, захисті та

підтримці дітей, що потрапили у військові конфлікти, забезпечуючи їм необхідну психологічну та правову допомогу. Завдяки комплексним заходам, включаючи евакуацію, психологічну підтримку та співпрацю зі сторонніми гуманітарними організаціями, ці підрозділи сприяють зменшенню негативного впливу воєнного конфлікту на життя та розвиток дітей.

Ефективна діяльність ювенальної превенції в умовах воєнного стану потребує постійного вдосконалення. При цьому важливо забезпечити належний рівень підготовки та ресурсів для підрозділів ювенальної превенції з урахуванням специфічних вимог і викликів, що виникають у контексті воєнного стану. Враховуючи складність ситуації, важливо продовжувати дослідження та розвиток стратегій для ефективного реалізації повноважень підрозділів ювенальної превенції в умовах воєнного конфлікту.

8. Факторами необхідності удосконалення нормативно-правового забезпечення профілактики правопорушень серед дітей є, зокрема, принципи правовладдя та законності. Серед напрямів такого удосконалення виокремлено: організаційний (спрямований на нормативно-правове регулювання загальних засад профілактичної діяльності, визначення суб'єктного складу та його функцій (завдань) тощо); тактичний (спрямований на нормативно-правове регулювання окремих аспектів профілактичної діяльності, зокрема, проведення окремих профілактичних заходів, процесуальних дій тощо).

Обгрунтовано пропозиції з внесення змін до законів України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», «Про Національну поліцію», Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України. Запропоновано розробити та прийняти Закон «Про захист жертв злочинів».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bliesener T. Prävention von Jugendkriminalität. *Recht der Jugend und des Bildungswesens*. 2021. № 69(3). P. 293-310.
2. Case of Ovcharenko and Kolos v. Ukraine. Application no. 27276/15 and 33692/15. 12 January 2023. URL <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-13959>
3. Case of Shchokin v. Ukraine. Application nos. 23759/03 and 37943/06. 14 October 2010. URL <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-100944>
4. Case of Volokhy v. Ukraine. Application no. 23543/02. 2 November 2006. URL <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-77837>
5. Clarke R. V. Situational Crime Prevention. *Crime and Justice*. 1995. Volume 19. URL <https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/449230>
6. Code of Conduct for Law Enforcement Officials. General Assembly resolution 34/169. 17 December 1979. URL <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/code-conduct-law-enforcement-officials>
7. Crooks C. V., Zwicker J., Wells L., Hughes R., Langlois A., Herb Emery J. C. Estimating costs and benefits associated with evidence-based violence prevention: four case studies based on the fourth R programm. *The School of Public Policy. SPP Research Papers*. 2017. № 10 (10). URL https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2997168
8. Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power. URL <https://www.unodc.org/pdf/rddb/CCPCJ/1985/A-RES-40-34.pdf>
9. Feltes T. Kriminalprävention. In: Lange, HJ. (eds) *Kriminal-politik. VS Verlag für Sozialwissenschaften*. https://doi.org/10.1007/978-3-531-90894-6_15
10. Healthy schools. 5 ГОЛОВНИХ ПИТАНЬ ПРО БУЛІНГ. URL <https://healthy-schools.org.ua/5-golovnikh-pitan-pro-buling/>

11. Kostka. G. China's social credit systems and public opinion: Explaining high levels of approval. *New Media & Society*. 2019. № 21. 146144481982640. 10.1177/1461444819826402.

12. Kryvachuk L., Kryshchanovych M. Profilaktyka przestepczosci nieletnich: aspekty organizacyjne, prawne i instytucjonalne. In: *Bezpieczeństwo i ład społeczny*, red. M. Gitling, A. Kawecki, I. Wojaszek, Wyd. Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska w Przemyśle, Przemysł 2018, s. 211-22.

13. National Research Council and Institute of Medicine. 2001. *Juvenile Crime, Juvenile Justice*. Washington, DC: The National Academies Press. <https://doi.org/10.17226/9747>.

14. Policyjne działania pn. „Nielat”. Policja Pomorska. URL <https://pomorska.policja.gov.pl/pom/informacje/wiadomosci/37784,POLICYJNE-DZIALANIA-PN-NIELAT.html>

15. Rimaitė M. Kinija imasi totalinio piliečių kontroliavimo diegiant socialinio reitingo sistemą. URL <https://tinyurl.com/2anau2o5>

16. Shariati A., Guerette R. *Situational Crime Prevention*. 2017. DOI http://dx.doi.org/10.1007/978-3-319-44124-5_22

17. Sheviakov M.O. Prevention of administrative offenses affecting public order and public security as a method of protecting human rights and fundamental freedoms. *Аналiтично-порiвняльне правознавство*. 2022. № 4. С. 231-236.

18. Steinberg L. Adolescent development and juvenile justice. *Annu Rev Clin Psychol*. 2009. №5. P. 459-485. doi: 10.1146/annurev.clinpsy.032408.153603. PMID: 19327037.

19. The People's Algorithms: Social Credits and the Rise of China's Big (Br)other. In: *The New Politics of Numbers Utopia, Evidence and Democracy / Edited by Andrea Mennicken, Robert Salais*. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-78201-6>

20. United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (The Riyadh Guidelines). 14 December 1990. URL

<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-guidelines-prevention-juvenile-delinquency-riyadh>

21. United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (The Beijing Rules). URL <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-standard-minimum-rules-administration-juvenile>

22. Аналітичний звіт по результатам кількісного дослідження на тему «Сексуальне насильство над дітьми та сексуальна експлуатація дітей в Інтернеті в Україні». URL <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Zvit-Seksualne-nasytstvo-nad-ditmy-ta-seksualna-ekspluatatsiya-ditej-v-Interneti-v-Ukrayini.pdf>

23. Батан Ю.Д. Поняттєво-категоріальний апарат превенції як призначення права. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. № 4 (80). С. 11-19.

24. Бахур О.В. Профілактика правопорушень у сфері інтелектуальної власності. *Правовий часопис Донецького університету*. 2019. № 2 (38). С. 83-91.

25. Берендєєва А.І., Крецу Д.С. Взаємодія ювенальної превенції Національної поліції України та соціальних служб у профілактиці правопорушень серед дітей. Захист прав дитини в умовах військової агресії : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 23 червня 2022 р.). Одеса :Видавництво «Юридика», 2023. С. 147-150.

26. Британська О.В. Поняття, напрями та заходи запобігання злочинності неповнолітніх в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 5. С. 292-294.

27. Вебер М. «Об'єктивність» соціально-наукового пізнання. URL <http://litopys.org.ua/weber/wbs09.htm>

28. Ведернікова А.О. Поняття та ознаки булінгу: кримінологічний погляд. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2021. Вип.2 (94). С. 70-84.

29. Галудзіна-Горобець В. Журналістське дослідження в українських реаліях. *Український інформаційний простір*. 2021. № (2(8)). С. 137-145.

30. Гачак-Величко Л.А. Адміністративні правопорушення серед неповнолітніх. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2021 № 51. С. 52-55.

31. Головкін Б.М., Батиргарєєва В.С. Кримінологічна характеристика злочинності неповнолітніх у місті Харкові. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. Харків, 2005. Вип. 10. С. 105-130.

32. Грабченко А.І., Федорович В.О., Гаращенко Я. М. Методи наукових досліджень. Харків : НТУ «ХПІ», 2009. 142 с.

33. Градиська Ю.В. Стамбульська конвенція: право на життя без насилля. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 12. С. 54-57.

34. Громадська рада доброчесності: перший досвід участі громадськості в доборі та оцінюванні суддів 2016-2018 років. URL https://grd.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/zvit_2016_2018_ua.pdf

35. Деякі питання тимчасового переміщення (евакуації) дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, в умовах воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України від 27.03.2022 №385. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2022-%D0%BF#Text>

36. Дзюба А. Суб'єкти кримінального судочинства та ювенальної юстиції, які запобігають злочинності неповнолітніх у ФРН. *Проблеми злочинності*. 2018. № 143. С. 191-201.

37. Діти війни. Офіційний веб-портал. URL <https://childrenofwar.gov.ua/>

38. Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 07.08.2018 №1/9-486. Інформаційні матеріали про деякі питання організації в закладах освіти виховної роботи щодо безпеки й благополуччя дитини. URL <http://www.kharkivosvita.net.ua/news/6685>

39. Дручек О. М. Ювенальна превенція в системі національної поліції України: проблеми реформування. *Правове забезпечення адміністративної реформи*. 2017. № 2. С. 63-66.

40. Дундич Л. В. Проблема злочинності серед неповнолітніх в Україні та заходи запобігання їй. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2019. № 42. Т. 2. С. 96-99.

41. Завгородня Ю.С. Забезпечення прав дітей засобами загальнотеоретичної правничої науки *Київський часопис права*. 2022. № 1. С. 21-26.

42. Завгородня Ю.С. Зобов'язання держави у сфері забезпечення прав дитини. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 1. С. 27-32.

43. Завгородня Ю.С. Сучасне розуміння прав дитини. *Нове українське право*. 2021. Вип. 4. С. 20-25.

44. Завгородня Ю.С., Кучук А.М. Особливості прав дитини: загальноправовий аспект. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Вип. 4. С. 3-7.

45. Завгородня Ю.С., Кучук А.М. Права дитини як критерій державно-правового режиму. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Вип. 1. С. 3-7.

46. Заєць У.О. Довіра населення до органів поліції України – основа ефективності правоохоронної функції держави. *Актуальні проблеми сучасної науки і правоохоронної діяльності*. Харків, 2018. URL https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2018/pdf/99.pdf

47. Закон України «Про профілактику правопорушень». URL <https://cv.court.gov.ua/tu26/6/2358/>

48. Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства. Статистичний збірник. Київ, 2018. 77 с.

49. Інструкція з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад. Затверджено наказом Міністерства

внутрішніх справ України від 28 липня 2017 року №650 (у редакції наказу Міністерства внутрішніх справ України від 18 травня 2022 року № 301). URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17#Text>

50. Інструкція з організації діяльності чергової служби в Національній поліції України. Затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України 23 травня 2017 року № 440 (у редакції наказу Міністерства внутрішніх справ України від 08 лютого 2022 року № 103). URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17#Text>

51. Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України. Затверджено наказом Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2017 № 1044. *Офіційний вісник України*. 2018. № 45. Ст. 1589.

52. Іщенко І.В. Система суб'єктів ювенальної превенції в Україні: адміністративно-правовий аспект. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 3. С. 81-84.

53. Калініна Л., Малюга М. Система соціального кредиту як широкомасштабний проєкт побудови гармонійного суспільства в цифрову епоху. *Український педагогічний журнал*. 2019. №4. С. 5-18.

54. Калюжна Є.С. Забезпечення прав людини в Україні за матеріалами практики Європейського суду з прав людини: дис. д-ра філос.: 081. Одеса, 2024. 204 с.

55. Капуляк В.П. Застосування заходів індивідуальної профілактики суб'єктами ювенальної превенції у роботі з неповнолітніми. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. №3. С. 42-46. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.3.8>

56. Капуляк В.П. Заходи з виявлення причин, що сприяли вчиненню правопорушень дітьми. *Вісник ЛННІ ім. Е. О. Дідоренка*. 2023. Вип. 4 (104). С. 152-162.

57. Капуляк В.П. Підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України в системі органів публічного адміністрування в умовах воєнного стану. *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 30. С. 86-91

58. Капуляк В.П. Превентивні поліцейські заходи у системі правових засобів запобігання правопорушенням, що вчиняються дітьми. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №11. С. 354-358.

59. Капуляк В.П. Реалізація функцій публічного адміністрування підрозділами ювенальної превенції в умовах військової агресії. Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 22 березня 2023 року),. Одеса: ОДУВС. С. 300-302.

60. Капуляк В.П., Ковальова О.В. Профілактична робота з дітьми, які перебувають на обліку поліції. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2022.№2 (20). С. 43-49.

61. Карвацька С.Б. Включення норм міжнародних договорів до національного законодавства України: проблеми та пошуки шляхів вирішення. *Правова держава*. 2019. №33. С. 155-161.

62. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей від 17 листопада 2010 року. URL <https://rm.coe.int/16804c2188>

63. Ковальова О.В. Взаємодія поліції з громадськістю у сфері профілактики правопорушень серед дітей. Взаємодія поліції з населенням на засадах партнерства: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали науково-практичного круглого столу, м. Одеса, 25 листопада 2021 р. Одеса : ОДУВС, 2021. С.50-53.

64. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 року. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

65. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами та пояснювальна доповідь. Стамбул (Туреччина). 11.V.2011. URL <https://rm.coe.int/1680093d9e>

66. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

67. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11 травня 2011 року. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text

68. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25 жовтня 2007 року. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text

69. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

70. Корнієнко М.В. Сучасна парадигма протидії насильницьким злочинам щодо дітей: монограф. Одеса: Одеський. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 371 с.

71. Корнієнко М.В. Сучасний стан проблем захисту прав дітей в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 1. С. 7–11.

72. Корнієнко М.В., Ковальова О.В. Берендєєва А.І. Роль поліцейських у запобіганні та протидії домашньому насильству. Одеса: ОДУВС, 2020. 30 с.

73. Корнієнко М.В., Ковальова О.В. Берендєєва А.І. Кваліфікація адміністративних правопорушень. Одеса: ОДУВС, 2020. 148 с.

74. Корнієнко М.В., Ковальова О.В. Адміністративні матеріали: підстави та порядок складання. Методичні рекомендації. Одеса: ОДУВС, 2020. 164 с.

75. Корнієнко М.В., Ковальова О.В., Лабунь А.В. Практикум складання адміністративних матеріалів. Одеса: ОДУВС, 2017. 171 с.

76. Корнієнко М.В., Ковальова О.В., Плужнік О.І., Павлютін Ю.М. Міжнародні стандарти та національне законодавство у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Одеса: ОДУВС, 2020. 415 с.

77. Корнієнко М.В., Плужнік О.І. Окремі аспекти щодо втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 3-4. С. 25-28.

78. Костенко Я.В. Ювенальна превенція як форма діяльності органів поліції в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2018. № 31. С. 77-79.

79. Костюк В.Л. Трудова деліктоздатність і правопорушення: деякі аспекти співвідношення. *Наукові записки НаУКМА*. Т. 77. С. 69-72.

80. Кравець О. Застосування юридичної визначеності як елемента верховенства права: практичні поради судді. URL <https://pravo.ua/zastosuvannia-iurydychnoi-vyznachenosti-iak-elementu-verkhovenstva-prava-praktychni-porady-suddi/>

81. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.

82. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, 11-12, 13. Ст. 88.

83. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень. Київ: Кондор, 2006. 206 с.

84. Кучук А. Аксіологічний підхід до дослідження правових явищ. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 9. С. 116-120

85. Кучук А. М. Основи теорії правового поліцентризму: монограф. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 312 с.

86. Кучук А.М. Право в умовах постмодерну: правовий дискурс: монографія. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 130 с.

87. Кучук А.М. Правова культура: необхідність зміни парадигми. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 3. С. 42-47.

88. Кучук А.М. Теоретико-правові засади правоохоронної діяльності в Україні: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2007. 213 с.

89. Кучук А.М., Завгородня Ю.С. Конституційне право. Частина 1: [Навчально-методичний посібник.]. Дніпро: Середняк Т.К., 2023. 128 с.

90. Кучук А.М., Пекарчук В.М. Методологія правових явищ в умовах сучасного правового дискурсу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 1 (42). С. 9-12.

91. Кучук А.М., Пекарчук В.М. Методологія сучасного правознавства: спроба критичного осмислення. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2021. № 1 (71). С. 27-31.

92. Ладанівська Н.І. Історичне формування статусу потерпілого від кримінального правопорушення (882–1649 рр.). *Держава та регіони*. 2020. № 3 (69). Т. 2. С. 104-109.

93. Мотунова Н. В. Кримінальна міліція у справах дітей як суб'єкт профілактики правопорушень серед неповнолітніх. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2012. № 19 (254). Ч. 2. С.225-234.

94. Мураненко К. Ю. Організація системи профілактики правопорушень серед неповнолітніх. *Актуальні проблеми психології*. Т. 1. Вип. 53. С. 81-85.

95. Нелюбіна Д. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх. *Магістеріум. Соціальна робота і охорона здоров'я*. 2006. Вип. 25. С. 9-14.

96. Нікітіна-Дудікова Г.Ю., Чорноус Ю. М. Міжнародні та європейські стандарти правосуддя, дружнього до дитини, під час розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей. *Нове українське право*. 2022. Вип. 2. С. 182-190.

97. Ніколайчук С. Захист прав дітей в умовах воєнного стану: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4. С. 94-105.

98. Нормативно-правове забезпечення діяльності підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України щодо захисту прав дітей : хрестоматія / укладачі: М. В. Корнієнко, А. Г. Пишна, А. О. Сухарева, В. П. Капуляк. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 512 с.

99. Огірко Р.С., Рішко М.І. Принцип таліону і мораль як способи регулювання суспільної поведінки. URL <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/35859/Ohirko%20R.pdf?sequence=1>

100. Олександр Олійник: Розвиток ювенальної юстиції в Україні. URL <https://minjust.gov.ua/news/ministry/oleksandr-oliynik-rozvitok-yuvenalnoi-yustitsii-v-ukraini>

101. Омелянюк М. 80% дітей у "будинках дитини" знаходяться там за заявами батьків – експертка. URL <https://tinyurl.com/2amzy9dv>

102. Особливості розслідування злочинів, скоєних неповнолітніми. Лекція. URL <https://oduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/lecia-29.pdf>

103. Падучак О. Булінг — стоп! Аналіз першого року реалізації Закону щодо протидії булінгу. *Юридична газета online*. 2020. №1 (707). URL <https://tinyurl.com/26w4lshs>

104. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини. Постанова Кабінету Міністрів України № 866 від 24.09.2008. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text>

105. Подолян Ю.О. Особливості профілактики правопорушень в сфері податків і зборів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 266-271.

106. Про безоплатну правову допомогу. Закон України від 2 червня 2011 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст.577.

107. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню). Закон України від 18 грудня 2018 року. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#n8>

108. Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю. Закон України від 16 листопада 2000 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 1. Ст.2.

109. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Закон України від 8 вересня 2005 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. Ст.561.

110. Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Постанова Кабінету Міністрів України № 585 від 01.06.2020 URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF#Text>

111. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2012 р. № 1176. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-13#Text>

112. Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні. Указ Президента України від 24 травня 2011 року № 597/2011. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/597/2011#Text>

113. Про міжнародні договори України. Закон України від 29 червня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540.

114. Про Національну поліцію. Закон України від 2 липня 2015 року. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 40-41. Ст.379.

115. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей. Закон України від 24 січня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 6. Ст. 35.

116. Про правотворчу діяльність. Закон України від 24 серпня 2023 року. *Офіційний вісник України*. 2023. № 88. Ст. 5121.

117. Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод. Постанова Пленуму Верховного суду від 11.12.2015 № 13. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15#Text>

118. Про соціальний вплив на злочинність неповнолітніх: Рекомендація № R (87) 20 Комітету міністрів Ради Європи від 17 вересня 1987 року URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_266#Text

119. Про створення кримінальної міліції у справах дітей. Постанова Кабінету Міністрів України від 8 липня 1995 р. N 502. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/502-95-%D0%BF#Text>

120. Про тимчасове переміщення (евакуацію) дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, та їх повернення. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2023 № 546. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/546-2023-%D0%BF#Text>

121. Проект Закону «Про захист української державності від проявів колабораціонізму». URL <https://tinyurl.com/2y3hh4q4>

122. Самойленко О. О. Притулки для арештантських дітей у Києві наприкінці XIX – початку XX століття. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. №3 (13). С. 13-23.

123. Сіваш А.А., Шерстюк К.Д. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: значення та реалізація в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 804-808.

124. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#n1029>

125. Скриннікова Н.Н. Кримінологічна характеристика особи неповнолітнього злочинця (жіночої статі), яка вчиняє злочини в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 3. С. 257-260.

126. Статистика. Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. URL <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>

127. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. 3-є вид. перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016; Ліра ЛТД. 480 с.

128. Типове положення про комісію з питань захисту прав дитини. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р.

№ 866 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 800). URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#n380>

129. Товканець О.С., Лендел Л.В. Взаємодія школи і сім'ї у профілактиці девіантної поведінки учнів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Вип. 29. С. 226-230.

130. Томашевська-Прядун С.О. Сім'я як соціально-педагогічне середовище. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2012. № 2 (4). С. 34-37.

131. Тьорло О.І., Туз Н.Д. Тактика проведення опитування неповнолітніх осіб як превентивного поліцейського заходу. *Соціально-правові студії*. 2018. Випуск 1. С. 50-56.

132. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст.356.

133. Чуб А.В. Адміністративна правосуб'єктність приватної особи. *Право та державне управління*. 2020. № 3. С. 53-59.

134. Шевцова К.Л. Журналістське розслідування як метод залучення аудиторії. *Масова комунікація у глобальному та національному вимірах*. 2017. Вип. 7. С. 145-149.

135. Шевчук Р.М. Методологія наукового пізнання: від явища до сутності. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 1 (11). С. 31-44.

136. Шендрик В. В., Крепаков І. О. Аналіз співвідношення понять «профілактика», «попередження», «припинення» та «запобігання злочинів». *Форум права*. 2011. № 1. С. 1129-1139.

137. Шульгай А. Г., Сатурська Г. С., Панчишин Н. Я., Слободян Н. О. Особливості використання якісних методів досліджень в охороні здоров'я, зокрема у громадському здоров'ї та медсестринстві. *Вісник медичних і біологічних досліджень*. 2021. № 4 (10). С. 161-166.

138. Шуп'яна М.Ю. Злочинність неповнолітніх: до проблематики визначення поняття. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 6 (47). С. 146-150.

139. Шутак І. Д. Розвиток теорії та практики юридичної техніки. Харків: Право, 2018. 368 с.

140. Що українці знають і думають про права людини: загальнонаціональне дослідження / [І. Бекешкіна, Т.Печончик, В.Яворський та ін.]; під заг. ред. Т. Печончик. Київ, 2017. 308 с.

141. Якімова С. Особливості кримінологічної характеристики злочинів неповнолітніх. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2015. № 827. С. 292-299.

142. Яровець Д.О. Повноваження підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України щодо забезпечення прав дітей. URL https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20201210/article/view/yarovets/381

ДОДАТКИ

Додаток А

Список опублікованих праць за темою дисертації.

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Капуляк В.П. Застосування заходів індивідуальної профілактики суб'єктами ювенальної превенції у роботі з неповнолітніми. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. №3. С. 42-46. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.3.8>
2. Капуляк В.П. Підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України в системі органів публічного адміністрування в умовах воєнного стану. *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 30. С. 86-91 DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.30.10>
3. Капуляк В.П. Заходи з виявлення причин, що сприяли вчиненню правопорушень дітьми. *Вісник ЛННІ ім. Е. О. Дідоренка*. 2023. Вип. 4 (104). С. 152-162. DOI: 10.33766/2786-9156.104.152-162
4. Капуляк В.П. Превентивні поліцейські заходи у системі правових засобів запобігання правопорушенням, що вчиняються дітьми. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №11. С. 354-358. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/86>

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав:

1. Капуляк В.П., Ковальова О.В. Профілактична робота з дітьми, які перебувають на обліку поліції. *Journal «ScienceRise: Juridical Scince»*. 2022. № 2 (20). С. 43-49. DOI: 10.15587/2523-4153.2022.256873

Праці апробаційного характеру:

1. Капуляк В.П. Реалізація функцій публічного адміністрування підрозділами ювенальної превенції в умовах військової агресії. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави:*

матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 22 березня 2023 року),. Одеса: ОДУВС. С. 300-302.

2. Капуляк В.П. Профілактика правопорушень у дитячому середовищі. *Дотримання прав і свобод людини Національною поліцією України в умовах глобальних викликів сьогодення: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 27 жовтня 2023 року). Одеса: ОДУВС. С. 38-40.*

Додаток Б

Аналітична довідка за результатами опитування.

Цільова група: працівники підрозділів ювенальної превенції, неповнолітні, що вчинили правопорушення (адміністративні та кримінальні), батьки, неповнолітні діти яких вчинили правопорушення.

Кількість респондентів: 300 осіб (з них – 100 осіб-працівників підрозділів ювенальної превенції (як таких, що перебувають на службі, так і тих, які працювали у відповідних підрозділах); 100 осіб – неповнолітні, що вчинили правопорушення (адміністративні та кримінальні); 100 – батьки, неповнолітні діти яких вчинили правопорушення.

Строки опитування: січень 2022 року – серпень 2023 року.

Метод опитування: інтерв'ювання.

Аналіз відповідей неповнолітніх, що вчинили правопорушення (адміністративні та кримінальні), батьків, неповнолітні діти яких вчинили правопорушення, дозволяє отримати такі узагальнені дані.

1. 72 % опитаних дітей вказали, що самі були жертвою насилля зі сторони однолітніх чи старших дітей; при цьому лише 22 % повідомляли батькам про таку неналежну поведінку щодо них своїм батькам.

69 % батьків вказали, що на їх думку у їх дітей не могло було ніяких серйозних конфліктних ситуацій з іншими дітьми. При цьому, 86 % батьків відзначили, що у підлітків завжди є якісь незначні проблеми з іншими дітьми, однак, це цілком нормально і «кожен через це проходить».

Наведені дані певною мірою вказують на переважно латентний характер підліткової правопорушності та про несприйняття батьками насилля зі сторони їх дітей або зі сторони інших дітей як реальної проблеми, що, у свою чергу, визначає необхідність проведення просвітніх заходів з доведення

до батьків та дітей інформації про сучасні форми насилля, види тощо та про їх наслідки для психіки.

2. Серед причин вчинення протиправних діянь (адміністративних та кримінальних) 63 % дітей давали відповіді, які можна звести до наступних тез: «так сталося», «я не винен», «вони (він) самі (сам) винні (винен)», «так усі роблять» тощо. Хоча, слід вказати, що це переважно стосується насильницьких правопорушень.

Серед батьків отримано наступні результати. 48% респондентів вказали на недоліки виховання («недогледіли», «відсутність контролю» тощо»), 25 % опитаних зазначили, що діти брали приклад з однолітків, що це типова поведінка підлітків і діти «переростуть».

На жаль, ці дані вказують на недооцінку як батьками, так і дітьми, негативних наслідків асоціальної поведінки; відсутність відповідальності та усвідомлення наслідків. Значна частина дітей, які скоїли правопорушення, схильні перекладати відповідальність за свої дії на інших або ж заявляють, що це сталося випадково. Це свідчить про низький рівень усвідомлення ними серйозності своїх вчинків та їхніх наслідків. Підхід окремих батьків підхід ігнорує важливість втручання та виховання, щоб допомогти дітям зрозуміти неприпустимість подібної поведінки.

3. 88 % дітей вказали, що у подальшому не вчинять подібних дій або інших правопорушень. Хоча це високий показник, однак, слід урахувувати можливість надання неправдивої інформації, діти можуть просто намагатися уникнути покарання за свої дії. Хоча, можливо, що діти щиро шкодують про свої вчинки та усвідомлюють їхні негативні наслідки. Вони можуть бути мотивовані змінити свою поведінку та стати на шлях виправлення. Це може бути пов'язано з проведеними з ними профілактичними заходами, бесідами з

батьками або представниками влади, або ж з особистим досвідом та емоційними переживаннями.

Також важливо враховувати можливість неточності самооцінки дітей. Вони можуть недооцінювати силу своїх звичок, вплив оточення або ж складність зміни поведінки. Тому їхні декларації про не повторення правопорушень можуть не відповідати реальним намірам.

Важливо, щоб діти відчували, що їм є до кого звернутися за допомогою та що їхні проблеми дійсно важливі. Важливо враховувати особистісні особливості дитини, її сімейне середовище, оточення та інші фактори, які можуть впливати на її поведінку.

4. Примітно, що 92 % дітей та 84 % батьків вказали на Національну поліцію як того суб'єкта, що реально впливає на поведінку дітей (у контексті профілактики правопорушень).

Ці дані свідчать про те, що як діти, так і їхні батьки сприймають Національну поліцію як важливий фактор, який може вплинути на поведінку дітей та допомогти уникнути правопорушень. Хоча, це може бути пов'язано з ефективною роботою поліції щодо розслідування та запобігання правопорушенням. Високий рівень очікування активної ролі з боку поліції свідчать про те, що існує значний потенціал для посилення її ролі у профілактиці правопорушень. Важливо, щоб поліція розширювала та вдосконалювала свої профілактичні програми, співпрацюючи з навчальними закладами, соціальними службами, батьками та громадськими організаціями. Поліція не може самостійно вирішити цю проблему.

Аналіз відповідей працівників підрозділів ювенальної превенції дозволяє отримати такі узагальнені дані.

5. 92 % респондентів вказали на підвищення рівня правопорушності дітей зі зниженням віку осіб, що вчиняють діяння, які мають ознаки

правопорушень. Серед чинників, що певною мірою пояснюють таку ситуацію є недоліки виховання та вплив оточуючого середовища (79 %).

6. 47 % опитаних вказали на відсутність належного фінансово-матеріального забезпечення підрозділів ювенальної превенції. 88 % респондентів вказали на необхідність удосконалення нормативної бази діяльності їх підрозділів, усунення прогалин у законодавстві та усунення колізій.

Серед нормативних аспектів удосконалення профілактичної діяльності переважно вказувалось на розв'язання проблем проведення окремих профілактичних заходів (пов'язаних з досвідом роботи конкретного працівника).

Додаток В.

Види кримінальних правопорушень, вчинені учнями та студентами окремих закладів освіти (за 2023 рік)

Види кримінальних правопорушень, учинені учнями та студентами окремих закладів освіти	Учні закладів шкільної освіти	Студенти професійної (професійно-технічних закладів)	Студенти фахової передвищої освіти
Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи	154	150	41
Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи	0	1	0
Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості	18	10	3
Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших прав	9	3	2
Кримінальні правопорушення проти власності	499	285	86
Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності	0	1	0
Кримінальні правопорушення проти довкілля	1	3	2
Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки	9	8	8
Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту	74	56	13
Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності	50	26	9
Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів	28	68	28
Кримінальні правопорушення у сфері забезпечення призову та мобілізації	0	1	0

Види кримінальних правопорушень, учинені учнями та студентами окремих закладів освіти	Учні закладів шкільної освіти	Студенти професійної (професійно-технічних закладів)	Студенти фахової передвищої освіти
Кримінальні правопорушення проти авторитету органів влади та ін.	16	22	4
Кримінальні правопорушення у сфері використання комп'ютерів	1	3	2
Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності	0	0	2
Кримінальні правопорушення проти правосуддя	2	3	0
Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства	2	0	0

Додаток Г

Акти впровадження результатів дисертаційного дослідження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

Одеського державного

університету внутрішніх справ

Кандидат юридичних наук, професор

[Handwritten signature]

Сергій БРАТЕЛЬ

« *al* » 04 2024

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Капуляка Віталія Петровича

**«Правове та організаційне забезпечення запобіганню
правопорушенням, що вчиняються дітьми» у наукову діяльність
Одеського державного університету внутрішніх справ**

Комісія у складі: начальника відділу організації наукової роботи, кандидата юридичних наук Домброван Н.В., завідувача докторантури та аспірантури, кандидата юридичних наук Теслюк І.О. та ученого секретаря секретаріату Вченої ради, кандидата педагогічних наук Ісаєнка М.М., склала цей акт про те, що комісією вивчені наукові положення, пропозиції і рекомендації Капуляка Віталія Петровича щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження на тему: «Правове та організаційне забезпечення запобіганню правопорушенням, що вчиняються дітьми» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», у наукову діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ при проведенні наукових досліджень за темою НДР ОДУВС, а саме: загальноуніверситетською темою «Пріоритетні напрямки розвитку реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (реєстраційний номер 0123U103538).

Комісія дійшла висновку, що дисертаційне дослідження Капуляка Віталія Петровича на тему: «Правове та організаційне забезпечення запобіганню правопорушенням, що вчиняються дітьми» становить цінність для наукової діяльності, а надані матеріали мають високий теоретичний рівень, зокрема, наступні публікації:

1. Капуляк В.П. Застосування заходів індивідуальної профілактики суб'єктами ювенальної превенції у роботі з неповнолітніми. *Гітденноукраїнський правничий часопис*. 2023. №3. С. 42-46.

2. Капуляк В.П. Підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України в системі органів публічного адміністрування в умовах воєнного стану. *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 30. С. 86-91

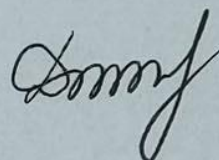
3. Капуляк В.П. Заходи з виявлення причин, що сприяли вчиненню правопорушень дітьми. *Вісник ЛННІ ім. Е. О. Дідоренка*. 2023. Вип. 4 (104). С. 152-162.

4. Капуляк В.П. Превентивні поліцейські заходи у системі правових засобів запобігання правопорушенням, що вчиняються дітьми. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №11. С. 354-358.

5. Капуляк В.П., Ковальова О.В. Профілактична робота з дітьми, які перебувають на обліку поліції. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2022. № 2 (20). С. 43-49.

Результати дисертаційного дослідження Капуляка Віталія Петровича на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» на тему: «Правове та організаційне забезпечення запобігання правопорушенням, що вчиняються дітьми» впровадженні у наукову діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ.

**Начальник відділу
організації наукової роботи
кандидат юридичних наук**

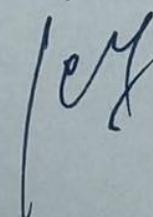
Наталія ДОМБРОВАН

**Завідувач
докторантури та аспірантури,
кандидата юридичних наук**

Ірина ТЕСЛЮК

**Учений секретар секретаріату
Вченої ради ОДУВС
кандидат педагогічних наук**

Максим ІСАЄНКО

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

Одеського державного

університету внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, професор

Сергій БРАТЕЛЬ

«20» 03 2024 р.

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження

Капуляка Віталія Петровича

«Правове та організаційне забезпечення запобігання правопорушенням, що вчиняються дітьми» в освітній процес Одеського державного університету внутрішніх справ

Комісія у складі: завідувача кафедри адміністративного права та адміністративного процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності, доктора юридичних наук, професора Денисової А.В., завідувача кафедри адміністративної діяльності поліції факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності, кандидата юридичних наук, доцента Пишної А.Г., начальника навчально-методичного відділу, кандидата технічних наук, доцента Сіфорова О.І. склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Капуляка Віталія Петровича на тему «Правове та організаційне забезпечення запобігання правопорушенням, що вчиняються дітьми», використовуються в освітньому процесі Одеського державного університету внутрішніх справ, зокрема під час проведення семінарських і практичних занять зі здобувачами вищої освіти при вивченні наступних навчальних дисциплін: «Адміністративне право», «Адміністративна діяльність поліції», «Адміністративна відповідальність».

Зокрема, використовуються основні положення та висновки, викладені у наступних публікаціях В.П. Капуляка:

1. Капуляк В.П. Застосування заходів індивідуальної профілактики суб'єктами ювенальної превенції у роботі з неповнолітніми. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. №3. С. 42-46.

2. Капуляк В.П. Підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України в системі органів публічного адміністрування в умовах воєнного стану. *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 30. С. 86-91

3. Капуляк В.П. Заходи з виявлення причин, що сприяли вчиненню правопорушень дітьми. *Вісник ЛННІ ім. Е. О. Дідоренка*. 2023. Вип. 4 (104). С.152-162.

4. Капуляк В.П. Превентивні поліцейські заходи у системі правових засобів запобігання правопорушенням, що вчиняються дітьми. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №11. С. 354-358.

5. Капуляк В.П., Ковальова О.В. Профілактична робота з дітьми, які перебувають на обліку поліції. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2022. № 2 (20). С. 43-49.

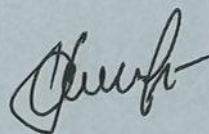
Члени комісії:

**Завідувач кафедри
адміністративного права та
адміністративного процесу,
доктор юридичних наук, професор**

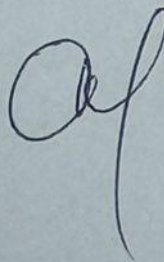
Аліна ДЕНИСОВА

**Завідувач кафедри
адміністративної діяльності поліції
кандидат юридичних наук, доцент**

Алла ПИШНА

**Начальник навчально-
методичного відділу,
кандидат технічних наук, доцент**

Олександр СІФОРОВ